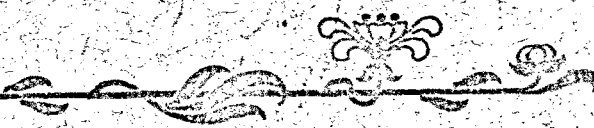

35 |
обратно въ редакцията
не желае да го публикува

Ново Училище

ГОДИНА III. — КНИЖКА 2.

— Февруарий, 1912 година —

— ВАРНА. —

Съдържание

на книжка втора.

	стр.		стр.
1. М. Андрѣевска.		9. И. П.	
Възпитанието на момичето въ прѣходната му възраст.	65	Бесѣди по отечествознание:	
2. Н. Филиповъ.		Обществено-политични отноше-	
Класици и модернисти.	75	ния въ стара България. Бо-	
3. Д. Казасовъ.		гомилство	108
Частнитѣ училища и учители въ България	82	Училищна хроника.	
4. П-ръ Евг. Дозинский.		10. Ипдо.	
Герои и героическо възпита-		Ликвидация съ сумитѣ за по-	
ние	88	магала, книги и списания	
5. Ат. Чешмеджиевъ.		за училищата, събирани до-	
Училище подь открито небе	93	сега въ инспекциитѣ	115
Училищна практика:		11. И. П.	
6. Кр. Цѣновъ.		Дебатитѣ въ камарата по про-	
Растенията живѣятъ.	97	мѣнитѣ въ закона за на-	
7. К. Денчевъ.		родната просвѣта	118
На пързалката	102	Въищна хроника.	
8. Г. Дочевъ.		12. Допълнителното образо-	
Да посрѣщнемъ пролѣтѣта!	104	вание. Белгия.	123
		Книжнина.	
		13. Д-ръ Д. Гаврийски.	
		Моймановитѣ лекции по ек-	
		спериментална педагогика.	126

Считаме за абонати всички, които до сега не ни повърнаха първата книжка. На тѣхъ ще изпращаме редовно списанието.

Абонаментътъ ще внесатъ на нашитѣ настоятели, ако има такива въ околията имъ.

Тамъ, дѣто нѣмаме настоятель, абонаментътъ ще се изпрати направо въ редакцията, или ще се събере чрѣзъ пощата.

Списанието е одобрено за учил. библиотеки отъ Министерството на Народ. Просвѣта съ окржко № 6 отъ 4 януарий 1910 г.

М. Андрѣвска

Възпитанието на момичето въ прѣходната му възраст.

Отдавна е забѣлѣзано отъ възпитателитѣ, че почти всѣко дѣте прѣживява въ течението на отроческия си животъ единъ малко или много продължителенъ периодъ, когато се проявяватъ у него недостатъци, наклоности и особености, незабѣлѣзвани до това и които често изчезватъ безслѣдно. Да се обучава и възпитава дѣтето въ тоя периодъ е мѣчна работа. Тогава то възприема слабо и лѣниво; не се поддава на обичайнитѣ похвати и въздѣйствиия или пъкъ реагира на тѣхъ тѣй своеобразно и нервно, че поставя въ пълно недоумѣние своитѣ възпитатели. Родителитѣ се често оплакватъ, че въ тоя периодъ дѣцата изплъзватъ отъ тѣхнитѣ рѣци. А въ срѣднитѣ училища чуваме постоянни оплаквания отъ III, IV и V класове, които се отличаватъ въ повечето случаи съ безпокойния си нравъ и съ слабия си интересъ къмъ занятията.

Напоследѣтъкъ и лѣкаритѣ и психолозитѣ сж обърнали внимание на това явление. Направенитѣ отъ тѣхъ наблюдения и изслѣдвания сж установили, че общото развитие на нормалното дѣте, което до това врѣме върви съ правилна постепенность, се спира при почването на половото съзрѣване. Въ тоя периодъ, който у момчетата бива между 13 и 16 години, а у момичетата отъ 12 до 15 годишна възраст, въ повечето дѣца се забѣлѣзва едно спиране на умственото развитие, ослабване на умственитѣ интереси и на работоспособността, както и понижаване на волевата дѣйность. А у момичетата, освѣнъ това, се констатира и проявяването на особна емоционална възбуденость. Емоционалната страна на душевния животъ на момичето внезапно зема връхъ надъ другитѣ и почва да движи главно афектитѣ въ ущърбъ на разума и волята. Емоцията въ връзка съ отбѣлѣзаното по-горѣ спиране въ умственото развитие и понижение на работната способность, извиква при условията, въ които сж обикновено поставени дѣцата въ нашата школа и въ сѣмейството, редъ негладкости и чудноватости, които поставятъ въ недоумѣние и най-опитнитѣ педагози.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ въпроса, какъ да се отнасяме съ момичето въ тая възраст, ще се опитаме да нарисуваме картината на неговия духовенъ животъ въ фаталнитѣ години на половото оздѣлване.

Тѣзи години сж мѣчително врѣме за самото момиче и за неговитѣ възпитатели. Отъ живо, любознателно и заинтересувано въ

всѣка умствена работа, дѣтето внезапно става лѣниво, разсѣяно и равнодушно къмъ увеличащитѣ го по-рано занятия. Отъ внимателно и самостоятелно по-рано, то сега съ голѣма мѣка може да съсрѣдоточи мислитѣ си върху урока. Трудътъ като таквъ вече не увелича момичето. Онова, съ което то се е занимавало по-рано съ увлечение сега отива на заденъ планъ и често съвсѣмъ се захвърля. Въ сжщото врѣме пада и интереса къмъ всичко окръжающе: къмъ природата, сѣмейството, училището и къмъ общата маса другарки. Любовта къмъ по-малкитѣ братя и сестри, къмъ домашнитѣ животни и грижата къмъ тѣхъ отслабватъ. Сжщото момиче, което по-рано само търсѣше причини да се грижи за тѣхъ, сега неохотно изпълнява подобни задължения.

Цѣлото му внимание сега е обърнато на вътрѣ, на неговитѣ чувства; тѣ го поглѣщатъ и го каратъ да търси постоянни поводи за възбуждение. Ако то по-рано обичаше онѣзи занятия, които даваха храна на любознателния му умъ, на неговото стремление къмъ дѣйность, къмъ творческа работа, сега то ще се прѣдава усърдно само на такава работа, чийто успѣхъ обѣщава да удовлетвори неговото чувство. То ще се занимава съ голѣмо усърдие съ любимия си прѣдметъ независимо отъ неговото съдържание, за хатѣра на обожаемия учителъ или учителка; то ще се отнася старателно къмъ занятията въ тоя случай, ако има надежда да изпъкне прѣдъ своитѣ връстници. То ще извърши отлично най-додѣйната работа, ако се надѣва да получи за това награда, добра бѣлѣжка или похвала. Ако играемъ върху тѣлеславието на момичетата, сега можемъ да прѣдизвикаме у тѣхъ необикновено прилежание; много възпитатели, като не виждатъ другъ способъ за насърчаване дѣцата къмъ занятия, усърдно се отдаватъ на тая игра, безъ да си даватъ смѣтка за онази врѣда, която тѣ причиняватъ на толкова лесно възбудимия въ гози периодъ дѣвически организъмъ. Ако по-рано момичето се увеличаше отъ игритѣ заради тѣхъ самитѣ, отъ спорта за своята потребнѣность къмъ движение, сега то се увелича отъ танцитѣ, въ които може да прояви грация и отъ онѣзи игри, въ които може да се покаже по-ловко, по-остроумно и по-силно отъ другаркитѣ си.

Едноврѣмено съ отпаданието любовта къмъ по-малкитѣ и по-слабитѣ, въ прѣходната възраст на момичето почти винаги се проявява страстно чувство на обожание и възхищаване къмъ нѣкого отъ по-възрастнитѣ. Това чувство избликва внезапно въ душата и неговъ обектъ става всѣко лице учителя, четеца въ училищната черкова или продавача въ книжарницата, кждѣто момичето тича да си купува тетрадки и моливи. Понѣкога това чувство се съсрѣдоточава и на майката или другарката и въ тоя случай то е далечъ отъ другарството, което свързва дѣцата въ тѣхнитѣ игри и занятия, както и отъ спокойната и винаги отзивчива дружба, която е най-хубавото украшение въ живота на възрастнитѣ хора. Чувството на обожание, което завладѣва момичето въ прѣходната му възраст е характерно съ това, че не се нуждае отъ общение съ любимия челоуѣкъ. По-

слѣдниятъ е за него съвсѣмъ чуждъ; то малко се интересува отъ неговата личностъ; даже колкото той е по-далечъ, по недосѣгаемъ и непонятенъ, толкова обожанието е по-силно. Въ случая за момичето сж важни неговитѣ вътрѣшни прѣдставления и собственитѣ емоции; то търси послѣднитѣ съ страсть и ги намѣрва по най-ничтоженъ поводъ. Мимолетно получения възгледъ отъ прѣдмета на неговото обожаваніе; най-дребното нѣщо, което е било въ ржцѣтъ на послѣднитѣ; най-сетнѣ възможността да зърне на него за излишенъ пжтъ — всичко това извиква у момичето редъ най-сладки осѣщания, въ които то се опива дълго врѣме и които запълватъ неговото врѣме, незаето съ никакви практически интереси. Такова обожание е ствойствено не само на пансионеркитѣ, но и на повечето момичета въ тѣхната прѣходна възраст; въ първитѣ то само получава особно обезобразена форма, поради тѣхния затворенъ, тѣй да се каже „оранжереенъ“ животъ.

Емоционалната впечатлителностъ на момичето се отразява сега на неговитѣ отношения къмъ всичко окръжающе. Собствено самъ по себе си окръжающия животъ не го интересува, често то даже не го заблѣзва; но то се вслушва силно въ онѣзи осѣщания, които се прѣдизвикватъ въ неговата душа при съприкосновенията ѣ съ окръжающия животъ. То обръща голѣмо внимание на отношенията на близкитѣ и става докачливо, вискателно и ревниво. Най-малкото, често привидно, невнимание или несправедливостъ му причиняватъ дълбоко страдание, което го кара да пролива горчиви сълзи. То се възбужда отъ тѣзи сълзи, намѣрва удовлетворение въ прѣтърпѣлитѣ силни осѣщания и почва само да ги търси. Понѣкога когато то само не може да привлече върху си вниманието съ нѣщо добро, почва да го привлича съ нѣщо лошо: съ безсмисленъ отговоръ, глупавъ постжпкъ, дързостъ, шегъ. По-добрѣ е да се чувствувашъ обидена, да се боишъ отъ гнѣва и наказанието, но да нѣма безразличие и душевенъ покой. Собственитѣ интереси липсватъ; животътъ не се проявява въ работата на мисълта и за това сж нужни външни импулси и силни емоционални възбуждения. Между момичетата отъ 12—14 год. възраст ставатъ постоянни караници, причината на които мжчно може да се разбере. Въ тая възраст момичето обикновено се бързо запалва съ най-гореща дружба къмъ едно отъ своитѣ другарки. То раздѣля съ нея въ течението на нѣколко нѣдѣли своитѣ съкровени мисли, прѣкарва съ нея цѣлото си свободно врѣме, безъ да обръща внимание на друго. Обаче слѣдъ това, по ничтоженъ поводъ, се докача отъ най-близката си другарка, почва да се кара съ нея, често съвсѣмъ я напуска и си намѣрва друга другарка, съ която се сжщо така бързо и горещо сближава и която бързо напуска.

Въ срѣднитѣ класове на дѣвическитѣ гимназии нѣма да намѣрите никаква обща организация, никакъвъ общъ класенъ животъ. Момичетата тамъ се раздѣлятъ на малки групи, отъ които всѣка живѣе съ свой изолиранъ животъ и почти не обръща внимание на съсѣдната компания; но вътрѣшниятъ съставъ на тази компания се

мѣни твърдѣ често; свързанитѣ изпърво съ страстна и неестествена гореща дружба момичета скоро почватъ да се каратъ, бързо се ряздѣлятъ и се събиратъ съ други. Характерно е, че въ най-долнитѣ класове момичетата често живѣятъ съ общия животъ на цѣлия класъ, организиратъ взаимна помощ и извѣстно самоуправление. И тоя общъ духъ живѣе даже когато никой отъ възпитателитѣ или учителитѣ нѣма близка връзка съ класа и послѣдния е изоставенъ на себе си; обаче при сжщитѣ условия въ срѣднитѣ класове (IV и V) цѣлата тая вжтрѣшна организация обикновенно се разпада и оставатъ само дребни съдружия. Въ най-горнитѣ класове, пакъ изниква общия класенъ животъ.

Сжщо така въ тоя периодъ сж грапави отношенията на момичетата къмъ тѣхнитѣ възпитатели и учители. Извѣнредната чувствителностъ ги прави невъзможни; тѣ се докатъ и отъ най-дребнитѣ поводи; постоянно намѣрватъ, че ги прѣнебрѣгватъ или заобикалятъ и ако не умѣятъ да се въздържатъ, което става въ повечето случаи, тогава реагиратъ съ рѣзки и често докачителни дѣйствия. Напр. ще се стори нѣкой пжтъ на момичето, че учителката е казала за него нѣщо на друга ученичка; тичайки по коридора, то дочува нѣколко откъснати фрази и неговото въображение ги допълва; слѣдъ това, безъ да се замисля, то пламва отъ обида. Другаркитѣ сжщо пламватъ и нѣкоя отъ тѣхъ — разбира се най-рѣшителната — заявява на учителката силния си протестъ. Послѣдната се поражава и възмущава отъ най-несправедливитѣ обвинения; постжпжкътъ на момичето докарва въ негодувание всичкитѣ учители и учителки и се почва цѣла история. Обикновенно дѣцата скоро изтопяватъ въ бурнитѣ си обвинения набралото се раздражение, успокояватъ се и забравятъ свадата си съ по-възрастнитѣ. Обаче послѣднитѣ рѣдко могатъ да се отнесатъ достатъчно спокойно къмъ подобенъ постжпжкъ, който се явява само като послѣдствия на тѣхната врѣменна и болѣзненна впечатлителностъ и неумѣнието имъ да съвладаятъ себе си. А възпитателитѣ виждатъ въ това проява на дѣтския егонизъмъ, и затуй негодвуватъ, сърдятъ се и наказватъ. Често и слѣдъ това тѣ дълго врѣме запазватъ въ сърдцето си тежкото чувство на обида, особно ако сж млади, неопитани и прѣди това сж силно идеализирали своитѣ ученички. По тоя начинъ се развалятъ и изострятъ отношенията въ училището.

Раздражително, обидчиво и заето главно съ вжтрѣшнитѣ си прѣставления дѣтето въ прѣходната си възраст се твърдѣ безпакон надъ това, какво впечатление произвежда то надъ другитѣ. Навианата самоувѣренностъ и довѣрчивостъ на дѣтето е вече изчезла и е отстжпила мѣсто на подозрителността и срамежливостъта. Момичето изгубва простотата на своитѣ отношения къмъ околнитѣ и почва да се чупи физически и душевно. Къмъ какви хитрости и маниери то не прибѣгва, само и само да си покаже добритѣ страни и да заинтересува другитѣ съ себе си. Ако не сполучи да изпжкне между своитѣ врѣстници съ умъ или способностъ, то почва да привлича вниманието съ своитѣ страдания, странности и оригиналности.

Доста често момичето си прѣдставлява, че носи въ себе си всѣкакви физически и нравствени страдания и това прѣдставление става толкова силно и настойчиво, че то понѣкога почва само да върва въ тѣхъ. У истеричнитѣ натури подобно лъжливо самоубѣждение достига до притворни припадѣци. Физическото здравие на момичето прѣзъ врѣмето на половото оздѣвване е дѣйствително не напълно нормално, то усѣща въ себе си нови непонятни явления на немощъ. Ако вниманието му въ това врѣме не е заето съ здрава и увлекателна работа, не е насочено къмъ явленията на околния животъ, то отива всецѣло на вжтрѣшна душевна работа; така растящето момиче почва да прѣувеличава своитѣ болѣзниени осѣщания, да измисля нови несществующи страдания.

Първото пробужданіе на половия инстинктъ извиква въ момичето нови осѣщания и го кара да се интересува отъ оная сфера на половитѣ отношения, която възрастнитѣ до сега сж скривали тѣй старателно, но напусто, отъ него; сега тѣ не могатъ му обясни половитѣ отношения съ оная простота и съ онова благоговѣйно уважение къмъ чудесната хармония на природата. Ако момичето живѣе близо до природата и отъ рано е навикнало да вижда проявитѣ на половия животъ въ цѣлия околень свѣтъ, тогава то е спасено отъ болѣзеното любопитство, съ което градскитѣ дѣца се стараятъ да проникнатъ въ онова, което родителитѣ и възпитателитѣ сж се старали да покриятъ съ тайната на запрѣтеното, недозволеното и срамното.

Обикновенно момичето не се рѣшава да запита майка си или възпитателката си и за това се старае да удовлетвори любопитството си чрѣзъ своитѣ другарки, слугитѣ или книгитѣ, а по нѣкога и чрѣзъ почващитѣ да се любоватъ съ него мъже. Въ издадени въ 1909 година нѣмски романъ „F...lein Grishach“ талантливия писателъ Tovote рисува душевния животъ на нѣколко момичета отъ интеллигентни берлински сѣмейства, които се възпитавали въ едно отъ най-добритѣ тамкашни училища; възбудено по неестественъ начинъ половото чувство у тѣхъ, при шушукането имъ съ по-просвѣтенитѣ въ това отношение другарки и съ четението на лоши книги, то ги закарва въ обятията на единъ старъ негодяй, който е заличалъ неопитни момичета въ своята ергенска квартира. Мечтанията за любовни похождения, насочване интереса въ областта на таинственитѣ и запрѣтени сфери, които изглеждатъ тѣй привлекателни споредъ разказитѣ на другаркитѣ, слугитѣ и романитѣ — всичко това дѣйствува възбудително на емоционалния животъ на съзрѣващето момиче и задържа въображението му въ областта на сантименталността и чувственността. Това възбужденіе му се прави, понеже то отговаря на общото направление на духовния му животъ; то слуша по охотно лъжливитѣ и прѣлъстващи думи на любувания се съ него негодяй отъ колкото сериозното обяснение на майка си. Трѣзвата дума на една трѣзва жена дѣйствува върху неговото „курдисано“ настроеніе като единъ душъ отъ студена вода върху разгорещено тѣло и за това ѝ е неприятна; то се наслаждава отъ въл-

нующитѣ го мечти, отъ цѣлия животъ на онѣзи чувства, които си е създадо въ своето въображение.

Така че въ периода на половото оздрѣване, поради ослабването на умственитѣ интереси, отпадането на волевата дѣйность и възбуждането на емоционалната сфера, момичето проявява слаба работливостъ и слабъ интересъ къмъ умственитѣ занятия. Неговиятъ характеръ става грапавъ; то става докачително, вискателно и несдържано; скритността, неизкренностиа и рисовката замѣстятъ простотата и довѣрчивостта на дѣтето. Прѣдишнитѣ привѣрзаности ослабватъ и тѣхното мѣсто се заема отъ тѣй нарѣченитѣ обожания; събудилиятъ се половъ инстинктъ завлича мисълта въ областта на мечтитѣ и го отдалечава отъ обикновения реаленъ и трудовъ животъ.

Разбира се, че и окръжаващитѣ реагиратъ на проявенитѣ черти на момичето. На първо мѣсто родителитѣ и учителитѣ забѣлѣзватъ въ него ослабване на интереса къмъ учението и липса на успѣхъ въ занятията. Слѣдъ това грапавинитѣ на характера, рѣзкитѣ постѣпки, актьорството и даже лъжата почватъ да изникватъ въ по-възрастнитѣ недоволство и раздражение. Върху момичето почватъ да се изсипватъ упрѣци, внушения, заплашвания и най-сетнѣ наказания, ако не други, то поне въ видъ на лоши бѣлѣжки, и лишения отъ награди. Първото врѣме момичето е обикновено чувствително къмъ подобни въздѣйствия; то плаче, разкайва се, стареа се да се учи и да се държи добръ. Обаче това не е по силитѣ му; неговиятъ организъмъ не е способенъ за работата, която се иска отъ него. Чувствайки безплодността на искреннитѣ си старания, момичето пада духомъ или се озлобява срѣщу онѣзи, които искатъ отъ него нѣщо си непонятно и не по силитѣ му. Бѣзполезно е сѣщо така да се доказва на момичето, че то актьорствува, че не е естествено, че всичко въ неговитѣ движения и постѣпки е прѣсмѣтнато, за да привлѣча вниманието и интереса на другитѣ. Потрѣбността въ момичето да съзнава, че се занимаватъ съ него, че то съставлява центъръ за окръжаващитѣ, потрѣбността постоянно да осѣща собственното си азъ е до толкова силна у него, че неговитѣ постѣпки и движения, които сж насочени да привлѣча вниманието, за него лично сж напълно естествени; то не си дава смѣтка, че актьорствува. Ако почнете да му се карате и да искате, щото то да се държи просто, то нѣма да ви разбере; то не ще може да изпълни вашето искание, понеже не знае какво трѣба да направи, за да стане друго.

Влюбчивостта и обожанието на подрастващето момиче обикновено прѣдизвиква въ окръжаващитѣ насмѣшки къмъ себе си. А между това гѣзи насмѣшки му дѣйствуватъ като масло въ огнь. То се затваря въ себе си, скрива свонитѣ чувства и това имъ придава още по-нова прѣлестъ и таинственостъ на запрѣтеното. Но отъ друга страна и твърдѣ голѣмия интересъ и съчувствие къмъ различнитѣ прѣживявания му оказватъ вредно влияние, понеже усиливатъ и възбуждатъ и безъ това изострената чувствителность.

Щомъ е установено, че организъмътъ на дѣтето въ прѣходната му възраст по необходимостъ се отклонява отъ пѣтя на равномер-

ното си развитие, че прѣживявания периодъ е характеренъ съ понижаванieto на умствената възприемчивостъ и на волевата енергия, то може да се помисли, че не трѣбва да се смуцаваме отъ тѣзи странности, а да се успокояваме съ мисълта, че ще дойде врѣме когато, заедно съ физическата зрѣлостъ, ще настѣпн и бързия рѣстъ на всички духовни сили. Много родители именно така постѣпватъ като се надѣватъ, че всичко „ще се смели и ще стане на брашно“. Така и би било, ако слѣдъ достиганieto на половата зрѣлостъ всичко прѣдишно би опадало безслѣдно, подобно сухитѣ листа на едно дърво, за да даде мѣсто на новитѣ и прѣсни клончета. Обаче прѣживѣното врѣме на умствено бездѣйствие и на силенъ емоционаленъ животъ често оставя слѣдъ себе си твърдъ дълбоки слѣди въ душата на момичето; то се отзовава не рѣдко на цѣлия му по-нататѣшнъ животъ и го прави често неспособно за съзнателна и активна дѣйностъ. Навикътъ да живѣе съ чувството, да изтъква на първи планъ всичкитѣ вътрѣшни прѣживявания, да търси интересъ къмъ живота въ отношенията на другитѣ хора къмъ себе си — всичко това ослабва въ жената умственитѣ интереси, парализира вниманието ѝ къмъ общественния животъ и ѝ прѣчи да се прѣдаде на творческа работа. Ето защо не бива да се позволява на момичетата въ прѣходната имъ възраст, да се подчиняватъ всецѣло на импулсивнитѣ си движения, а трѣбва да се поставятъ въ такива условия, които да въздържатъ развитieto на емоционалната имъ сфера и да не ѝ даватъ да изпъкна надъ другитѣ духовни сили.

Най-важното е да се поддържа въ дѣцата интереса къмъ труда, да не имъ се дава да изгубватъ вниманието въ врѣме на урока, да не впаднатъ въ умствено бездѣйствие, което влече слѣдъ себе си задълбочаване въ собственото чувство, болезнено вслушване въ своитѣ прѣживявания и потребность къмъ постоянни възбуждания отъ вънъ. Въ врѣмето на половото съзрѣване у момичето се забѣлѣзва отслабване на вниманието и на съсърдоточната способностъ. За това трѣбва да се държи смѣтка при съставянето на учебнитѣ планове. Върху срѣднитѣ класове не трѣбва да се сваля много голѣмата и най-малката тежестъ на програмата, което изисква отъ дѣцата по-голѣми умствени напрѣгания, отъ колкото тѣ могатъ да покажатъ. Занятията трѣбва да бждатъ поставени така, че вниманието и интереса на дѣцата да се поддържатъ постепенно съ тѣхното активно участие въ работата и съ тѣхната самостоятелностъ. Въ тѣзи години на отслабнала волева енергия тѣ не сж способни да насочватъ своето активно внимание за дълго врѣме върху това, което ги малко интересува. И за това, за да се поддържа активното имъ внимание, нужно е щото даванитѣ занятия да ги напълно поглѣщатъ. Въ тѣзи години на извѣстна умствена апатия трѣбва да се дава повече врѣме на физическия трудъ и въ частностъ на рѣчния, на рисуването и на други прѣдмети, които изискватъ отъ дѣцата по-слаба абстрактна мисль — изобицо да се въвежда повече нагледностъ и опити въ прѣподаването. Тѣзи години могатъ да се използватъ за събиране на прѣдставления, които ще послужатъ въ слѣдующия периодъ като материалъ за изваждане на

логически сжждения. Особно е нужно въ това врѣме да се привлѣчи вниманието на момичето къмъ явленията на окръжащата природа, къмъ онова, което става около него, понеже то е заето твърдѣ много съ себе си, съ своето вътрѣшно азѣ. Това момиче, което се интересува отъ своята работа, въ която то може да приложи силитѣ си и да създаде нѣщо; което гледа любознателно на околния свѣтъ, съ чиито чудеса бихте могли да го заинтересувате — такова момиче ще бжде заето умствено и нѣма да дава прѣувеличено значение на собственитѣ си чувства, нѣма да имъ даде да го откъснатъ отъ реалния животъ и да го въвлечатъ въ областта на фантазията. Но момичето трѣбва да се интересува отъ окръжающия животъ и за това, че то ще даде възможность да се разкрие прѣдъ него оная връзка, оная хармония, която сжществува между растителния, животния и човѣшкия миръ. Поради това естествознанието и естествентѣ науки трѣбва да заематъ почетно мѣсто въ програмитѣ на срѣднитѣ класове на гимназиитѣ. Така ние ще спасимъ момичето отъ онова болезнено любопитство, което се пробужда въ него, когато почва да говори инстинкта и което, наредъ съ умственото бездѣлие, служи като причина за неговитѣ странни и нездрави интереси и за неговитѣ увлѣчения въ тая възраст.

Въ послѣдно врѣме много се е говорило за нуждата да се повсѣти подрастващето поколѣние въ тайната на зачеването и раждането. Романиститѣ сж се старали да изобразятъ въ свѣтли бои ужаса на онова положение, въ което се оказва младото сжщество, когато голата правда се разкрива прѣдъ него внезапно и неочаквано въ най-непригледенъ, а по нѣкога и циниченъ видъ; тѣ сж указвали и на оная опасность, въ която то се увлича, когато събуденитѣ инстинкти го движатъ безсжзнателно, безъ да се задържатъ отъ гласа на разбирация ги разумъ. Педагозитѣ, лѣкаритѣ и психолозитѣ указватъ на нуждата отъ своеврѣменното запознаване младежта отъ страна на хора сериозни, просвѣтени и разбиращи младата душа, прѣди тя да се замърси отъ нечиститѣ извори.

Прѣпирната сега е само тамъ, кой трѣбва да разяснява на дѣцата сжщността на живота. Нѣмцитѣ, съ свойствената имъ основателность и способность, сж наредилитѣ за свършващитѣ гимназисти редъ лекции по въпроса за половитѣ отношения. Въ дѣвическитѣ училища се прѣдполага сжщо да се въведатъ подобни лекции, които да се четатъ отъ жена лѣкарь. Безъ да оспорваме желателността на подобенъ курсъ по половата хигиена и по анатомията на човѣка въ стѣнитѣ на учебното заведение, ние мислимъ, че разкриването въпроситѣ на половия животъ прѣдъ момичетата трѣбва да става порано и то въ *подходящъ за всѣко момиче моментъ*. Важно е да не се пропусне онзи периодъ, когато пробуждащитѣ се инстинктъ кара дѣтето да се замисля надъ явленията на околния животъ; но важно е и да не го навеждаме прѣждеврѣменно на онова, което му е още чуждо и не го интересува. Нужно е щото обясненията да се даватъ възможно по-сериозно, но въ сжщото врѣме и по-просто и по-естествено.

Тѣзи длѣжности лежатъ върху майката и върху най-близката възпитателка на момичето, обаче при едно важно условие—щото тѣ да бждатъ въ близки и довѣрчиви отношения съ дѣтето. Катадневнитѣ и прости другарски срѣщания съ момчетата иматъ сѣщо отрѣзняюще значение за момчетата. Съвмѣстното възпитание и обучение донасятъ полза за еднитѣ и за другитѣ; на момчетата дѣйствува благотворно уравновѣсената и трѣзва натура на другаритѣ момчета, както и подвижния и по-разнообразенъ животъ на тѣхната срѣда. Най-изтънченитѣ форми на сантименталностъ и болѣзнена възбудителностъ ние срѣщаме между ученичкитѣ на закрититѣ учебни заведения, гдѣто „оранжерейната“ обстановка и изключителното женско общество дѣйствувагъ възбудително и притѣпяюще на подрастващитѣ момчета. Въ онѣзи сѣмейства, гдѣто момчетата и момчетата растатъ наедно и се възпитаватъ еднакво, прѣходната възраст обикновено проявява най-малко ненормалности. Изобщо колкото е по-простъ и по-естественъ живота на подрастващето момиче, толкова е по-добръ за него; то трѣбва още отъ дѣтинството да живѣе съ сѣщинския реаленъ животъ и да зема възможно повече участие въ работитѣ, грижитѣ и радоститѣ на околната срѣда.

Разбира се, че и удоволствията, които ние даваме на момчетата трѣбва да бждатъ прости здрави и умѣрени. Нѣма нужда да се говори! какъ врѣдно се отразява на момичето специфичната атмосфера на болната зала съ нейния нездравъ въздухъ и чувственностъ, съ нейния флиртъ и пустъ блѣсъкъ, който увлича неговото неопитно и неустановено въображение. Тая атмосфера е особено врѣдна за онѣзи момчета, които сж обикновено лишени отъ обществото на младежта на двата пола като напр. институткитѣ. Разходкитѣ, подвижнитѣ игри на прѣсенъ въздухъ, катанието на канки и лижи, играта на лаунъ тенисъ, интересното четение, музика, истинскитѣ художествени и възпитаващи зрѣлища и прѣдставления, непринуденото и свободно срѣщане съ лица отъ еднаква възраст — това е дългата верига отъ удоволствия, достѣпни и полезни за нарастващитѣ момчета. Азъ вече говорихъ, че момчетата въ прѣходната възраст често прѣставатъ да се интересуватъ отъ самия процесъ на танцитѣ, игритѣ, и спорта, а търсятъ въ тѣхъ възбуждение за своето тщеславие и удовлетворение за жаждата си къмъ силни осѣщания. Възпитателтъ трѣбва да държи смѣтка за това. Като поддържа интереса къмъ подвижнитѣ игри на чистъ въздухъ и къмъ разходки, той трѣбва да избѣгва да изтъква нѣкого, а още по-малко да насърчава по-похватнитѣ, по-красивитѣ и по-силнитѣ. Въ игритѣ, гимнастиката, танцитѣ трѣбва да се възпитаватъ и развиватъ общественитѣ истинки на дѣтата, самоуправлението, взаимопомощта, подчинението личнитѣ интереси, своето азъ, на желанието и на ползата на обществената група. Игритѣ и гимнастиката прѣдставяватъ най-добрата почва за образуването на общества и съдружия, гдѣто отдѣлния членъ се разтваря въ общата масса и гдѣто толкова лесно възбудимитѣ чувства на момичето се отвлечатъ отъ егоистичното самозабвобаванне и се насочватъ къмъ горещото служение на другитѣ.

Добрата книга играе велика роль въ възпитанието на дѣцата. Като ги приучимъ отъ ранна възраст на съзнателно четение и като развиемъ тѣхния вкусъ ние имаме възможность да имъ влияемъ чрѣзъ добрата и сериозна книга. Но трѣбва ли да слѣдимъ строго, щото момичето да не зема въ ржцѣтъ си прѣждеврѣменно онѣзи книги, въ които се рисуватъ тъмнитѣ страни на живота? Може би трѣба да оградимъ нѣжната душа на подрастващето дѣте отъ прѣждеврѣменното запознавание съ всичко грубо, жестоко и отвратително. Обаче азъ мисля, че художественното произведение, което изображава свѣта и хората такива, каквито си сж въ дѣйствителността, по-малко ще причини врѣда на момичето, даже ако то се запознае по-рано съ тъмната страна на живота, отколкото онѣзи сантиментални, пълни съ лъжлива чувствителность и романтическа лъжа романи à la Marlitt, които тѣй обичатъ да четатъ 15 год. момичета и които тѣхнитѣ майки имъ даватъ охотно поради това, че тамъ цѣлата проза на живота е замаскирована съ мъглата на поезията и на сантименталността. Именно тая романтична мъгла е най-вече врѣдна за момичето, понеже тя я увлича въ мира на фантазията и на емоцията, далечъ отъ сериозната творческа работа и ѝ дава лъжливи прѣдставления за живота. Истинското художествено произведение, било то книга, театрална пиеса, картина, статуя или соната, винаги ще дѣйствува възпитателно на оногава, който умѣе, да се наслаждава отъ него. Поради това нужно е да се развива у дѣцата още въ ранна възраст, естетическото чувство; то ще ни служи като едно отъ срѣдствата за отвличание на момичето въ прѣходната му възраст отъ наклонността къмъ задълбочаване въ собственитѣ прѣживявания; то ще ни помогне да насочимъ неговото внимание къмъ живота на окръжаващия свѣтъ, къмъ красотата на природата, къмъ хармонията на живота; то ще го накара да се прѣклони прѣдъ разума и прѣдъ творческата сила на челоуѣка.

Като обръщаме особно внимание на развиване въ момичето такива интереси и навици, които да го влекатъ къмъ труда и къмъ дѣятелния животъ ние съ това ще възпитаваме отъ него жена, която ще може да принесе своитѣ лични чувства въ жертва на интереситѣ на обществото и да поставя служението на това общество, съ нѣкоя полезна и сериозна идея, по-висока отъ удовлетворението на своитѣ чисто лични желанія. За такава жена чувството ще бжде едно естествено украшение на живота ѝ, а смисъла на тоя животъ ще лежи въ добиване на знания и въ онзи творчески трудъ, който тя ще си избере. Тя ще принадлежи къмъ онзи типъ хора, за които, както казва Спенсеръ, „дѣятелното знание е станало потрѣбность; които ставатъ безпокойни, когато не сж заети и се чувствуватъ нещастни, когато имъ се случва да се лишатъ съвсѣмъ отъ работа; които сж заинтересовани тѣй дълбоко въ общественитѣ, работи, че прѣкарватъ цѣлия си животъ въ трудъ за постигнатието на онѣзи политически цѣли, които тѣ считатъ за полезни“. *) И само такава жена

*) Спенсеръ научни основи на нравственността Ч. I Гл. X.

ще стане равноправна съ мъжа, понеже прѣдъ нея ще се разтвори най-високата човѣшка способностъ: творчеството и участието въ общия животъ, въ който жената до сега е оставала далечъ задъ мъжа. А тя е оставала назадъ не защото природата я ошетила съ своитѣ дарове, както твърдятъ нѣкои, а защото извънредно развиваната до сега емоционална сфера, сферата на чувството е земала въ жената върхъ надъ другитѣ ѣ духовни сили, като ги е притѣпявала, а често и съвсѣмъ заглушавала.

(Прѣвель отъ руски Ц. К.)

Н. Филиповъ.

Класици и модернисти.

(Писмо отъ Парижъ)

Въ Франция отъ нѣкое врѣме се води оживенъ споръ върху въпроса: какво да бѣде срѣдното образование — реално или класическо? Спорътъ прѣдставя общъ интересъ, защото, както е извѣстно, и въ други културни страни отколѣ се стараятъ да разрѣшатъ задоволително тоя важенъ училищенъ въпросъ, — работа, гвърдѣ трудна, между друго, и затова, че при обсъждането му се иматъ прѣдъ видъ и съображения, които нѣматъ нищо общо съ самото просвѣщение.

Споредъ послѣдната училищна реформа, отъ 1902 г., въ Франция (лицей и колежи) е дадено по-скромно мѣсто на класическитѣ езици, за да се застѣпятъ повече живитѣ езици и естествено-математическитѣ науки. Така, въ долния курсъ („първия цикълъ“) на тѣзи училища, който трае четири години и се дѣли на два *отдѣла* (А, В), класическитѣ езици се учатъ само въ едина *отдѣлъ* (А): латинскиятъ езикъ — отъ първата година и гръцкиятъ езикъ — факултативно — отъ третата година; въ горния курсъ („втория цикълъ“), който трае три години и се дѣли на четири *секции* (А, В, С, D), и двата класически езика се учатъ въ една секция (А), само латинскиятъ езикъ — въ двѣ секции (В, С), а въ четвъртата секция (D) не се учи нито единъ класически езикъ.

Реформата отъ 1902 г. се е приложила напълно, и сега класическитѣ, т. е. привърженицитѣ на класическото образование¹⁾, искатъ да се промѣни училищната програма, като се даде прѣднина на кла-

¹⁾ По традиция наричатъ изучаването на старитѣ, класическитѣ *езици* (langues anciennes, langues classiques), или класическото образование (l'enseignement classique) съ названитѣ: литературно образование (étude des lettres, l'enseignement littéraire), литературна култура (la culture littéraire), класическо хуманитарно образование (les humanités classiques) или дори само хуманитарно образование (les humanités).

сическите езици, особено на латинския езикъ. Въ много парижски лица въ началото на тази учебна година числото на учениците, постъпили въ отдѣла А (съ лат. езикъ), се е увеличило, а въ отдѣла В (безъ лат. езикъ) намалило; а това показва, споредъ класиците, че вече и самите родители сж съзнали прѣдимствата на класическото образование; отъ друга страна, видни мѣстни се изразили тукъ-тамъ, че това образование имъ се вижда необходимо, за да се поддържа моралитета на тѣхната професия; много пъкъ инженери, металурзи, индустриалци и др., като заявили, че го смѣтатъ за единичко мощно сръдство да се осигури най-широко интелектуално развитие на бѣдешите политехници, прибавили, че, откакъ му били нанесени удари, младите инженери почнали да губятъ откъмъ професионална стойностъ и продуктивностъ¹⁾. Всички тѣзи обстоятелства правятъ класиците по-смѣли въ борбата, що водятъ съ *модернистите*, т. е. привържениците на реалното образование, на „модерната“ култура.

Покрай много учени, писатели и публицисти²⁾, — хора съ по-голямъ или по-малка компетентностъ, — по тоя въпросъ се изказаха и двама първостепени прѣдставители на френската наука, професори въ Сорбоната и академици: Хенрихъ Поанкаре и Алфредъ Кроазе. И интересно: докато *математикътъ* Поанкаре се обявява за ревностенъ партизанинъ на класическото образование, *литераторътъ-елинистъ* Кроазе държи страната на модернистите. Ето защо, мнѣнията на двамата знаменити учени добиватъ за насъ още по-голямъ важностъ.

Поанкаре публикува наскоро брошурата: „Науките и класическото образование.“³⁾ Докато други класици изтъкватъ, че класическото образование е необходимо за французина, понеже „гръко-римската цивилизация е била вѣчната вдѣховителка на френския гений“⁴⁾, а отъ друга страна, френската нация би изгубила своята физиономия подъ влиянието на мощните съсѣди (ще се „погерманчи“ или „поангличани“), ако изучаването на латинския езикъ не легне въ основата на възпитанието на френската младежъ, Поанкаре иска съ брошурата си главно да докаже, че класическото образование принася голъма полза на математика и естественика, — нѣщо, твърдѣ странно и смѣло.

¹⁾ Вѣстникъ „Le Temps“ отъ 22 ноемвр. 1911.

²⁾ Въ пѣкопъ кръгове класиците и модернистите проявяватъ крайна възбуденостъ и нетолерантностъ: отправятъ си взаимно оскърбителни епитети!

³⁾ Henri Poincaré. Les sciences et les humanités. Paris. Arthème Fayard, éditeur.

⁴⁾ Така се изразява Жанъ Ришпенъ, поетъ-академикъ, горещъ защитникъ на класическата култура. Чиято „дъщеря“ той смѣта френската. Ришпенъ се капи да се кандидатира въ бѣдешите депутатски избори. та да може, като народенъ прѣдставителъ, да се бори въ Камарата за латинското и гръцко образование. „което практическитъ рационализъмъ е оставилъ на втори планъ“; а ръководеното отъ него дружество „Френската култура“ се готви да основе въ Парижъ свободенъ лицей, въ който да се прѣподава класическия както нѣкога.

Въ какво отношение класическото образование може да бжде полезно за математиката? Поанкаре отговаря на този въпросъ, като изхожда отъ положението, че математическо разсъждение е невъзможно, ако не се знае не само смисълътъ на цѣлитѣ фрази, но и на отдѣлнитѣ думи въ най-слабитѣ му отсѣнки. Тѣзи отсѣнки, които се добиватъ отъ флекситѣ и нареждането на думитѣ въ изречението, за да се разбератъ, трѣбва прѣдварително да се почувствуватъ; трѣбва да се придобие навикъ да се схващатъ на пръвъ погледъ безъ колебание и усилие. Дѣтето схваща фразитѣ, тъй да се каже, вкупомъ, и, ако го оставимъ да работи само, то ще ги напише всички въ една дума. Сжщото правятъ и възрастни, но необразовани хора. Всѣка дума, обаче, е като центъръ на асоциации на идеи, като фенеръ, който освѣтява цѣла област на съзнанието; отдѣлнитѣ думи на една и сжща фраза сияятъ едновременно; тѣхната свѣтлина се смѣсва; полетата, които освѣтяватъ, прѣминаватъ едно въ друго, безъ да можемъ да кажемъ, отъ кой фаръ такава и такава точка изпуска най-много свѣтлина. При математическото разсъждение фразитѣ не могатъ да минатъ вкупомъ; тукъ не трѣбва да имаме на лице толкова едри материали, а — раздробени, тъй да се каже, на малки късове посрѣдствомъ словесенъ анализъ. Тази необходима за случая „гимнастика на думитѣ“ се прави, като се изучаватъ езицитѣ, и класическитѣ езици, именно, сж най-сгодни за цѣльта, защото, отъ една страна, сж богати съ флексии, а отъ друга, у тѣхъ сж възможни чести размѣствания на думитѣ въ изреченията. Явно е, че изучаването на тѣзи езици трѣбва да става непрѣмѣнно посрѣдствомъ граматически разборъ и прѣвеждане, а не по директната метода, съ която си служимъ при живитѣ езици; защото при първия случай за насъ важенъ самото изучаване, а при втория ние искаме да се научимъ да говоримъ. Когато почнемъ да изучаваме латинския езикъ по директната метода, тогава ще стане излишно неговото изучаване: никой нѣма намѣрение да говори на този езикъ. Поанкаре мисли, че Китайцитѣ сж и ще си останатъ чужди за математическитѣ науки, защото сж лишени отъ орѣдие, съ което може да се разсъждава съ точностъ: тѣхниятъ езикъ, като моносилабически, нѣма граматика, и, слѣдователно, е негоденъ да изрази извѣстни деликатни отсѣнки, каквито ние добиваме съ флекситѣ.

Наистина, и самата математическа материя, съ която ще иматъ работа бждещитѣ геометрици, спомага да се развие у тѣхъ аналитически умъ; но, понеже математическитѣ понятия сж много абстрактни, по-добръ е да се захване на млади години съ по-лесното — съ словеснитѣ форми, които все още сж по-конкретни и по-малко противни на дѣцата, отколкото математическитѣ, които имъ сж недостъпни. „Когато пъкъ тѣхниятъ стомахъ се подготви, казва Поанкаре, храната, която ще имъ се поднесе, ще бжде, тъй да се каже, вече сдѣвкана“.

„Литературното“ образование, освѣтнъ това, ще запознае математика съ изкуството да се наблюдава, — а той има голѣма нужда да учи това изкуство — : учителтъ по езицитѣ не ще пропу-

сне случай да покаже на ученика, доколко единъ епитетъ е правилно употребенъ, а за да сжди за това, ще трѣбва този ученикъ да се научи и самъ да наблюдава: защото поетътъ нали е придавалъ епитети на прѣдметитѣ, слѣдъ като е наблюдавалъ послѣдните?

Туй, което се каза за математика, може да се отнесе и до физика и биолога, и то дотолкова, доколкото тѣзи учени иматъ нужда да бждатъ математици, т. е. да притежаватъ, като всѣки другъ ученъ, минимумъ математически умъ, който минимумъ се състои въ способността да анализираме: да отличаваме елементитѣ на прѣдметитѣ, които изучаваме; да ги отдѣляме въ мисълта си едни отъ други; да ги сравняваме и комбинираме. Особено, на биолога, който е малко разположенъ къмъ абстрактнитѣ математически науки, граматическото и сравнително изучаване на езицитѣ може да принесе голѣма полза въ случая, защото то нѣма да бжде противно на неговия вкусъ, понеже ще му прѣдстави прѣдметитѣ, нелишени още отъ своя цвѣтъ и животъ. Отъ друга страна, изучаването на езицитѣ ще спомогне много да се култивира неговата паметъ. И Поанкаре посочва за примѣръ извѣстния биологъ Жиаръ (Giard), който билъ получилъ твърдѣ грижливо „литературно“ възпитание и ималъ удивителна паметъ: „главата му била пълна съ латински и грѣцки текстове, изучени наустъ“. За да подкрѣпи своята мисълъ досежно значението на класическото образование за биолога, Поанкаре посочва мнѣнието на Жиара по тоя въпросъ. Като критикува новитѣ програми на френскитѣ училища, въ които програми, споредъ него, било дадено извънредно голѣмо мѣсто на математическитѣ науки, Жиаръ казва, че „литературното“ образование вѣщо водено, освѣнъ дѣто ще принесе висша морална полза на младежа, но и голѣми облаги на бждещия натуралистъ; то ще даде на начинаващия морфологъ прѣвъзходна подготовка за бждещитѣ му работи: лингвистичниятъ анализъ разкрива законитѣ за строежа и развоя на езиковнитѣ форми,—закопи, които приличатъ досущъ на тѣзи, които можемъ да извадимъ, като наблюдаваме живитѣ сжщества. Защото и езицитѣ се развиватъ, и тѣ живѣятъ; думитѣ сжщо иматъ своя история, тѣ се прѣобразуватъ: въ френската дума, на примѣръ, се намиратъ слѣди отъ латинската дума, отъ която произхожда, както се намиратъ въ човѣка слѣди отъ неговия маймуноподобенъ прадѣдъ¹⁾.

Друго. Самата дедуктивна метода не ни е достатъчна, когато искаме да изнамираме и творимъ; потрѣбна е индукция, която е невъзможна, ако ние не притежаваме остроумие, т. е. способностъ да се догаждаме, когато ни прѣдстои да правимъ изборъ между сложни и несигурни данни. Отъ тая способностъ се нуждаятъ, несъмнѣнно, както физикътъ и биологътъ, тѣй и математикътъ; а „литературното“ образование чудесно може да я развие у насъ: дори и по-срѣдствениятъ ученикъ, когато прави обикновенъ прѣводъ, при наличността на два граматически възможни смисъла, нали ще трѣбва да избере измежду двата, да се догади, кой е добриятъ?

¹⁾ Les sciences et les humanités. стр. 23—24.

Най-подиръ, Поанкаре добавя, че класическото образование допринася нѣщо по-важно: при съприкосновението си съ античната литература, ние най-добъръ се научаваме да се изтръгваме отъ това, което прѣдставя врѣмененъ и частенъ интересъ, и да се интересуваме отъ това, което е общо; да се стремимъ всѣкога къмъ нѣкакъвъ идеалъ.

Така обяснява Поанкаре, защо всички учени, които сж видѣли благата отъ класическото образование, споредъ него, се радватъ отъ това, а онѣзи, които сж били лишени отъ тѣхъ, съжяляватъ.

* * *

Кроазе излѣзе съ двѣ статии: „Общата култура и класическото образование“¹⁾ и „Ползата отъ латинския езикъ“.²⁾ Въ тѣзи статии той застъпва почти всички аргументи на класиците.³⁾

Въ първата си статия Кроазе, прѣди всичко, бърза да успокои тѣзи, които мислятъ, че щомъ не се учи латински езикъ, френската нация ще се обезличи подъ влияние на чужденците. Това е невъзможно, споредъ него: историята ни показва, че гениите на народите не се промѣня коренно и че чуждите влияния не могатъ да погубятъ физиономията на нѣкоя нация, — прѣзъ течение на вѣковете само твърдѣ повърхностни промѣни изпитва душата на нѣкой народъ. А заемането отъ чужди народи е необходимо, защото, макаръ всѣка нация да притежава известни добри качества, тя пакъ трѣбва да се усъвършенствува.

Подиръ това Кроазе прѣминава къмъ въпроса: какво значение има класическото образование за възпитанието? Кроазе мисли, че се дава голѣмо значение на това образование за възпитанието, защото се схваща погрѣшно понятието „обща култура“: подъ „обща култура“ не трѣбва да се разбира *литературна и латинска култура*, а хармонична култура на съществени качества на ума. „Чисто литературното схващане на общата култура, казва той, ни е дошло направо отъ старитѣ, които, дѣйствително, не сж познавали другъ начинъ да се възпита добъръ нѣкой човѣкъ. Именно, въ Атина въ V и IV вѣкове се породил и добил това си значение тази идея. „Добър възпитанъ“ човѣкъ е този, който е изучилъ при софистите или философите риториката и диалектиката, изкуството да разсждаваши по убѣдителенъ начинъ върху общитѣ мѣста на морала и политиката. Отъ Атина това схващане прѣминава въ Римъ, който ни го е прѣдалъ“.

Като привежда мнѣнието на Литре (Littre), който казва, че това прѣобладаване на риториката въ възпитанието е било въ древността причина за слабостъ, и че Римъ по-добъръ би се защищавалъ

¹⁾ Alfred Croiset. La culture générale et les humanités (бѣсти. „L'Action“ отъ 12 октомври 1911 г.)

²⁾ L'Utilité du latin (списание „Revue bleue“ отъ 11 ноември 1911 г.)

³⁾ Съ класиците водил борба организацията „Приятелитѣ на френския езикъ и на модерната култура“. Тази организация се застъпва за историята, живитѣ езици и естествено-математическите науки.

отъ варваритѣ, ако би притежавалъ по-научна цивилизация, Кроазе добавя: „Каквото и да е било въ древността, но тази култура е недостатъчна днесъ. Свѣтътъ се е разширилъ; различни цивилизации живѣятъ въ него една до друга, които иматъ нужда да се опознаятъ взаимно и да се разбератъ. И особено, напрѣдъкътъ на природоизпитателнитѣ науки ни кара да схващаме друго-яче условията за познанието. Не ни стига вече да доказваме истината посредствомъ философски и ораторски разсждения: ние искаме контрола на наблюдението и опита. Критичниятъ умъ и методата ни се виждатъ по-необходими, отколкото изкуството на силогизмитѣ и ентимемитѣ. Ние наричаме „обща“ култура тази, която задоволява тѣзи нови нужди на знанието, и ние се отказваме да дадемъ това име на чисто формална култура, колкото блѣскава да е тя“.

Щомъ като литературната култура не съставя сама общата култура, разсждава по-нататкъ Кроазе, нѣма да сполети никаква опасностъ послѣдната, ако възпитанието не е толкова едностранчиво „литературно“ и латинско, още повече че имаме и други срѣдства, съ които могатъ да се постигнатъ сѣщитѣ очаквани резултати. Освѣтъ това, за да си възпитае вкуса, трѣбва по-малко да се обръщаме къмъ техническото изучаване на старитѣ езици, а повече къмъ живия езикъ; послѣ, античнитѣ цивилизации да не се изучаватъ вече само въ оригиналнитѣ текстове, но въ изкуствата и паметницитѣ, които сж по-достъпни, и въ прѣводитѣ; опитътъ досежно Гърция е направенъ: малцина четатъ нейнитѣ литературни произведения въ текста, но нейниятъ гений е изобщо повече разбранъ днесъ, отколкото кога да е, благодарение на прѣводитѣ и произведенията на изкуството.

Въ втората си статия Кроазе разглежда въпроса, доколко изучаването на латинския езикъ може да бѣде полезно за французина; но тукъ той изказва мисли, които сж интересни и за чужденцитѣ. Той не е съгласенъ съ мнѣнието, че френскиятъ езикъ може да се изучи, само като се знае латинскиятъ: прѣди всичко, френскитѣ думи, които сж останали отъ латинския езикъ, произхождатъ отъ популярни думи, които не сж употребявани въ класическитѣ текстове; отъ друга страна, френската дума, дори и да произхожда отъ класическия латински езикъ, търпи отсѣнки въ значението си, които латинскиятъ езикъ не пригежава; тя напомня за сродството си съ латинския езикъ повече съ етимологията си, отколкото съ точното си значение, а да се знае френски езикъ не значи да се знае етимологията на френскитѣ думи, но — тѣхното обикновено и живо значение; освѣтъ това, значението на думитѣ съставя само частъ отъ езика: сѣщо тѣй и начинътъ, по който се конструиратъ тѣ граматически, не по-малко спомага да му се даде оригинална физиономия; но френскиятъ и латинскиятъ езици иматъ досущъ различни конструкции.

Ползата отъ латинския прѣводъ за изучаването на френския езикъ почива не толкова въ приликата на тѣзи два езика, колкото въ различията помежду имъ. Толкова повече ще се знае френскиятъ езикъ, колкото повече се сравнява съ латинския, за да се узнае генийтъ на първия; а тоя гений не се открива въ латинския езикъ,

но въ чувството, което има за него всъки френски ученикъ, чувство, тъй да се каже, вродено и което се развива всъкидневно посрѣдствомъ разговоръ, четене литературни текстове и забѣлѣжки на просвѣтенъ учителъ. Когато се прѣвежда отъ латински езикъ, може сигурно да се каже, че френскиятъ езикъ се учи чрѣзъ френския, а не чрѣзъ латинския.

Ала и всъки другъ езикъ може да принесе такава полза, каквато принася латинскиятъ; защото всъки езикъ има свой гений, свой стилъ, а всичко това ще ни спомогне чрѣзъ сравнение да узнаемъ нашия езикъ. Единъ добъръ прѣводъ на английски, нѣмски, италиански (безъ да говоримъ за гръцки) текстъ води къмъ сжщата цѣль като латинския. Само по себе прѣвеждането е полезно упражнение не само за изучаването на френски езикъ, но и за културата на мисълта; то прѣдставя прѣкрасна умствена гимнастика.

Такова значение на прѣвода дава, както видѣхме, и Поанкаре, но Кроазе бърза да прибави: „Въ това отношение латинскиятъ езикъ нѣма абсолютна привилегия, и особено, той нѣма този родъ привилегия, що му приписватъ нѣкон негови партизани“.

Разумѣва се, Кроазе не може да не признае, че латинскиятъ езикъ по отношение на французина има голѣми прѣдимства прѣдъ другитѣ езици, и затова французинътъ трѣбва да го прѣдпочете прѣдъ послѣднитѣ: латинската литература е сродна съ френската не само по езикъ, но и по идеи и по чувства; френската цивилизация иде направо отъ Римъ, който е билъ посрѣдникъ между Гърция и Франция; латинскиятъ езикъ разкрива на ученика единството на латинския свѣтъ и му дава ключъ на романскитѣ езици и цивилизации; латинскитѣ идеи, въ сжщность, сж по-млади, слѣдователно, по-достѣпни за дѣцата, античнитѣ цивилизации не сж толкова сложни; латинскитѣ произведения се отличаватъ съ своя чистъ и елегантенъ езикъ и хармонична композиция, защото сж писани отъ хора, които сж гледали на своята работа като на изкуство; отъ друга страна, латинската литература е свѣтска и не засѣга религиозни разpravни.

Не слѣдва, обаче, отъ това, мисли Кроазе, че възпитанието безъ латински езикъ е недостатъчно или по-долно, и че французинътъ, който не е училъ латински езикъ, е осжденъ да не пише никога добръ френски. Има много примѣри, които показватъ обратното. Най-сетнѣ, извѣстно е, че това латинско възпитание не е по-сгода на всъкиго; че има хора, интелигентни, даровити и съ бждаще, които мжно учатъ езици. Щомъ като самитѣ добри латинисти учатъ френския езикъ чрѣзъ френския, а не чрѣзъ латинския, защо да се мжчатъ тѣзи хора съ послѣдния? А лесно могатъ да се намѣрятъ други, по-достѣпни за тѣхъ срѣдства, които докарватъ равностойни резултати. Искане се отъ латинския езикъ най-вече да развие у дѣте-то, покрай чувство на стилъ, и други способности: внимание, анализъ и остроумие. Но изучаването на френскитѣ класици, добръ извършвано, може да доведе до сжщата цѣль: Гърцитѣ, които сж знаели само своя езикъ, не сж били лишени нито отъ стилъ, нито отъ остроумие; освѣнъ това, има и други срѣдства, които, споредъ вкуса

на всѣкиго, могатъ да култивиратъ сжщественитѣ качества на ума: наукитѣ, да не говоримъ за чуждитѣ езици, могатъ да развиятъ, безъ съмнѣние, и аналитически умъ и наблюдателенъ умъ, стига да се прѣподаватъ, както трѣбва. „Азъ мисля, казва по-нататѣкъ Кроазе, че едностранчивитѣ и непримирими партизани на латинската култура забравятъ много четиритѣ вѣка, които ни отдѣлятъ отъ Ренесанса. Въ XVI в. можеха да намѣрятъ само въ съчиненията на стария Римъ примѣри за краснорѣчивъ разумъ, изискани отъ духа на врѣмето. Естествено, тогава възпитанието бѣ напълно латинско и класическо. Днесъ този краснорѣчивъ разумъ се намира всжду въ образцовитѣ произведения на нашата литература, и нова нужда отъ точна истина се е породила отъ напрѣдка на всички науки. Защо да се сърдимъ, ако методитѣ на възпитанието не сж вече сжщитѣ?“

Такова е мнѣнието на Кроазе досежно изучаването на латинския езикъ. Като мисли пъкъ, че грѣцкиятъ езикъ е много труденъ, та може да се изучи добръ само отъ специалиститѣ, той казва: „Грѣцкиятъ е билъ и ще бѣде всѣкога само луксозенъ прѣдметъ въ срѣдното образование.“¹⁾

Д. Казасовъ

Частнитѣ училища и учители въ България.

Българскиятъ народенъ учителъ трѣба да не признае, че твърдѣ малко се е интересувалъ и интересува, както отъ уредбата на частнитѣ училища, така и отъ качеството и положението на тѣхния учителски персоналъ. И нашето най-ново училищно законодателство по единъ много незадоволителенъ начинъ засѣга частнитѣ училища безъ да прѣдвиди мѣрки, да внесе реформи за тѣхното по-нормално сжществуване и по-правилно развитие. Законодателятъ не е искалъ да мине мълкомъ единъ фактъ въ нашия училищенъ животъ и е счелъ за нужно въ нѣколко само члена да визира частнитѣ училища безъ да допринася нѣщо, за да нахлува въ тия покрити съ мухълъ и плѣсень институти свѣжъ въздухъ, слънчева свѣтлина и очистено отъ религиозенъ мистицизмъ знание. Частнитѣ училища и сега си оставатъ едни отъ най-злѣ поставенитѣ, отъ най-занемаренитѣ области на нашето просвѣтено дѣло. Просвѣтнитѣ интереси на нѣколко стотинъ хиляди български граждани сж потжпкани, тѣхната култура е осждена на застои и анемия. Това положение поставя прѣчки прѣдъ правилното, демократично развитие на нашата страна. Шестстотинъ хиляди невѣжествена турска маса — това е оня реакционенъ въ основата си хюкюматчийски елементъ, комуто до сега е било чуждо всѣкакво политическо съзнание. Ние,

¹⁾ Revue bleue, стр. 610.

които сме за свободното, не стѣснявано отъ нѣкакви ограничителни закони, развитие на отдѣлнитѣ нации, ние, които искаме щото всѣко дѣте на български гражданинъ да се обучава на матерния си езикъ, не можемъ и не трѣбва да се дезинтересуваме, както спрѣмо постановката на частнитѣ училища, така и спрѣмо положението на тѣхния учителски персоналъ. Насъ особено трѣбва да интересува режима, на който сж подложени тѣхнитѣ питомци, методичнитѣ и психологични основи, върху които се води обучението, образователна материя, която учителитѣ поднасятъ на своитѣ повѣреници, защото хилядитѣ ученици, които се обучаватъ въ тия училища ще бждатъ утрѣ наши съграждани и за насъ не е безъ значение да знаемъ, до колко тѣ се явяватъ единъ пригоденъ за насаждане на гражданско и политическо съзнание елементъ.

За голѣмо съжаление върху тая послѣдна страна на въпроса азъ не мога да се спирамъ поради липса на достатѣчни данни. За всички е извѣстно, обаче, че тя е една отъ най-злѣ поставенитѣ.

Чл. 358 отъ закона за Народната просвѣта иска: „щото обучението и възпитанието въ частнитѣ училища да се води съгласно съ *педагогическитѣ искания* и да не съдържа нищо противъ добритѣ нрави, *положителната истина* и законнитѣ установления въ държавата“.

Повѣлята за водено съгласно педагогическитѣ изисквания обучение си остава, за голѣмо съжаление, една писана въ закона, но неприлагана и бихме добавили, при сегашното положение, неприложима повѣля. Особено турскитѣ училища въ това отношение сж въ флагрантно противорѣчие съ чл. 358 отъ закона за Народната просвѣта. Неграмотни и полуграмотни ходжи, по единъ отрицащъ, най-елементарнитѣ педагогически изисквания водятъ „обучението“, като сѣятъ въ главитѣ на своитѣ питомци типични суевѣрия, оспорващи всѣкаква положителна истина.

Еврейскитѣ училища, макаръ и да разполагатъ съ по-подготвенъ персоналъ, сжщо така се красятъ съ голѣмъ брой неджзи. Тѣхната програма не признава никаква дѣтска природа и послѣдната е подложена на единъ непосилно тежъкъ режимъ — такъвъ какъвто и нашитѣ гимназисти не познаватъ.

Обучението на всички дѣца, включая и 6 годишнитѣ отъ подготвителнитѣ отдѣления трае шестъ часа дневно. То се води непрѣкъснато въ продължение на два часа. Въ 8 ч. сутринъта почва, трае до 10 часа. На 10 часа иматъ една 10 мин. пауза, слѣдъ което обучението почва и трае до 12 часа. И така прѣзъ цѣли 34 седмични часа на ученицитѣ се поднася една далечъ непригодна за дѣтското възприемане учебна материя.

Не по-добрѣ сж поставени и другитѣ частни училища. Но върху тая чисто вжтрѣшна страна на частнитѣ училища ние нѣмаме възможность да се спираме. За сега нашата скромна задача се ограничава въ желанието да изнесемъ количеството на частнитѣ училища, положението материално и трудово на работницитѣ въ тѣхъ и резултатитѣ, които тѣ (частнитѣ училища) даватъ за насаждане

грамотностъ срѣдъ националноститѣ, чинто просвѣтни нужди сж извикани да задоволятъ. За цѣльта ще си послужимъ съ най-новитѣ данни, които една отлична публикация на Главната Дирекция на статистиката ни дава¹⁾. Визираме само първоначалнитѣ училища.

Броятъ на частнитѣ училища е внушителенъ.

Прѣзъ 1906 1907 година има 1325 частни първоначални училища

"	1908 1909	"	"	1340	"	"	"
"	1908 1909	"	"	1342	"	"	"

Частнитѣ училища се увеличаватъ извънредно бавно. Въ сж-щностъ, увеличението за послѣдната година е малко по-голѣмо отъ колкото горнитѣ цифри сочатъ, защото източно-православнитѣ български частни училища отъ 80 до 1907 1908 г. се намаляватъ на 72 за 1908 1909, понеже ставатъ народни. Характерно за отбѣлзване е, че голѣмъ брой частни училища се затварятъ и откриватъ всѣка година. Прѣзъ 1907 1908 г. има новооткрити частни училища 106, народни 114, прѣзъ сжщата година закрити частни училища 91, народни 20. Прѣзъ 1908 1909. новооткрити 100, народни—90; закрити частни 98; народни 17. Това масово откриване на училища въ едни мѣста и закриване въ други се отразява твърдѣ злѣ върху развитието на грамотността въ мѣстата, кждѣто просвѣтнитѣ нужди на населението се услужватъ изключително или прѣимуществено отъ частнитѣ училища. Масовото откриване и закриване всѣка година на частни училища ни навежда на мисълта, че единъ незначителенъ процентъ отъ постъпилитѣ ученици не изкарватъ пълния курсъ на училището, колкото и да е рискувано да се говори за пъленъ курсъ особено при турскитѣ училища, кждѣто почти изключително се наблюдава това явление.

Както казахъ и по-горѣ броятъ на частнитѣ училища не е малъкъ. За 1908 1909 година по националности тѣ се разпрѣдѣлятъ както слѣдва:

1. Български	{		1. Източ.-правосл.	72			
	{		2. Католически	4			
	{		3. Протестански	5			
	{		4. Мохамедански	22 или 1 у-ще се пада на 880 помаци*)			
2. Турски			1132	едно у-ще се пада на	472	турци	
3. Татарски			21	" " " " "	330	татари	
4. Цигански			1	" " " " "	67396	цигани	
5. Гръцки			2	" " " " "	34910	гръци	
6. Арменски			12	" " " " "	1123	армен.	
7. Еврейски			24	" " " " "	1518	евреи	
8. Ромжнски			2	" " " " "	44054	ромжн.	
9. Нѣмски (прот.-еврейски)**			4				—
10. Католич. (фран.-конгр.**)			9				—
11. Нѣмско французки**)			1				—

¹⁾ Отъ статистиката на образованието въ Царство България за 1908/09.

^{*)} Горнитѣ пзчисленія сж правени възъ основа на състава на населенето въ Б-ия по матеренъ езикъ споредъ пѣтброуванетоъ прѣзъ 1905 год.

^{**)} За нѣмскитѣ и фран. у-ща не сж правени пзчисленія, понеже тѣ услужватъ не толкова своитѣ национални, както останалитѣ.

12. Липовански	1	—
13. Българският народни у-ща и частните	3401***)	935 българи

Показателитъ за циганскитъ, гърцкитъ, арменскитъ, еврейскитъ и ромжискитъ училища сж много високи понеже горнитъ националности сж прѣстнати изъ всички кѣтища на нашата страна и внушителното количество отъ подлежащитъ изъ тѣхната срѣда на задължително обучение дѣца посѣщаватъ народнитъ училища.

Най-голямъ брой училища се падатъ на турцитъ, татаритъ, евреитъ, помацитъ и арменцитъ—сиречъ на националноститъ, които се срѣщатъ въ отдѣлнитъ населени центрове на по-гольми групи.

Тѣхъ ние ще имаме главно прѣдъ видъ въ по-нататъшното си изложение. Турцитъ, татаритъ и помацитъ сравнително всичкитъ останали националности включително и българската иматъ най-много училища. Едно училище се пада на 330 турци, 472 турци, на 880 помаци и на 935 българи. Сиречъ татаритъ иматъ 3 пѣти, турцитъ 2 пѣти повече училища отъ българитъ.

Въпрѣки това обаче въ просѣтно отношение тия двѣ националности и помацитъ сж поставени най-злѣ. Грамотността у тѣхъ е най-низка. По грамотность споредъ прѣброиването отъ 1905 год. нациитъ се раздѣлятъ както слѣдва: арменци 54·31⁰/₀, евреи 53·67⁰/₀; други националности 44·33⁰/₀, гърци 35·2⁰/₀, българи 32·27⁰/₀, гагаузи 23·6⁰/₀, ромжии 15·34⁰/₀, татаритъ 7·75⁰/₀, турци 3·96⁰/₀, цигани 2·26⁰/₀ и помаци 2·20⁰/₀.

Прочие, кждѣ могатъ да се крѣятъ причинитъ за отрицателнитъ резултати, които частните училища на турцитъ, татаритъ и помацитъ даватъ. Турското население разполага съ два пѣти, татаритъ съ три пѣти повече училища отъ българското и въпрѣки това грамотността на турцитъ и татаритъ е несравнено по-низка отъ тая на българитъ. За да си обяснимъ това несотвѣтствие трѣбва да прѣдположимъ, че относителното число на посѣщаващитъ турскитъ, татарскитъ и помашкитъ училища дѣца е много по-малко отъ това на посѣщаващитъ народнитъ училища. Но и тукъ нашето прѣдположение не срѣща потвърждение въ даннитъ, които статистиката въ туй отношение ни дава.

На 1000 души турско население посѣщаватъ у-щето	115 дѣца
" " " татарско " " "	149 "
" " " българи и др. националности, които нѣматъ училища посѣщаватъ	113 "

Значи и по количества на училища и по броя на посѣщаващитъ дѣца турскитъ и татарскитъ училища държатъ една прѣднина прѣдъ българскитъ.

Интересно би било да се знае и какво е съотношението както на останалитъ до края на годината, така и на завършилитъ курса ученици спрѣмо това на записанитъ въ началото на годината. Срав-

*** ВЪ числото 3401 влизатъ и частните католически и протестантски (3320 народни и 72 протест. и 5 католически.)

нено това съотношение съ сжщото за българскитѣ училища, би ни открило една отъ причинитѣ за слабитѣ резултати, които горнитѣ училища даватъ. За съжаление статистиката въ това отношение не ни дава никакви данни за турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища. Обаче като сждимъ по процента на посѣщаващитѣ ги дѣца, можемъ, безъ да се страхуваме, че ще попаднемъ въ грѣшка да заключимъ, че и по процента на останалитѣ до края на учебната година дѣца, турскитѣ и татарскитѣ училища не стоятъ по-долѣ отъ българскитѣ. Слѣдователно, при наличността на посоченитѣ до тукъ прѣимущества на турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища, въпросътъ за причинитѣ на слабитѣ резултати, които тѣ даватъ, остава откритъ. Явява се нужда да подиримъ причинитѣ и въ качеството, количеството и положението на учителския персоналъ въ частнитѣ училища.

Въ частнитѣ училища е имало прѣзъ 1906/907 г. 1705 учители и учителки, прѣзъ 1907/908 — 1726 и прѣзъ 1908/909 — 1763. Отъ послѣднитѣ 1550 сж учители и 213 учителки.

Срѣдно на всѣко частно училище се пада по 1·3 учители, а на всѣко народно училище се падатъ по 2·41 учители. На всѣко турско училище се пада по 1·17 у-лъ, на татарско по 1·18, на помашко по 1·45 учители. Тия показания ни сочатъ, че почти навсѣкждѣ обучението въ турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища се води само отъ единъ учителъ. Впрочемъ въпроснитѣ училища не сж разпрѣдѣлени на отдѣления и системата на тѣхното обучение е системата на слѣтитѣ отдѣления. Тукъ слѣдователно можемъ да отбѣлѣжимъ една отъ причинитѣ за незначителнитѣ резултати, които горнитѣ училища даватъ.

Не е безъ значение да знаемъ и срѣдния брой ученици, обучавани отъ единъ учителъ.

Всѣки учителъ въ частно училище обучава срѣдно 41 ученикъ. Въ Народното у-ще по 44·32.

Всѣки турски у-лъ обучава срѣдно 44·87 ученика

„	татарски	„	„	41·91	„
„	помашки	„	„	41·34	„
„	народенъ	„	„	44·32	„

По отношение числото на ученицитѣ, които се падатъ на единъ учителъ да обучава, частнитѣ училища стоятъ на еднакво положение съ българскитѣ. Нѣщо повече татарскитѣ и помашкитѣ училища въ туй отношение сж поставени по-добрѣ.

По категории частнитѣ учители се разпрѣдѣлятъ за 1908-909 г. както слѣдва :

		Учит. само въ час.	Учит. и въ народ. у-ща	Упражн. друга профес.	Духовни лица	Всичко
Българ.	1. Изт. правосл.	63	—	9	—	72
	2. Католич.	1	—	—	7	8
	3. Протестански	4	—	1	—	5
	4. Мохамедански	—	—	—	32	32
Турски		145	2	1	1179	1327
Татарски		7	—	—	53	60
Цигански		1	—	—	2	3
Гръцки		5	1	—	1	7
Арменски		42	3	—	—	45
Еврейски		117	—	1	14	132
Ромжиски		12	1	—	—	13
Нѣмски		16	—	—	1	17
Католич. (фр. конгр.)		5	1	2	31	39
Нѣмско-франц.		2	—	—	—	2
Липовански		—	—	1	—	1
Всичко		420	8	15	1320	1763

И тъй отъ 1763 учители, само единъ незначителенъ брой 428 души, сж се посвѣтили изключително на учителската професия, за останалитѣ 1335 души учителската професия е едно постранично занятие, което тѣ упражняватъ прѣзъ свободното си врѣме. Отъ тия послѣднитѣ 1320 души, сиречъ 75% отъ цѣлия персоналъ, сж духовни лица.

Тоя процентъ е особено високъ за турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища.

Въ турскитѣ училища само 11·15% учители сж се посвѣтили изключително на своята професия, въ татарскитѣ 11·67%, въ помашкитѣ 0%, въ еврейскитѣ 88·64%, въ арменскитѣ 100%. Духовни лица въ турскитѣ у-ща 88·85%, въ татарскитѣ 88·33%, въ еврейскитѣ 10·6%, въ арменскитѣ 0%.

Тукъ веднага излиза на явѣ втората голѣма причина за съвършено незначителнитѣ резултати, които даватъ турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища. Подъ горнитѣ проценти се редятъ съответно и процентитѣ на грамотнитѣ: за помаци 2·3%, за турци 3·9%, за татари 7·75%, за евреи 53·67%, за арменци 54·31%.

Посвѣтенитѣ изключително на своята професия учители сж добри работници въ училището. Въ турскитѣ, татарскитѣ и помашкитѣ училища учители сж полуграмотни и безграмотни ходжи, които по-голѣмата частъ отъ врѣмето си прѣкарватъ на полето или въ дома, заняти съ ступанската си работа и частнитѣ си грижи. Обучението въ тия училища почва и свършва съ наизустяване на свещени молитви и глави отъ корана.

Интересно би било да знаемъ какъвъ образователенъ цензъ иматъ учителитѣ отъ частнитѣ училища, ако въ туй отношение статистиката не ни дава никакви данни, или по право тя не би могла да ни даде такива, понеже внушителниятъ брой учители нѣматъ абсолютно никакъвъ образователенъ цензъ.

По материално възнаграждение учителитѣ се разпрѣдѣлятъ тъй

До 200 лева годишна заплата получаватъ 882 у-ли

Отъ 202—300 лв. год. " " 271 "

" 301—500 " " " 233 "

" 501—700 " " " 106 "

" 701—600 " " " 84 "

" 901—1200 " " " 61 "

повече отъ 1300 " " " 48 "

Непоказана заплата 58 "

Или 80% отъ персонала въ частнитѣ училища получава заплата до 40 лв. мѣсечно, а само 20% повече отъ 40 лв.

Срѣдната годишна заплата на турскитѣ учители е 217 л., на на татарския 290 л., на арменския 843, еврейския 967, на помашикия 111 лева.

На край, като вземемъ прѣдъ видъ, че прѣзъ 1908/909 г. за частнитѣ училища е изразходвана сумата 791,668 лева, намъ ще стане напълно ясно както тѣхното положение, така и условията, при които тѣ сж поставени да се развиватъ.

Картината е повече отъ безотрадна.

П-ръ Евг. Лозинский.

Герои и героическо възпитание.

Vorwärts, aufwärts, lichwärts!

Да се създава посредственостъ, страхливостъ и стадностъ — такава е цѣльта на господствующето днесъ възпитание въ всички страни. Ако въ дѣйствителния животъ тѣй изобилствуватъ репегатитѣ, опортюниститѣ, робитѣ на тѣлпитѣ и минутнитѣ настроения, тоя фактъ не ни очудва. Отъ кждѣ ще вземемъ крилъ за смѣли полети въ живота, ако тѣ тѣй безцеремонно се рѣжатъ въ най-младата човѣшка възраст отъ господствующето днесъ възпитание? Мнозина сж званитѣ, а малцина — избранитѣ, защото болшинството прѣждеврѣменно загива въ царуещата ядна атмосфера на днешнитѣ училища и сѣмейни гнѣзда. Училищата днесъ пушатъ въ живота само едни подвижни кукли, на които о врѣме и умѣло възпитателтъ е можалъ да потжпка и пониже най-цѣннитѣ качества въ човѣка: духътъ на възприемчивостъ и инициатива, способността му къмъ творчество, твърдостта на волята, силата на характера, само-

дѣйността, способността къмъ критическа мисль и пр. А ведно съ това и пълната небръжност къмъ физическото възпитание, всичко това подкова дѣтската индивидуалност твърдѣ низко. като я прави болѣзнена, нервна, физически неспособна къмъ смѣла крачка и постоянно усилие. Мълчанието, търпѣнието, смиреността и пр. вѣковетѣ сж ги обърнали на разкошъ за човѣшката душа и съврѣмения човѣкъ на манекенъ и автоматъ, на *герой въ проливане сълзи надъ своето безсилие*. . .

Новата педагогика (дѣловата) съгдеда вече тая язва, тая ужасна разточителност и разрушителност отъ страна на сжществующата днесъ възпитателна система по отношение на най-цѣннитѣ човѣшки материали. Тя разкри душевнитѣ съкровища, съ които се ражда човѣшката личностъ, но които само въ изключителни случаи днесъ се обръщатъ въ разкошни букети. Рутинната педагогика равнодушно минаваше покрай тия душевни съкровища въ човѣка и не допускаше да се развиватъ тѣ въ цѣлата си своя мощъ; а въ много случаи даже съ цѣлия си свой авторитетъ и сила се нахвърляше върху тѣхъ, коренѣше и ги изтрѣбваше, смѣтайки ги като твърдѣ опасни и лесно възпламеняющи се материали, способни да прѣдизвикатъ пожаръ въ цѣлия свѣтъ...

Всѣки човѣкъ се ражда съ слѣди отъ героизмъ въ своята душа и възпитанието е длъжно не да потъпква тия слѣди, а да имъ даде по възможностъ максимумъ развитие. Съставнитѣ елементи на героизма не сж нѣщо като изключение само въ извѣстни индивидууми — свѣрхчовѣци или гении; всѣки отъ насъ чувствува въ дълбочината на своята душа — правдата, колкото и да е заглъхнала и умъртвена, все пакъ въ извѣстни минути отъ живота ни какъ издига своя гласъ. До колкото новата педагогика въ тѣсна връзка съ психологията ни даде обстоятелственъ и дълбокъ анализъ на дѣтската душа, до колкото тя изисква най-грижливо отношение спрямо дѣтската индивидуалност и свободното проявление на цѣлокупната негова природа, до толкова тя подготви почва на „героическото“ възпитание. Култивирането въ човѣка на висшитѣ нравствени качества, присжщи на героизма, изискватъ нѣкон тънки специални познания и особени прийоми, които недостатъчно сж още изяснени.

Трѣбва да използваме прѣди отлива вълнитѣ на ентузиазма, съ които понѣкога дѣтето залива различнитѣ учебни прѣдмети, защото иначе ще пропуснемъ случая, който други пакъ надали ще ни се прѣдстави вече. Това наврѣменно използване на дѣтскитѣ инстинкти непрѣменно ще ни доведе до положителни резултати, защото никаква дисциплина не е въ състояние да замѣни самопроизволното дѣтско внимание, което издържа цѣнна дѣтска любознателност и стремление къмъ попѣлване извѣстна силно чувствующа се празнина. Върѣдъ малкото и твърдѣ силнитѣ инстинкти, които изпжкватъ прѣзъ периода на дѣтското развитиe, е и любовта къмъ четене. Прѣзъ извѣстна възраст, приблизително между десетата и четиринадесетата годишна възраст, дѣтето поглъща всичко, което попада прѣдъ очитѣ му — то страда отъ мания къмъ четене. То

нѣма да стане книжникъ, защото скоро ще се атрофира тази твърдѣ полезна въ него склонностъ. Не да оставимъ свободно дѣтето да чете безъ всѣкакъвъ изборъ всички ония книги, които се изпрѣчватъ отпрѣдъ му, а да го измъкнемъ отъ тоя хаосъ на възприемане, като го замѣнимъ съ обмислена и цѣлесъобразна система на четене. Подбраната книга, която ще му се даде да я чете то, трѣбва да удовлетворява не само интелектътъ и въображението на дѣтето, но сжщо и волята и сърдцето. Сжществуватъ само единъ типъ книги, които отговарятъ на вкуса и интелектуалнитѣ и нравствени потребности на младия читателъ — това сж животоописанията на великитѣ хора, на героитѣ въ най-широка смисълъ.

Дѣтето трѣбва да се готви за живота. Колкото повече едно възпитание дава по дѣйствителна подготовка на дѣтето за живота, толкова то е по-цѣнно. Животътъ се нуждае отъ енергични хора, отъ прѣдприемчиви и силни характери. Той иска велики хора. Да ги опрѣдѣлимъ по-отрано, още прѣзъ дѣтската възраст, е нѣщо невъзможно. Възпитателътъ работи надъ масата, изъ която отпослѣ се издигатъ извѣстни стрѣкове. Всички възпитаници не могатъ да станатъ велики изобрѣтатели или герои, но въ всички трѣбва еднакво да тупти обществения героизмъ, тъй като общественитѣ язви сж безброй и живота има нужда отъ голѣми промѣни....

Дѣтето чувствува въ себе си много потенциални сили, отъ които всѣка се стреми къмъ вънкашна проява и разцвѣтъ. Какво то желас? Какъвъ иска то да стане! Напалеонъ ли, Викторъ Хюго ли, Пастьоръ ли? Дѣтето охотно се прѣдава въ нѣжнитѣ обятия на мечтата, то иска да бжде всичко въ едно и сжщо врѣме. То чувствува въ себе си споменитѣ на всички велики хора, които то познава. Минаватъ годинитѣ една слѣдъ друга и живота сринва неговитѣ хоризонти, като прѣдставя на неговата активностъ едно ограничено поле за дѣйностъ. Но въ тоя моментъ, когато то се още колебае и не знае на кждѣ да трѣгне, трѣбва да разгърнемъ въ него нѣколко живи примѣри, внушителни и разнообразни, които сж въ състояниис да повлияятъ върху неговата сждба. Дѣтето въ всички възрасти обича да подражава. То крий въ сърдцето си свои обични герои, които то взима за образецъ. На всѣкждѣ и всѣкога то се мжчи да приспособи нѣкои по-добрѣ схванати вънкашни страни на извѣстни свои любимци-герои, като се мжчи да подражава на тѣхъ по думи, дѣла, вървежъ и пр. Често и отпослѣ въ живота сърцето на дѣтето по-често ще тупти въ хармония съ сърцето на великия човѣкъ. То може да не стане великъ човѣкъ, но нѣма и да бжде мъртавъ за живота, а човѣкъ на животѣ стремления, пропнати съ ентузиазмъ и постоянство спрѣмо извѣстна цѣлъ.

Криминалиститѣ достатѣчно изгькнаха врѣдното влияние отъ лошата книга, а педагозитѣ незадоволително за сега сж обосновали обратното влияние на книгата. Обаче, на едно и еднитѣ и другитѣ сж съгласни, че биографиитѣ на дѣйствителнитѣ герои, взети изъ самия животъ, сж най-добрата душевна храна на дѣцата. Слѣдователно трѣбва да се възвѣрнемъ къмъ великия библиографъ Плутар-

ха, който съ историческите си животоописания е създаде редъ характери на велики хора въ исторiята. „Дѣятелитѣ на революцiята могатъ да извлѣкатъ повече отъ Плутарха, отколкото изъ всички други останали книги“.¹⁾

Дѣтето чувствува нужда отъ храна за фантазията си и затова то съ най-голѣмъ интересъ слуша фантастичнитѣ приказки. Ала тия приказки прѣкомѣрно развиватъ фантазията на дѣтето за смѣтка на разсудителната му способностъ отъ една страна и отъ друга тѣ отговарятъ за една по-низка дѣтска възраст и култура. Слѣдъ като измине възрастъ на фантастичнитѣ приказки, тази душевна храна, що съ такъвъ голѣмъ интересъ и внимание се поглѣща отъ страна на дѣтето, ний трѣбва да я замѣнимъ съ истинскитѣ приказки, съ биографитѣ на великитѣ хора. Дѣтето е голѣмъ любитель на разнообразнитѣ анекдоти, инциденти и неочакваности, т. е. всичко това, което така избилствува въ всѣка героическа биография; то отожествява себе си съ геронти, гордѣе се съ тѣхнитѣ подвизи и се опива отъ тѣхната фразеология. Исква му се да умрѣ съ Леонидъ при Термопили или да повтори съ Мирабо знаменитата негова фраза: „Идете и кажете на Вашия господинъ, че ний сме се собрали тука по волята на народа, че ний не ще си отидемъ и не ще отстъпимъ даже прѣдъ силата на вашитѣ щикове...“

Отъ тѣсното си познанство съ великитѣ хора, дѣтето ще се научи, че великитѣ дѣла сж резултатъ само на дълги и непрѣстанны усилия и че не тѣлесно трѣба да се подава въ ноктитѣ на малодушнето, а свободно и смѣло да посрѣща всичкитѣ удари въ своята сждба.

Биографията трѣбва да има прѣдъ видъ възрастъ на дѣтето, неговитѣ способности, полъ и даже неговата националностъ. Всѣки му сж по-любими геронти на неговата страна. Може би ще ни се възрази: стига вече биографии! Отечествовъдѣлнiята сж пълни съ животоописанията на царе, полководци и пр. Но това, което ни даватъ тѣ е единъ изгнилъ трупъ, отъ който смучи и се обрѣменява само дѣтската паметъ. Трѣбва да се постави дѣтето непосредствено прѣдъ великия човѣкъ, да прѣживѣва живота му и въ неговитѣ подробности даже. Сжществуватъ много биографии на велики хора, които не подхождатъ за младата възраст, защото сж напѣстрени съ любовни авантюри. За дѣтето, което не знае още хорскитѣ страсти, такива книги не сж интересни, а за юношата сж опасни. Сжщо не трѣбва да се даватъ въ рѣцѣтъ на дѣтето и опѣзи биографии, които носятъ специаленъ характеръ и искатъ специални познания за разбирането имъ. Такива сж животоописанията на математицитѣ и музикантитѣ, които повече могатъ да интересуватъ специалистъ, отколкото младия дебютантъ. Биографията трѣбва да бже написана на живъ езикъ, повѣствователно, тѣй по ще може да прѣдизвика ентузиазмъ въ сърцето на малкия читателъ и да възпламени неговото въображение. Писателтъ, който мисли да пише биографии за дѣца, трѣбва да вземе за образецъ Плутарха, който е умѣялъ да описва

¹⁾ Кропоткинъ.

живота на великитѣ хора тѣй, че когато ги четемъ, като че ли самитѣ герои сж прѣдъ насъ.

Възпитаванитѣ въ атмосферата на великитѣ подвизи дѣца ще почувствуватъ неволно влѣчение къмъ прѣодоляване на своитѣ слабости, къмъ самоусвършенствуване. Отъ тука вече една крачка на прѣдъ за съзнателна работа надъ себе си, къмъ физическо, умствено и нравствено самовъзпитание. Духътъ на великия човѣкъ ще стане образецъ на подрастваещитѣ поколения, криещи въ себе си сѣмената на нови героически дѣяния. Необходимо е да се слѣди, щото това наивно увлѣчение къмъ героитѣ, тѣй характерно за младата възраст, да не се обърне въ фетишизмъ, въ егоистичния култъ „свърхчовѣчество“. И великитѣ хора иматъ своитѣ слабости и недостатѣци. При четенето на такива биографии на едно трѣбва да обърнемъ внимание: да не би критическото възприемане да се обърне на критиканство. За послѣдния всичко се свежда подъ единъ знаменателъ: нѣма нищо чуждо възвишено и свято, освѣнъ неговото ограничено и егоистично „азъ“. Критиканството е източникъ на духовна смъртъ, на умствена и нравствена парализа.

Не можемъ да не признаемъ, че библиографическата литература, приспособена за дѣтската и юношеска възраст, е твърдѣ бѣдна. Дълго още нѣкои отъ съчиненията на Плутарха ще бждатъ незамѣними. Неговитѣ „Братя Грахки“, „Фабий и Максимъ“, „Демостенъ“ и „Периклъ“ се четатъ съ ентузиазмъ отъ нашитѣ дѣца. „Джордано Бруно“, „Авакумъ“, „Конфуций“, „Мохаметъ“, „Сава-нарола“, „Лингвинстонъ“, „Едисонъ“ „Морзе“ и пр. достатѣчно запълватъ тая празнота въ други литератури. Въ доизпълнение на животоописанията можемъ да вземемъ и нѣкои отъ героическитѣ типове изъ художествената литература, като напр.: Карлъ Моръ отъ „Разбойниците“ на Шилера, Симурденъ и Лантенакъ отъ романа на Викторъ Хюго „93-та година“, Лео и Туски отъ „Единъ въ полето не е войнътъ“ отъ Шпилхагенъ и пр.

Само съ еднитѣ книги ние трудно ще вдѣхнемъ въ сърцето на дѣтето силна воля, дълбоки чувства и героически стремления. Книгата създава само жажда, която можемъ да задоволимъ само съ дѣловото възпитание, което изисква отъ възпитающитѣ постоянни и систематически постѣпки, съотвѣтствуващи на идеала. Англичанинътъ Текерей прѣди единъ вѣкъ бѣше казалъ слѣдующата истина: „Ако посѣте постѣпки, ще пожънете привычка; ако посѣте привычки, ще пожънете характеръ; ако посѣте характеръ ще пожънете сждба.“ За основа на възпитанието Текерей поставилъ „постѣпкитѣ“, сжщо тѣй както Гьоте въ основата на своитѣ творения бѣше поставилъ „дѣйствието“: „am Anfang war die Tat“... Това схванаха пионеритѣ на трудовото и свободното възпитание, които издигнаха на пръвъ планъ свободния и производителния трудъ, като свършенъ методъ за у-пражнение отъ всички страни на човѣшката природа — умътъ, сърцето и волята.

Като обърнемъ страницитѣ на миналото, далечъ отъ центроветѣ на културата и цивилизацията, всрѣдъ дивитѣ племена до това

врѣме, доклѣ не ги засѣга желѣзната рѣжа на европо-американската цивилизация, ний ще намѣримъ образци отъ героическо, свободно и трудово възпитание. „Въобще, педагогията на дивацитѣ, пише Летурно, авторътъ на „Еволюция на възпитанието въ различнитѣ човѣшки раси“, имаше реалистиченъ характеръ, укрѣпване на волята, заякване на характера и усиление привычката къмъ леко прѣнасяне болкитѣ и житейскитѣ незгоди. Меланизейцитѣ, африканскитѣ негри, червенокожитѣ и пр. изправяха дѣтето прѣдъ разнообразни житейски затруднения, незгоди и случайности. Въ това отношение тѣ извършваха истински чудеса, дѣйствия свойствени само на героизма, далече прѣвъзходящъ героизма на мъченицитѣ“.

Всичко това какъ е далече отъ господствующето днесъ възпитание, което създава само мъченици на школната схоластика, единичния героиченъ подвигъ на които е да взематъ дипломата си и да манифестиратъ своята quasi образованостъ, интеллигентностъ. Въ мртвата атмосфера на царующата днесъ школна дисциплина и омразната опека на днешния възпитателъ, чезнатъ едно слѣдъ друго, най-ценнитѣ качества на дѣтето. Неподготвенъ за живота, възпитаникътъ единъ день, кога влѣзе въ неговитѣ нѣдра, остава далечъ отъ висшитѣ стремления, отъ каляването на волята си, чуждъ на най-свѣтлитѣ чувства, далечъ отъ критическата мисль — за героизмъ днесъ не може и да се говори! Летурно, запознавайки ни съ симпатичнитѣ черти на героическото възпитание въ дивитѣ народи, говори, че такова възпитание е въ органическа връзка съ комуналния общественъ строй. Четейки неговата „Еволюция на възпитанието“ може лесно да се прослѣди, какъ съ разпадането на комуналния строй и съ настѣпването на тоя на класовитѣ противорѣчия, на експлоатацията, на насилието и робството, положението на дѣтето въ обществото се влоши и възпитателната система се просмуква отъ подобни принципи. Сжествува тѣсна връзка между еволюцията на възпитанието и социалната еволюция, между педагогическитѣ реформи и общественитѣ прѣобразования. Нека, до колкото това отъ насъ зависи, да работимъ за настѣпването на оня общественъ строй, при който възпитанието ще бѣде отпразнено не да обезличава младитѣ поколения, а да изработва енергични и твърди характери и героизмътъ тогава ще стане „явление обикновено, далечъ прѣвъзходящъ героизма на мъченицитѣ“.

Пр-ль: Д. Г-чевъ.

Д-р. Чешмеджиевъ.

Училище подь открито небе.

Необходимостта отъ коренни реформи въ дѣлото на естетическото и физическото възпитание на дѣтето поставила на редъ и въпроса за извънъ училищното възпитание.

Върналото се отъ училището дѣте, родителитѣ на което рабо-

тятъ нѣщо вѣнъ отъ кѣщи, се отправя веднага за игра на улицата, която му се прѣдставя за нѣщо вече привлѣкателно, отколкото неговата тъмна, скучна и пуста квартира.

Улицата дава на дѣтето много развлѣчения, но болшинството отъ тѣхъ сѣ далече нежелателни отъ точка зрѣние на педагога. На улицата дѣтето често присѣтствува при кавги и побои, слуша грубо ругане, взема лошиятъ привычки на своитѣ по-стари другари. Това сѣ — уроцитѣ на живота, но тѣзи уроци сѣ гибелни за дѣтето, което още не умѣе да сѣди за добро и зло.

Бързиятъ ръстъ на дѣтскитѣ прѣстѣпления говори за разлагающето дѣйствиe на улицата. Влиянието на училището се сблѣсква съ влиянието на улицата и, въ значителна степенъ, се парализира отъ него или съвършено се унищожава.

Между това, родителитѣ, принудени да работятъ вѣнъ отъ дома си, сѣ лишени отъ възможността да надзираватъ дѣцата си и да подкрѣпятъ влиянието на училището, не говоря за тѣзи многочислени сѣмейства отъ низшиятъ народни маси, гдѣто родителитѣ не обладаватъ достатъчно морално — естетическа култура, щото да бждатъ въ състояние да се притекатъ на помощъ на училището въ дѣлото на възпитанието.

По силата на економическата необходимостъ жената е вмѣкната въ процеса на производството, и, по този начинъ, майката, на която въ по раннитѣ врѣмена е лежала ролята на възпитателка и грижитѣ за реда въ домашното огнище, сега е лишена отъ възможността да слѣди развитието на своитѣ дѣца.*)

За борбата съ улицата е необходимо да се даде на дѣцата възможностъ да прѣкарватъ, колкото е възможно повече врѣме, въ добра обстановка. Едно отъ срѣдствата да се осѣществи това, съврѣмненната педагогика счита устрояването за дѣцата на така нареченитѣ *училища подъ открито небе*.

Слѣдъ свършването на училищнитѣ занятия, дѣцата, подъ наблюдение на учителитѣ, или въобще лица специално подготвени за това оставатъ въ градината или на поляната близко до училището или разположена недалече отъ него. Тука тѣ иматъ пълна възможностъ да играятъ едно съ друго и въ сѣщото врѣме да се ползуватъ отъ чистия въздухъ.

Улицата затова и привлича така дѣцата, защото удовлетворява тѣхнитѣ потребности отъ въздухъ и движение. Училищнитѣ — а при нѣмане на такива общитѣ градини, мери и поляни, могатъ прѣкрасно да послужатъ за тази цѣль. Тамъ дѣцата оставатъ до вечерята, до като се завърнатъ отъ работа родителитѣ имъ. Тамъ дѣцата могатъ, по желание да прѣкаратъ своето свободно врѣме въ недѣленъ и други празниченъ день.

*) Тукъ-тамъ въ западна Европа се правятъ опити поне до нѣкои степенъ да се дойде на помощъ на жената, като ѝ прѣдоставятъ възможността да остава повече врѣме въ дома си и да изпълнява обязаността на хозяйка и майка. Съ тази цѣль напр. е основано въ Парижъ *дружество на женския прорезъ*, въ основата на което е положенъ принципъ за социалното осигуряване на жената.

Особена необходимостъ отъ такива училища се чувствува въ голѣмитѣ градове. И дѣйствително почти навсѣкждѣ въ Западна Европа, близко до Берлинъ, Лондонъ, Виена, Женева и около други крупни промишлени центрове се устройватъ „училища подъ открито небе“.

За едно такова училище, устройвано въ Лионъ, разказва г-жа Дюпарметъ, директорка на Лионския лицей, въ послѣдния международенъ конгресъ на д-вата „L'Art Public.“

Лионското училище „подъ открито небе“ е разположено въ прѣкрасенъ паркъ, на широка поляна, отъ гдѣто се открива вида на живописнитѣ хълмове и изгледи на града. На срѣдъ ливадата едно голѣмо езеро. На брѣга на езерото е разположено едно голѣмо и хубаво здание — училището, съ обширни зали, гдѣто дѣцата могатъ да играятъ въ лошо врѣме.

При идването дѣцата получаватъ по чашка мляко и парче хлѣбъ (за смѣтка на д-вото, което издържа това учрѣждение;), послѣ се захващатъ игритѣ. Устройватъ се надбѣгвания съ лодки по езерото, гимнастически упражнения въ парка, всевъзможни забавления на въздуха и т. н.

Завеждането на тази работа е дадена въ ржцѣтѣ на хора интелигентни, подготвени за педагогическа дѣятелностъ лица, на които бързо се удало да завоюватъ всичкитѣ симпатии на дѣцата.

„Може ли да се съмнявате, че тази школа подъ открито небе ще има най-благоотворно влияние за физическото и естетическото развитие на дѣцата!“ запитва г-жа Дюпарметъ.

„Всѣки день по три часа, а прѣзъ празниците по 4 и повече, дѣцата оставатъ на чистъ въздухъ, много тичатъ и играятъ. Тѣ не виждатъ грозотинѣ на улицата, заобиколени сж съ красива и естествена обстановка; безъ всѣкакви външни условия дѣцата свободно и естествено възприематъ опрѣдѣленитѣ естетически изисквания, които изключватъ всѣка възможностъ за некрасиви и не етически постѣпки. Тѣ се научаватъ да обичатъ и разбирайтъ природата, да се интересуватъ отъ живота на растенията и животнитѣ — *послѣднитѣ често имъ служатъ за модели по рисуване*. Много дѣца се занимаватъ съ градинарство въ отдѣлената за цѣлѣта земя. Тамъ сядятъ и отгледватъ цвѣтя, научаватъ се да обичатъ полезниятъ трудъ. И, като се върнатъ у дома си, дѣцата могатъ да разкажатъ на родителитѣ си, какво сж прочели отъ великата книга Природа“.

При такова разпрѣдѣление на врѣмето дѣцата, разбира се, не могатъ, невъзможно е да приготвяватъ у дома уроцитѣ си.

По този начинъ въ свръзка съ въпроса за извънучилищното възпитание, изпжква и въпроса за измѣненieto и системата на училищнитѣ занятия.

Необходимо е да се нареди прѣподаването по този начинъ, щото дѣцата да не готвятъ уроцитѣ си вѣнъ отъ училището. Петъ часа интелектуаленъ трудъ на день е достатъченъ за дѣцата. Нужно е да се измѣни училищната програма, като се нареди прѣподаването така, щото всичко да се усвоява въ училището, въ врѣме на занятия.

Подобна школа „подь открито небе“, но другъ типъ, има въ Верньо, близо до Лионъ. Това училище било организирано по проекта на неотдавна умрѣлия знаменитъ французки лѣкаръ, специалистъ по бѣлодробнитѣ болести, Д-ръ Храншеръ. Докторъ Храншеръ прѣдставилъ още въ 1906 год. въ Парижката Медицинска Академия резултатитѣ отъ една анкета между дѣцата отъ училищната възраст по бѣлодробнитѣ заболѣвания. Оказало се, че 15% отъ учащитѣ въ Парижкитѣ училища биле болни отъ туберкулоза. Да се спре развитието на болестта у болшинството отъ дѣцата по мнѣнието на д-ра Храншена, било възможно само въ тѣзи случаи, когато дѣтето има възможность да се засели въ село, и, подь наблюдението на лѣкаря да води редовенъ животъ. Но за да не губятъ и прѣкъсватъ училището такива дѣца, Парижкото градско управление трѣбвало да се погрижи за устройството на училища подь открито небе въ селата.

Едва недавна, вече слѣдъ смъртта на доктора, неговата идея намѣрила своето осъществяване въ Франция.

Всѣко лѣто въ Верньо — прѣкрасно зелено жгълче, разположено на брѣга на Сена, — пристигатъ на двѣ групи стотини прѣдразположени къмъ туберкулоза дѣца. Една група живѣе тамъ отъ 1 май до 1 юлий, това сж дѣца 9 до 11 год. възраст. Другата група прѣкарва тамъ отъ 15 юлий до 30 септемврий, това сж дѣца на възраст 11 до 13 години.

Дѣцата живѣятъ въ интернатъ, много врѣме прѣкарватъ на въздуха, добръ се хранятъ и умѣрено се занимаватъ. Занятията ставатъ въ парка. Зелениятъ покривъ отъ клоне дава достатъчно сѣнка въ горещитѣ дни. Вsrѣдъ парка е устроенъ басейнъ, въ който дѣцата правятъ бани.

При училището живѣе лѣкаръ, който слѣди за точното изпълнение на специалния режимъ. Училището се намира подь муниципалното управление на Лионъ.

Въ Парижъ, гдѣто нуждата отъ такива училища е по-голѣма отколкото въ другитѣ градове на Франция, подобни училища обаче почти нѣма. Само при една болница, разположена далече отъ фабрики и работилници, срѣщу парка Бютъ-Шомонъ, въ края на града, е устроено нѣщо подобно на училище — санаториумъ. За болнитѣ туберкулозни дѣца сж построени палатки и открити тераси за лѣкуване съ въздухъ. Но тѣзи тераси служатъ само лѣтъ, защото есенъ и зимѣ тамъ духатъ грозни вѣтрове. Затова въ градината на болницата сж построени четири обширни сайванта, закрити отъ тритѣ страни, гдѣто дѣцата могатъ да прѣкаратъ зимата, даже въ най-студенитѣ дни. Двѣтѣ постройки служатъ за помѣщение на дѣца, които още не сж постъпили на училище, даже има и бозайничета. Стѣнитѣ тука сж украсени съ картини, които илюстриратъ извѣстни дѣтски приказки: „Червената шапчица“, „Котката въ чизмата“ и т. н. Дѣца по-голѣми отъ 8 години се помѣщаватъ въ другитѣ двѣ зали.

Дѣцата се обучаватъ отъ учителка. Училищнитѣ занятия сж малко обрѣменителни: единъ часъ прѣди обѣдъ и единъ — слѣдъ

обфдъ. Макаръ това учрѣждение да не съотвѣтствува съ интересу-
ющия насъ типъ училище подъ открито небе, то е интересно съ
това, че дѣцата тука прѣкарватъ всичкото си врѣме и се занимаватъ
цѣлата година.

Училища подъ открито небе има въ много села на Франция,
като напр. въ Монтини-сюръ-Люенъ, въ Везане и т. н. Но въ круп-
нитѣ промишлени градове, тамъ гдѣто сж нужни повече отъ всѣ-
къдѣ, почти ги нѣма.

Къмъ идеята за училище подъ открито небе се присъединяватъ
все повече и повече педагози, заинтересувани за естетическото и
физическото развитие на дѣтето.

На международния конгресъ на дружеството L'Art Public
(Брюкселъ 1910 год.) въ секцията за художественото възпитание
биле изказани въ свръзка съ този въпросъ слѣднитѣ пожелания:

1) Необходимо е при училището или недалече отъ него да
има ливади за игра на дѣцата слѣдъ свършване на занятията.

2) Необходимо е да се организиратъ дружества за запазване
на дѣцата, които ще ги прѣдпазватъ отъ разлагающето въздѣйстви-
е на улицата.

3) Необходимо е, щото тѣзи два да устройватъ училища подъ
открито небе, особено въ врѣме на лѣтната ваканция. Градската
администрация е длъжна да имъ дава на разположение градскитѣ
паркове, градини, площади, поляни и т. н. гдѣто дѣцата биха могли
да играятъ при излизането изъ училището; дружествата сж длъжни
да доставятъ на ръководителитѣ на дѣтскитѣ игри всички необхо-
дими за спортъ и игри принадлежности. Членоветѣ на дружествата
сж длъжни да помагатъ на дѣцата въ организацията на игритѣ и
въобще да си разпрѣдѣлятъ работата по ръководенето на занятията
и надзора надъ дѣцата.

4) Училищата да прѣслѣдватъ три цѣли: укрѣпяване здравето
на дѣцата, да имъ се обяснява всичко, което виждатъ около себе си
въ природата, за да развиятъ тѣхната любознателностъ, и развитие
на тѣхната морална и естетическа култура.

Тѣзи рѣшения биле приети едногласно отъ прѣдставителитѣ
на всички националности и трѣбва да се надѣваме, че скоро тѣ ще
памѣрятъ своето осъществяване въ всички европейски страни.

Училищна практика.

Кр. Цѣновъ

Растенията живѣятъ.

(Бѣлѣжки изъ учебната практика).

Въ по-прѣднитѣ си бѣлѣжки ние казахме, че животътъ на
животното е особено интересенъ, увѣкательенъ. За да можемъ съ
присърдце да учимъ за животнитѣ най-хубаво е да избѣгваме ед-

нороднитѣ и досадни схеми, а да прѣдставимъ картина за живота на животното. При жизненитѣ картини ние се издигаме по-високо отъ схематичното разглеждане и изучаване на биологичнитѣ закони. Тѣзи закони служатъ като сръдство за по-висока цѣль: картина за живота на животното. Не по-малкъ интересъ възбуждатъ и растенията. По своята форма и прѣлестъ тѣ дълбоко засѣгатъ човѣшката душа. Обаче не само по външенъ изгледъ сж цѣнни. Тѣхното сродство съ животнитѣ, тѣхния организъмъ, страданията и радоститѣ имъ напомнятъ нашитѣ такива. Великитѣ поети и философи гледатъ на растенията като на организми, които вирѣятъ и страдаятъ, борятъ се за своето сществуване, падатъ побѣдени и побѣждаватъ. „Нѣма да изнасилимъ фактитѣ, ако приемемъ, че развитието на вселената се стреми къмъ животъ, а живота се стреми къмъ съзнание.“

Цвѣтѣнето и животътъ на растението сж прѣходни, но въ живота и цвѣтежа има цѣль. Тази цѣль е животътъ, духовния животъ. Въ дѣйствителността има животъ, вжтрѣшенъ животъ¹⁾. Сжщо тъй както нѣма рѣзка граница между животни и растения, нѣма такава и за одушевеността. Одушевеността може да се приеме за цѣлния организически миръ. Въ живота на растението, както го схващаме ние, има сходство съ живота на животното: храна, растежъ образуванъ отъ клѣтки. Нимá растението не обръща цвѣтоветѣ и листата си къмъ свѣтлината, нимá то не насочва коренитѣ си къмъ тая страна, дѣто има храна и стеблото натамъ, дѣто има опора? Нимá то ношно врѣме и въ врѣме на дъждъ не затваря цвѣтоветѣ си и не ги отваря за благодатното слънчево сияние? Всичко това силно покъртя човѣшката душа и най-интересно е, ако разгледваме растенията като организми, като сщества, които *живѣятъ и говорятъ*...

Наистина, винаги гледаме ползата отъ прѣдметитѣ, но, ако се гледа на всѣка тварь отъ утилитарна гледна точка, то ние ще гледаме съ „бакалски“ очи на организмитѣ. Послѣдицитѣ отъ крайния утилитаризъмъ сж явни въ нашия животъ. Навсѣкждѣ студенина и убийственъ егонизъмъ и почти никждѣ топълъ лжчъ на съчувствието. Всичкиятъ шумъ на жълтата преса за филантропическия подемъ на обществото е само външно лустро. Какъ ще се възпитатъ младитѣ къмъ всеобщата симпатия къмъ човѣчеството, особено трудещето се, ако не се приучаватъ да съглеждатъ животъ и аналогични на своитѣ чувства въ всѣка жива тварь? Водими отъ тия съображения, мислимъ, че растенията трѣбва да се разглеждатъ отъ тая страна, като живи сщества, които проявяватъ животъ и драматизъмъ. Разглеждането става подъ редъ и отдѣлни въпроси, които сами по себе си образуватъ завършено цѣло. Тѣ будятъ духа къмъ вдълбочаване и вникване въ живота на растението. Подъ редъ се появяватъ и дѣтскитѣ въпроси за прѣдметитѣ. Тѣ питатъ: какво е това, защо е направенъ този прѣдметъ, за какво служи? Този редъ на разглеждане, значи, отговаря на естествения интересъ на дѣцата да познаятъ прѣдметитѣ. Освѣнъ това, тука имаме пакъ картина за живота на растението. Защото жизненитѣ прояви сж централната гледна точка.

¹⁾ Paulsen. Einleitung in der Philosophie.

Вмѣсто да прѣдадемъ за мака дѣ расте, какъ се отглежда, какъ се добива маково масло, какъ се употребява маковото масло, по-хубаво е да се обърне внимание, че макътъ знае да си усигури влага, да се запази отъ добитъка, да увеличи рода си, като разпространява сѣмето си много изкусно, като правича насѣкомитѣ и „ражда“ много сѣменца. Кафето ще се разгледа като живъ организъмъ, който постоянно цвѣти и произвежда плодъ, благодарение на климатичнитѣ условия, въ които расте. То сжщо си избира мѣсто, което го запазва отъ силнитѣ слънчеви лъчи, именно подъ сѣнката на високитѣ дървета. Осенътъ напр. знае да запази пжпкитѣ си отъ голѣмитѣ студове, знае да запази листата си отъ засѣнчване, клончетата си отъ прѣчупване отъ вѣтъра и кората отъ подкорнитѣ (ликови) брѣмбари.

Дали изобию ще бжде образователно и практично прѣдаването отъ тая гледна точка, ще се види отъ по-дългата практика. Ние за сега направихме пробенъ опитъ само съ растението слънчогледъ.

По-рано за слънчогледа се изучи по тоя редъ: корень, стебло (покрыто е съ малки космици), листья (и тѣ сжщо сж покрити съ космици и сж голѣми), цвѣтъ (сложенъ е цвѣтътъ му и се обръща къмъ слънцето). Послѣ за сѣмето на слънчогледа и че отъ него добиватъ слънчогледово масло.

Ние изучихме за слънчогледа по тоя начинъ, като прѣдварително се разгледа растението на самото мѣсто, дѣто расте и се обръщаше внимание върху тия точки:

Слънчогледъ.

Голѣмина. Отъ всички наши трѣвисти растения слънчогледътъ е най-голѣмото. Той има около 2 метра височина и стеблото му е дебело почти колкото ржката ни. Листата му достигатъ повече отъ 30 см. дължина и цвѣтната чашка е въ диаметръ повече отъ 30 см.

Защо може да расте толкова скоро?

Самото зрънце (сѣмето, е доста едро. (Показватъ се такива сѣмена). То съдържа достатъчно храна, щото младото растениѣе да може дълго врѣме да се храни отъ нея, докато получи много коренчета и голѣми листа. Освѣнъ това слънчогледътъ расте въ силна градинска почва. Тамъ той намѣрва богата храна и, ако не вали дълго врѣме дъждъ, помагаме му, като го поливаме. Листата му сж дълги и широки, значи, могатъ да приготвятъ много храна. Сжщо и самото растение не позволява нищо да се взема отъ храната му. Цѣлото растение е обрасло съ груби космици, така че не смѣе да се доближи и нахрани отъ него нито овцата, нито козата. Нито единъ охлювъ или гжсеница се осмѣляватъ да си похапнатъ отъ листа му. Най-послѣ то спестява храната си, именно тя пълни вътрѣшността на стеблото и нервитѣ на листата.

Движение на цвѣтоветѣ.

Много сж интересни цвѣтоветѣ му. Тѣ винаги се обръщатъ къмъ слънцето. Отъ това е получилъ слънчогледътъ името си. Цвѣ-

тът не с обърнатъ нагорѣ къмъ небето, но стои наклонено на една си рѣбъ. Сутринъ той е обърнатъ къмъ югоизтокъ, около пладне и вечеръ — къмъ западъ.

Защо се обръща цвѣтътъ?

Цвѣтътъ се обръща, защото желае да го посѣтятъ насѣкомитѣ. Насѣкомитѣ прѣзъ августъ и септемврий сж по-рѣдко. Сжщо и динѣ ставатъ по-къси. Често пжти вали и има силни бури, та насѣкомитѣ никакъ не излизатъ. Затова, слънчогледътъ трѣбва по особенъ начинъ да привлече върху си тия животинки. Особено е нужно затова, защото цвѣтътъ е високо надъ земята. Когато се обърне цвѣтътъ къмъ слънцето, той се освѣтлява по-силно. Тогава се забѣлѣзва по-ясно. Сжщо той получава и повече топлина. Като се нагрѣятъ отъ слънцето цвѣтоветѣ сж по-богати съ медъ и издаватъ силна миризма, значи, подуватъ се отъ доста голѣмо разстояние.

Защо цвѣтътъ стои на единия си рѣбъ?

Ако цвѣтната чашка би била обърната нагорѣ, то не би могли да я видимъ. Сжщо и насѣкомитѣ не би могли да я видятъ, защото тѣ рѣдко хвърчатъ по-високо отъ човѣшкия бой. Ако цвѣтътъ би билъ обърнатъ нагорѣ, то би валѣло въ него. Тогава би се напакостило на цвѣта, защото дъждътъ би поврѣдилъ на цвѣтния прашецъ и би измилъ медения сокъ. Стойкики наведенъ, цвѣтътъ се усигурява срѣщу дъжда. Голѣмитѣ жълти листенца около чашката сж надвѣсени надъ нея като стрѣха и прѣдпазватъ цвѣта отъ дъждовнитѣ капки. Това положение на цвѣта и обръщането му къмъ слънцето е особено полезно за плодоветѣ. Плодътъ трѣбва да узрѣе прѣди да настѣпятъ есеннитѣ студове. А до тогава още малко врѣме остава. Плодътъ трѣбва да получи по-голѣма топлина, за да узрѣе по-скоро. При такова положение на цвѣта, това е възможно.

Защо цвѣтътъ може да се обръща?

А) Нека земемъ младо липово клонче, дълго единъ метъръ. Да му откъснемъ всички листа, а да оставиме едното листце на срѣдата. Хващаме тогава клончето откъмъ дебелия край и се опитваме да го завъртимъ откъмъ тънкия край, (като завъртимъ тънкия край около осьта му). То се завъртѣва много лесно. Ако отрѣжемъ клончето късо, колкото е широкъ прѣстътъ ни и поискаме да завъртимъ листа, то той мжчно се върти. Цвѣтътъ на слънчогледа се върти, значи, затова, *защото стеблото му е дълго.*

Б) Гумена трѣба, когато е празна, лесно се върти около осьта си, а като я напълнимъ съ пѣськъ, не се върти. Стеблото на слънчогледа много прилича на празната гумена трѣба, защото сърцевината му е много мека, та стеблото е почти кухо. Значи, стеблото на слънчогледа затова може да се обръща лесно, *защото е изпълнено съ мека сърцевина.*

В) Когато искаме да обръщаме едно стебло или клонче, то трѣбва на единия си край здраво да е заловено. Тогава другиятъ му край може да се върти. Долниятъ край на слънчогледовото стебло

е твърдъ, почти като дърво и здраво е заловенъ о земята. Чръзъ това горнята частъ на стеблото има здрава опора и може да се върти.

Издръжливостъ на стеблото.

Стеблото трѣбва да носи тежъкъ товаръ: голѣми листа, голѣма и дебела цвѣтна чашка. Обаче то не се прѣчупва отъ тоя товаръ. И вѣтрѣтъ понѣкога силно брули листата и клончетата на слънчогледа и го навожда много надолѣ, обаче всѣкога стеблото се изправя. То е еластично. Отъ дѣ ли има то тая якостъ и еластичностъ? Нека вземемъ едно хубаво остъргано и изчищено свинско черво. То е доста меко. Като завържемъ единния му край и го надуемъ, то става огънато твърдо, право като бастунъ и при това еластично. Самиятъ въздухъ не е нито твърдъ, нито коравъ, но иска да изтѣзе и се разпилѣе, затова той напъва червото и то става пѣргаво, твърдо. Да разгледаме сега стеблото на слънчогледа. Нека отрѣжемъ една частъ отъ него, дълга около 60 см., да я разгледимъ внимателно надълго и да извадимъ сърцевината. Сърцевината прѣдставлява една прѣчка дълга 64 см. Ако измѣримъ ликото на отрѣзаната частъ отъ стеблото, то ще бѣде дълго около 56 см. Когато сърцевината е въ стеблото вжтрѣ, тя достига до 60 см. дължина, а, ако я измѣримъ отдѣлно, тя е по-дълга 4 см. Тя трѣбва, значи, да се огъне и разпростре. Докато сърцевината е въ стеблото, не може да се огъне, защото кората ѝ прѣчи. И тука имаме сѣщия случай, както при опита съ червото. Сѣщо както въздухѣтъ наблѣга на стѣнитѣ на червото, така и сърцевината наблѣга на кората на стеблото. Затова стеблото е пѣргаво, твърдо и еластично.

Разположение на цвѣтовестѣ.

Горѣ стеблото се доста разклонява, а най-отгорѣ е цвѣтната чашка, която се състои отъ много цвѣтове. Около чашката има зелени листа. Тѣ закрилятъ чашката и образуватъ покривки. Върху тая покривка отъ вжтрѣшна страна има голѣми жълти листа. Тия жълти цвѣтове сѣ безплодни. До тѣхъ се намиратъ по-малки жълтосивни цвѣтовце. Тѣ се простиратъ по цѣлия кръгъ на цвѣта. Затова пѣкои ги наричатъ цвѣта на чашката (на кръга). Крайнитѣ цвѣтовце отъ тѣхъ сѣ най-голѣми. Тѣ сѣ отворени и напълно развити. Въ срѣдата цвѣтовцетѣ на кръга сѣ малки, неотворени и недоразвити. Направата на цвѣта образува единъ видъ панерка, затова се нарича цвѣтна кошничка (панерка).

Стрѣжъ на цвѣта.

Развитата цвѣтна панерка се състои отъ двѣ главни части: коронка и плодъ. Плодѣтъ е подъ коронката. Измежду цвѣтовцетѣ на кръга се вижда плодникѣтъ. Горѣ той е раздѣленъ на двѣ езичета. Така развитъ плодникъ иматъ цвѣтовцетѣ къмъ края на кръга. Цвѣтовцетѣ, които сѣ по-навжтрѣ, иматъ купчинка цвѣтенъ прашецъ. Ако духнемъ тоя прашецъ, то изподъ него се вижда плодникѣтъ, който е още кжсъ и неразвитъ — не е раздвоенъ. Още по-къмъ срѣдата на цвѣтния кръгъ не се виждатъ плодници.

Какъ разнасятъ праха дивитѣ пчели.

Въ основата на цвѣтовцетѣ има малко медъ. Дивитѣ пчели знаятъ това и кацватъ въ цвѣтната панерка. Когато искатъ да достиг-

натъ до меда, тѣ пѣхвѣтъ дълбоко хоботчето си. Това е възможно за отворенитѣ цвѣтя. Като отиватъ до това мѣсто, тѣ се докосватъ до купчинкитѣ отъ прашецъ на другитѣ цвѣтя. Прашецътъ се залѣпя здраво на тѣхнитѣ космици. Слѣдъ това тѣ кацватъ на ония цвѣтове, у които се виждатъ двѣтѣ езичета на плодника. Докосватъ се до тия „клончета“ и частъ отъ прашеца остава по плодника. Така става опрашването на цвѣта¹⁾.

По тоя начинъ интересъ не липсваше, но се забѣлѣза, че има дѣца, които не могатъ добръ да схванатъ, какъ така се спестява и задържа храната му и какво е разположението и строежа на цвѣта. Послѣдното не можеше да стане ясно отъ словесното описание, ами само отъ непосредственото наблюдение. Ясно е, че ученицитѣ не бѣха навикнали къмъ такова подробно вникване въ живота на растението, за което се искаше и повече врѣме. Зависи още отъ мисловия кръгъ на дѣцата. Не въ всѣко мѣсто може съ успѣхъ да се изучи за слѣнчогледа по тоя редъ, защото на много мѣста има слѣти отдѣления, и ученицитѣ въ III отдѣление едва могатъ свѣсно да говорятъ и четатъ, а не и да се вдълбочаватъ по-подробно. Материалнитѣ условия по селата сж мѣродавнитѣ. Обаче тамъ количеството на материала да се замѣни съ качеството. Трѣбва повече да се буди интересъ къмъ наблюдение.

Не разглеждахме фабрикацията на сѣмето. Това се остави за по-късно. Казахме по-горѣ причинитѣ.

Направеното не е достатъчно, за да се прави генерално заключение, но разгледване на растенията повечето като самоцѣлъ е цѣнно и образователно.

К. Денчевъ.

На пързалката.

— Дѣца, подиръ обѣдъ имаме пакъ гимнастика. Не омръзнаха ли ви тия игри въ стаята: „нашата градинка“, „ангелъ и дяволъ“ и др.? Днесъ е мекъ зименъ день, дали нѣма да е добръ, ако отидемъ на близкия баиръ всички и да си направимъ една хубава пързалка?

— Да отидемъ, учителие-е-е! креснаха едногласно четиредесетъ гърла.

— Тогава подиръ обѣдъ ще донесете шейнитѣ си. Неописуемъ възторгъ!

Слѣдъ обѣдъ прѣдъ училището имаше наредени доста шейни. Въ отдѣлението оживѣно се говорѣше все на тая тема. Звънецътъ, този вѣстителъ на училищната дресировка, който други пѣтъ се по-

¹⁾ По Böhm'a.

срѣща съ явно негодувание, сега се обърна на очакванъ съ нетърпѣние знакъ за приятна работа, за приятно обучение.

Взехме шейнитѣ и отидохме на баира.

— Хайде сега да ви видя, какъ ще си направите пързалка.

— Много лесно! се обадиха нѣкои съ странно очудване, какъ тъй учителѣтъ пъкъ да не знае толкова проста работа. Наредиха се единъ подиръ други безъ шейни, трѣгнаха на долу изъ баира, върнаха се на горѣ пакъ по същото мѣсто, пуснаха се нѣколцина по-юнаци съ шейнитѣ и ето пързалката е готова.

Почнаха на групи да се пързаятъ. Радостта бѣше голѣма! На една група като падна водачѣтъ, всички нападаха по него и стана купчина отъ дѣца и шейни. Смѣхъ и веселие! За разнообразие ги карахъ да прѣскачатъ прѣпятствие, послѣ да минаватъ подъ тунелъ и пр. И най-неподвижнитѣ играеха съ голѣмо удоволствие. Азъ шетахъ между тѣхъ и давахъ своитѣ наставления. Единъ хитрецъ по едно врѣме се достѣпн и извика:

— Учителе, хайде и ти да се пързаяши! Подеха всички и най-безцеремонно ме накараха да се плъзна нѣколко пжти.

Азъ давахъ идеитѣ, тѣ ги удѣлътворявахъ. Като се пързаяха доста врѣме, прѣдложихъ, ако желаятъ, да слѣземъ при рѣката, която е доста замръзнала, и тамъ да си поиграемъ.

— Да отидемъ учителе! скнаха отново всички.

Веднага се отзоваха на рѣката. По-гладкия като огледало ледъ почнаха нови игри, нови веселия, нови удоволствия. Едни се плъзгаха на крака, други се возѣха съ шейни, като съ файтони, трети се гонѣха и. т. н.

— Добъръ-день, учителе! Сбогомъ! ми казваше засмѣнъ до ушитѣ „пжтникъ“ въ „файтона“, като минаваше край мене, а два „коня“ лудо скачаха прѣдъ него...

Часѣтъ отдавна е миналъ четири, но кому иде на ума, че трѣбва да си ходимъ?

— Дѣца, вече скоро ще се мрѣкне, хайде да си отиваме!

— Още малко учителе, рано е още!

Най-послѣ сполучихъ да ги убѣдя, че вече е врѣме да си отиваме. Па другъ пжтъ пакъ ще дойдемъ, когато врѣмето позволява. По лицата на всички личеше една естествена червенина, придружена съ черти на веселостъ и задоволство. Радостни и доволни всички се прибрахме въ селото.

На другия день въ часа по пѣние пѣхме за пързалката, по писане правихме съчинение за нея, а по рисуване рисувахме пързалка. Не забравили и мене да изрисуватъ между тѣхъ, че се пързаямъ и палтото ми се влѣче...

Играта е една отъ първостепенитѣ дѣтски нужди. Тя съставлява главното съдържание на дѣтския животъ. „Ако играта се явява за дѣтето потрѣбностъ, ако въ нея то почерпва данни за своето развитие и ако, най-сетнѣ, играта се явява източникъ на радостъ и щастие за него, то задачата на възпитателя трѣбва да състои въ

това, щото да даде възможност на дѣтето да играе на воля, колкото иска, или по-право казано, колкото му е необходимо, за да удовлетвори своята потребност.“ (А. П. Китаев¹⁾). Пролѣтниятъ и есенниятъ сезони има повече възможностъ за ученицитѣ да се разхождатъ и да играятъ, обаче зимно врѣме всичко се прѣкрива. Гимнастиката обикновено се замѣстя съ „по-сериозни“ прѣдмети, или пъкъ се играе въ стаята. Въ всѣки случай зимниятъ сезонъ е най-ограничителенъ и, слѣдователно, най-тежъкъ за дѣцата. А прѣзъ него училищнитѣ занятия сѣ най-усилени и дресировката е най-голъма. Тогава дѣцата по цѣли мѣсеци дишатъ пращината училищна атмосфера, която трови организма имъ, безъ да иматъ възможностъ поне единъ пътъ да се раздвижатъ и понаиграятъ на открито. А тѣ иматъ нужда отъ това. Дѣтскиятъ организъмъ не държи смѣтка за годишнитѣ врѣмена. Той иска своето — иска играта. Извеждането на ученицитѣ прѣзъ мекитѣ зимни дни се явава, слѣдователно, една пужда отъ първа необходимостъ. Кждѣ най-добръ ще се наиграятъ тѣ? — На пързалката. Пързалката прѣдставлява за дѣцата едно незаменимо съ нищо друго сръдство за физическото и душевно развитие. Тя се явава даже съ прѣимущество, защото игрането по снѣга и леда е свързано съ по-голъмо изкуство, по-голъма ловкостъ, нежели при игритѣ отъ други видѣ. Дѣцата много обичатъ пързалкитѣ. Азъ не помня часове по-весели и по-приятни за тѣхъ отъ тия, когато бѣхме на пързалката. Вие ще видите тамъ дѣцата погълнати всецѣло въ играта и, ако се опитате да я прѣкратите, веднага ще срещнете тѣхнитѣ единодушни протести.

Докато въ Европа харчатъ десетки хиляди лева за изкуствени пързалки, то за насъ зимата прѣдставлява отлично удобство въ това отношение, което трѣбва да се използва. Нека използваме пързалкитѣ!

Г. Дочевъ

Да посрещнемъ пролѣтътъ!

Прѣваля Малкъ Сѣчко. Отиватъ си студовѣтъ, чезнатъ ледоветѣ и снѣговетѣ. Иде пролѣтъ весела, засмѣйна. Тя ще съжъни и развесели цѣлата природа.

Радостъ и животъ ще донесе тя за дѣцата, за нашитѣ ученици. Дѣцата обичатъ отъ все сърце радостта и веселнето, затова тѣ обичатъ отъ все сърце и пролѣтътъ. Тѣ съ голъмо нетѣрпѣние очакватъ нейното пукване. Ние, учителитѣ, сме длъжни да усилимъ дѣтската радостъ къмъ пролѣтътъ, като я направимъ обща училищна радостъ. Ние изобщо трѣбва да се стремимъ да създаваме училищни радости, училищни веселня, защото нашитѣ ученици се нуждаятъ

¹⁾ Свободное воспитание, год. III, № 12.

отъ такива. Самата дѣтска природа е безгрижна, подвижна, изморява се отъ дългия сериозенъ трудъ и иска отъ врѣме на врѣме веселне. Повечето наши ученици живѣятъ въ една мизерна домашна обстановка, въ която твърдѣ рѣдко проникватъ топлинѣ лъчи на радостта и смѣха, а въ която сж постоянни гости отчаянието, скръбта и мжката. И чисто психологични мотиви ни каратъ да даваме по-често и по-голяма възможност на нашитѣ ученици да се радватъ. Радостнитѣ ученици сж винаги по-добри, по-послушни. Радостното сърдце прощава, то е великодушно. Радостниятъ човѣкъ нѣма лоши мисли, не е наклоненъ и къмъ лоши дѣла. Радостта свързва, слушава хората. Училищнитѣ радости правятъ много близки учителъ и ученици и правятъ много лека задачата на възпитанието и образованието. Ако ние, учителитѣ, умѣемъ да създаваме повече и по-често радости на нашитѣ ученици, колко по-леко би вървѣла нашата работа, колко по-приятна би била тя за насъ, колко прѣтѣжления, наказания и колко грубости биха се избѣгнали! Въ почвата на радостта хващатъ леко коренъ и бързо вирѣятъ сѣмената на всичко истинно, красиво и добро; напотивъ --- въ нея заглъхватъ веднага плевелитѣ на злото и грозното. И най-мжката работа, щомъ се върши съ смѣхъ и веселба, става лека, приятна, извършва се неуспѣшно, безъ голяма умора. Какъвъ силенъ психологиченъ инстинктъ трѣбва да има този прочутъ габровски фабрикантъ, х. Беровъ, който за да изкара неуспѣшно повече работа отъ свонитѣ работници имъ устройва разни театрални забавления, хора и пр.

Посрѣщането на пролѣтта е единъ удобенъ случай, да създадемъ на ученицитѣ си радостни часове и дни. Въ долнитѣ си редове ще скицирамъ, какъ радостно посрещнахме пролѣтта съ монитѣ втораци миналата година.

Почнахме да се приготвяме още отъ м. февруарий. Най-напрѣдъ изпяхме омазната ни вече зима съ слѣдното стихотворение:

Иди си, зимо студена!

Бѣгай, иди си,
Зимо студена!
Не щеме вече
Твоята прѣмѣна!

Искаме птички,
Трѣви зелени;
Искаме всички
Да сме засмѣни.

Не щеме твойтѣ
Сибиринки прѣсени;
Искаме слънце,
Игри и пѣсни!

Бѣгай, иди си,
Зимо студена;
Искаме вече
Пролѣтъ засмѣна!

Заучването и декламирането на това стихотворение ни достави първата прѣдпролѣтна радостъ. Ето и хода на заучването.

Бѣше хубавитѣкъ февруарски день. Имаше трети часъ. Почивката ни между втория и третия часъ е пѣли 20 минути. Дѣцата се наиграха хубаво по двора на топлото слънце. Не имъ се влизаше като удари звънеца. Качихме се горѣ. Докато си опочинемъ, под-

хванахме разговоръ. „Дѣца, отдавна не сте били тъй весели; отдавна не сте играли тъй много по двора!“ Почнаха единъ по единъ да се обаждатъ ученицитѣ ми: „Днесъ Малъкъ Сѣчко бѣше много веселъ, та и ние станавме весели.“ „Учителе, днешниятъ день е. като пролѣтенъ день, хубавъ, топълъ, та затова си поиграхме“... Неусѣтно почна третиятъ ни часъ. Намѣрихъ, че сега дѣцата съ най-радо сърце сж готови да изпратятъ зимата и почнахъ.

— Трѣбва да ви е омръзнала вече зимата, искате ли да я изпратимъ? — „Да я изпратимъ, да я изпратимъ учителе!“ се заобаждаха дѣцата; „тя не ни трѣбва вече“. — Ами защо я не щете вече? Отначало, когато дойде, толкова много ѝ се радвахте! — Омръзна ни вече, става три мѣсеца стои при насъ! — Стига вече да ни е гостенка, сега да си иде, за да ни дойде новата гостенка, пролѣтътъ. — Ние искаме да дойде пролѣтъ, за да бждатъ днитѣ все топли и да можемъ да играемъ по двора и да правимъ разходки въ полето... — Вамъ е омръзнала вече зимата, но ней като че не е омръзнало да ни гостува. Я вижте по полето колко снѣгъ има още, вижте балкангътъ с още цѣлъ съ бѣла намѣтка, вижте дърветата въ градинитѣ какви сж черни! Не иска да си отиде съ добро тази зима! — Да я изпждимъ, учителе, трѣбва да си отиде, баба Марта приближава, скоро и пролѣтъ ще дойде. — Ако зимата не си отиде, пролѣтътъ ще се улаши и не ще иска скоро да дойде. — Какъ да я изпждимъ? — Както я поканихме да дойде: съ стихотворения и пѣснички.

— Стихотворението, съ което я канихме бѣше весело, ами сега съ какво стихотворение да я изпждимъ? — Трѣбва да я изпждимъ съ сърдито стихотворение, защото не я обичаме вече.

Въ този моментъ, когато дѣтското настроение бѣше най-силно, азъ издекламирахъ на ученицитѣ си три пжти горното стихотворение. Слѣдъ това обърнахъ черната дъска, дѣто то бѣше написано и тѣ почнаха да го четатъ. Упражниха се въ четене всички ученици. При четенето намѣрихме, че първата половина отъ втория и половината отъ четвъртия куплети трѣбва да четемъ намусено и съ сърдитъ гласъ, а половината отъ втория и третия и втората половина отъ четвъртия — съ веселъ гласъ, засмѣно, защото въ тѣхъ се говори за весела пролѣтъ. Къмъ края на часа дѣцата бѣха вече наизустили стихотворението и почнаха да искатъ да го казватъ безъ да гледатъ. При удобни случаи, много пжти още декламираха дѣцата това стихотворение, докато го научиха всички добръ.

Прѣзъ единъ хубавъ мартенски день пъкъ научихме една хубава прѣдпролѣтна пѣсничка. Взехъ я отъ сборника на Д. Бойчевъ, Музикаленъ отдѣлъ, стр. 2. Ето ѝ текста:

Пролѣтъ иде!

Пролѣтъ иде, хей дѣчица,
Става весело навредъ.
Ето буйната рѣчица,
Пука вече своя ледъ!

И полето позел'нява,	Хай да идемъ, хей дѣтци,
Мило птиче сладко пѣй.	С'пѣсни, с'радостни сърдца
Всичко вече се съживѣва,	Тамъ по трѣвица,
Агне малко припка, блѣй!	Да посрещнемъ пролѣтѣта.

Мелодията е отъ Г. Атанасовъ и е много весела.

Слѣдъ това, въ други единъ мартенски день, научихме да декламираме и пѣемъ хубавото Вазово стихотворение „Пролѣтъ“ (текстъ и мелодия отъ сборника на Блажевъ—Господиновъ).

Пролѣтъ.

Пролѣтъ мила, животворна,	Чудно, топло, слънце ясно,
Колко хубава си ти!	Цѣлий свѣтъ се весели!
И засмѣна, благотворна,	По нивята полугласно
Пълна съ дражестъ, красоти!	Трѣвица си шумоли.

Зимний снѣгъ се разтопява,	По горитѣ хорѣ отъ птички
Гинатъ гѣститѣ мъгли,	Чуруликатѣ отъ зори,
Въздухътъ се разтвоява	А пъкъ стадото овцици
И се пълни съ миризми.	Хрунатъ роснитѣ трѣви.

Най-сетѣ научихме текста и мелодията на стихотворението „Когато пролѣтъ красна“..., Сборникъ за дѣтски утра и забавления отъ Д. Бойчевъ, Музикаленъ отдѣлъ, стр. 3. Ето текста.

На пролѣтъ.

Когато пролѣтъ красна,	Въ гората край рѣката
При назн се вѣсти,	Отиваме завчасъ,
И птичкитѣ запѣятъ,	На славейка да чуемъ
И слънце заблѣсти!	Звънливий сладкъ гласъ.

Слѣдъ туй в'полето красно
Ний дружно полетимъ,
И весели щастливи
Хоро си завъртимъ!

Така се приготвихме да посрещнемъ пролѣтѣта. Но колко го-
лѣмо бѣше нашето очудване, когато деньтъ на пролѣтѣта, девети
мартъ, дойде, а нея още нѣмаше: врѣмето намусено, студенъ вѣтеръ
и лапавица. Тогава ѝ написахме по едно писмо, съ което я питахме,
къдѣ се бави и не идва.

Най-сетѣ пролѣтѣта дойде весела и засмѣна, каквато я очак-
вахме. Отидохме единъ хубавъ слѣдобѣлъ да я посрещнемъ на „ме-
рата“. Слѣдъ като се събрахме на полянката и си отпочинахме, единъ
ученикъ, най-добриятъ ни декламаторъ, се обърна къмъ Стара-пла-
нина, по чиито върхове се заблѣзваше още зимата и издекламира
„Бѣгай, иди си, зимо студена!“ Слѣдъ него и други сториха сжано-
то. Обърнахме се слѣдъ това къмъ зеленото поле. Нѣколко души

издекламираха „Пролѣтъ мила“. Слѣдъ това запѣхме дружно „Когато пролѣтъ красна“.... Слѣдъ това се заловихме на хоро, както казва и пѣсенъта. Веселихме се и играхме до насита. Сегнѣ седнахме да закусимъ. Прѣснахме се слѣдъ това изъ мерага да си наберемъ минзухаръ. Всѣки си набра по едно двѣ снопчета. Събрахме се, накичихме се и трѣгнахме за града съ пѣсенъ: „Пролѣтъ мила“, слѣдъ това „Когато пролѣтъ красна“, сегнѣ пакъ „Пролѣтъ мила“ и т. н. Весели, щастливи и доволни си отидохме по домоветѣ.

И тази година се готвимъ да посрещнемъ пролѣтъта. Сжщитѣ радости изпитваме, както и миналата година. Научихме вече „Прѣд-пролѣтна пѣсенъ“ отъ С. Дриновъ, Сборникъ отъ Д. Бойчевъ, отдѣлъ I, стр. 1. Сега ще учиме „Добрѣ дошла“ отъ Ранъ-Босилекъ, сжщия сборникъ, сжщата страница на сжщия отдѣлъ. Ще научимъ да пѣемъ пѣсенъта „Би що би зима“, стр. 2, отдѣлъ II, сжщия сборникъ, „Добрѣ дошли мили птички“, мелодия отъ П. Пинковъ, стр. 4, отдѣлъ II на сжщия сборникъ и пр. Освѣти това, тази година всѣки ученикъ ще си намѣри и едно пролѣтно или прѣдпролѣтно стихотворение изъ дѣтскитѣ списания и у дома си ще го приготви. Щомъ дойде пролѣтъта, пакъ дружно ще излѣземъ въ полето да я посрещнемъ съ пѣсни, декламации и игри.

и. п.

Бесѣди по отечествознание.

Обществено-политични отношения въ стара България. Богомилство.

Положението на народната маса. Хризовулитѣ, съ които разнитѣ български и сръбски царе сж подарявали земи на мѣнастиритѣ, сж най-важния източникъ, отъ който можемъ да съберемъ нѣкои сведения за положението на народната маса прѣзъ старото българско царство. Въ цитиранитѣ съчинения на С. Бобчевъ и Г. Занетовъ много отъ тѣзи материали сж публикувани, за това ний ще се задоволимъ тука само съ нѣколко общи думи по въпроса. — Въ сръдновекова България градския животъ, който се разви прѣзъ римското владичество, е съвсѣмъ западналъ. Много отъ градоветѣ биле разорени и се запазили отъ тѣхъ само по укрѣпенитѣ и разположенитѣ по крайбрѣжието на п-ова. Славянитѣ избирали за поселища повече не укрѣпенитѣ мѣста вънъ отъ градоветѣ, а въ послѣднитѣ се стремѣли да навлѣзатъ съ грабителски цѣли. Когато славянитѣ се разселили по Балканския полуостровъ, селскиятъ животъ станалъ господствующъ въ страната. Отъ законодателството на Иса-врийскитѣ императори въ Византия прѣзъ VIII в. се вижда, че свободното общинно владѣние на земята било обезпечено за славянскитѣ прѣселци и, че даже императоритѣ сж искали да го разпро-

стратъ за цялото селско население на държавата. Славянскитѣ селени биле свободни, епики, владѣли земята общинно и имали задължения само къмъ държавата. Но, споредъ Иречека, щомъ минаватъ подъ властта на Аспаруховитѣ българи, голѣма частъ отъ тѣхъ изгубватъ свободата и земитѣ си и изпадатъ подъ зависимостта на едри земевладѣлци. Н. Благоевъ въ поменатото си съчинение не признава, че тази зависимостъ е поставила селската маса въ крѣпостно състояние. Но царскитѣ хризовули ясно сочатъ на закрѣпостяването на селенитѣ, само че не може ясно да се прослѣди въ историята на българитѣ, кога и какъ се извършва този процесъ. Още еп. Константинъ, ученикъ на Кирилъ и Методия, дига гласъ срѣщу притѣснението на крѣпостнитѣ и робитѣ. Отъ житието на Климента се вижда, че вече Борисъ му подарява дворци и задължава селенитѣ отъ околността да му доставятъ всичко необходимо за охолень животъ. „Бесѣдитѣ“ на Козма срѣщу богомилитѣ сжщо тѣй свидѣтелствуватъ, че многобройната свѣтска и духовна аристокрация, тѣй силно развита още въ първото българско царство, се е поддържала отъ труда на несвободното население. Тритѣ грамоти, съ които Василій Българоубнецъ потвърждава старитѣ привилегии на българското висше духовенство, сжщо тѣй доказватъ, че крѣпостни, парици, е имало въ България още въ I-то царство. Византийското владичество развива въ страната проиарството, т. е. наградата за заслуга, главно военна, а заедно съ него и закрѣпостяването на селенитѣ, което въ II-то българско царство се увеличава все повече, както се вижда отъ многобройнитѣ хризовули, даващи това врѣме отъ царетѣ на мѣнастиритѣ. Но свободнитѣ, т. е. самостоянитѣ, дребни ступани, изглежда, като се сжди отъ законника на Душана, не се заличили съвършено и до турското робство; само че числото имъ било твърдѣ намалѣло, а положението имъ едва ли ще е било по-сносно отъ онова на крѣпостнитѣ, защото, както се вижда отъ нѣкои документи, мнозина свободни селени прѣдпочитали да жертвуватъ свободата си, за да намѣрятъ закрилата на силния земевладѣлецъ, особено на църквата.

Въ положението на българскитѣ крѣпостници е имало извѣстни различия. Нашитѣ паметници познаватъ двѣ категории зависими селени: *парици* и *отроци*. Въ какво се състояла разликата между тѣхъ, не може съ точностъ да се установи и за това въ срѣдата на изслѣдовачитѣ по този въпросъ има разни мнѣния. Едини приравняватъ отроцитѣ къмъ робитѣ. Споредъ тѣхъ, тѣ биле лишени отъ надѣлъ земя, намирали се въ лична зависимостъ отъ господаря си и могли да бждатъ прѣдавани на други господари безъ земя. Сырку ги сравнява съ момцитѣ, ратантѣ, (аргатитѣ—работници) отъ турската епоха и намира, че тѣ сж биле въ сравнително по-добро положение отъ т. н. кесимджии, които напомнятъ старитѣ парици или, споредъ сръбскитѣ паметници, — меропситѣ. Ратаятъ могаль да има своя земя и да я даде на исполница, а самъ той да се главн на господарь за опрѣдѣленъ срокъ (отъ Димитровъ-денъ до Димитровъ-денъ), самъ или съ сѣмейството си. Такъвъ момъкъ

могаль на господарската земя да пасе собствения си добитък и билъ свободенъ да я напусне, щомъ изтече срока на контракта му. Бейоветъ и спахиитъ сж прѣчели на послѣдното, като се обвързвали ратаитъ съ тежки заеми — до 100% лихви; въ такъвъ случай ратая е трѣбало да стои на земята, докато изплати неизплатенитъ си дългове. Споредъ други, отрокътъ е билъ сжщъ крѣпостникъ, който е получаваль надѣлъ земя и безъ него не могаль да бжде продаванъ; не могълъ и да смѣня господаря си. Тази земя, бащина, той прѣдаваль по наслѣдство, както това правили и парицитъ. Доказателства на това служатъ чл. чл. 44 и 46 на Душановия законникъ, които гласятъ, че „никой господаръ не може да ги отдѣли отъ земята, дѣто ги има“ и че тѣ сж „вѣчна бащиния на владѣтелитъ“, които „не могатъ да ги даватъ прикя никога“. (С. Бобчевъ, ц. с. 310 стр.)

Парицитъ (меропситъ) е ясно, че биле крѣпостни. Само че тѣхното крѣпостничество не било твърдо установено и тѣ могли често да се отвързватъ отъ земята. Но, изобщо, парикътъ е билъ привързанъ у земята, която получаваль отъ болярина за обработка; той не могълъ произволно да мѣни господаря си, но и не могълъ да бжде лишенъ произволно отъ земята си; той прѣдаваль послѣдната по наслѣдство на дѣцата си, и тѣ я дѣлили и дробили както бащиния. Споредъ Сырку, парицитъ напомнятъ *кесемджиитъ* прѣзъ турско робство, които се запазили до освобождението, а въ Македония ги има и до сега. Тѣзи селени сж биле болшинство отъ селската маса въ срѣдновѣкова България. Тѣ сж получавали надѣлъ земя отъ болярската толкова голѣмъ, колкото да се прѣхрани едно сѣмейство. Този надѣлъ се наричалъ *стасъ* или *зевгаръ* и билъ достатъченъ, за да се обработи съ чифтъ волове. Днесъ въ Македония единъ зевгаръ има до 50 дюлюма земя. Споредъ описа на хилендарския мѣнастиръ отъ срѣднитъ вѣкове, селскиятъ *стасъ* ималь отъ 25—125 кобла земя. 1 коблъ—на 1 римски югеръ, който пѣкъ се равнява на земя, обработена съ чифтъ волове за день.

Въ замѣна на тази земя парикътъ трѣбало да плаща редъ данъци на господаря, които се опрѣдѣляли споредъ обичая, споредъ специаленъ договоръ или отъ закона, но които господаря могълъ да мѣни съвсѣмъ произволно. Съ царски хризовулъ обикновенно се опрѣдѣляли задълженията на селенитъ, които обработвали мѣнастирската земя, а законникътъ на Душана опрѣдѣлялъ тѣзи задължения изобщо за меропситъ по цѣлата страна. Напр. Душанъ опрѣдѣлялъ за селенитъ на хилендарския мѣнастиръ слѣдното: „колкото хора се намиратъ въ църквата, да слушатъ игумена съ страхъ, както и всѣки господаръ за всички работи, съ които ги натовари и не само за работитъ, но и за поправка на църквата“. Всѣка селска кѣща трѣбало да работи за мѣнастиря два дни въ седмицата, а освѣнъ това пролѣтъ и есень трѣбало да оре по два дни на мѣнастирската земя, день да коси, два дни да копае лозе и всичко, което изработи прѣзъ това врѣме да го свѣрже, прибере и настани. На нѣкои села било опрѣдѣлено свѣрхъ тази ангария и колко соль да доста-

вятъ на мѣнастиря, колко вино и пр. Споредъ задълженията на селенитѣ отъ Призрѣвския мѣнастирь, освѣнъ горнето, но тѣ трѣбвало да доставятъ отъ всѣко ступанство (стасть) по една агнешка кожа и 30 снопчета жито, а на свещеника, като специаленъ попски данѣкъ, трѣбвало да се плати опрѣдѣлено количество жито или по два динара на „одъръ“. Село отъ 40 кжци трѣбвало да плати по-пско право: златенъ перперъ, два динара, овенъ, 6 кобла ечмикъ, 6 мѣри вино, 6 кобла брашно и 30 кокошки. Прѣзъ празниците селенитѣ трѣбвало да донасятъ въ мѣнастиря дърва, свѣци и др., а онѣзи, които се намирали по планинскитѣ клисури, трѣбало да изпълняватъ и воинска повинность. Зависимитѣ отъ манастиря власи (юруци) трѣбало да даватъ по двѣ овци отъ 50 и по единъ конь на стойность 30 перпера (1 перперъ—отъ 6—12 лева), овчи кожи, прѣдмети отъ произведенията си, като обуи и др., да возятъ солъ, хлѣбъ и др., да носятъ сѣно, да строятъ и поправятъ разни здания и др. (Занетовъ, 194 стр.)—Подобни задължения сж имали и селенитѣ, които обработвали земитѣ на свѣтската аристокрация. Душановии законникъ опрѣдѣля: меропситѣ отъ цѣлата страна сж длъжни споредъ закона да работятъ на прониара по два дни въ недѣлята, день да му косятъ, день да конаятъ на лозето му и да му дадатъ годишно единъ царски перперъ. Всичко друго, което меропситѣ изработи, си остава негово.

Слѣдователно, селенитѣ сж трѣбало да плаща не само опрѣдѣлено количество отъ прихода на земята си, но и да извършва за господаря редъ ангарии, които господарятъ е увеличавалъ споредъ желанието си. — Но по-тежкото положение на югославияския крѣпостникъ, сравнено съ онова на съврѣменика му въ Западна Европа, се причинява отъ обстоятелството, че той е трѣбвало да плаща освѣнъ на господаря—ступанинъ, но и на държавата; западниятъ крѣпостникъ въ епохата на феодализма не знаеялъ послѣдното задължение. Въ България отъ тѣзи данъци често пѣти се освобождавали църковнитѣ крѣпостни. Държавнитѣ данъци се давали обикновено въ натура, но тѣ често се събирали подъ влиянието на Византия и въ пари; послѣдното било особено тежко за едно население, което прѣкарвало периода на натуралното ступанство. Тѣзи данъци, които плащали селенина, сжщо тѣй биле много и разнообразни. Първо свѣдѣние за тѣхъ имаме у византийския писателъ Кедригъ, споредъ когото при Самуила „всѣки българинъ на чифтъ волове давалъ данѣкъ една мѣра жито, една мѣра овесъ и единъ съсждъ вино“. Този данѣкъ византийцитѣ обърнали въ париченъ: на единъ зевгаръ се плащало жълтица (перперъ), съ което нанесли голѣми щети на селенитѣ. Прѣзъ второто българско царство се срѣщатъ още и слѣднитѣ данъци: „сокъ“ или данѣкъ на глава, „димнина“ (икомодонъ), данѣкъ отъ всѣко огнище, кжца. Този данѣкъ билъ различенъ, за разнитѣ стопанства. Зевгарнатитѣ (които имало 1 зевгаръ земя) плащали 1 перперъ димнина, а безземелнитѣ — 1/3; въ хиландарския описъ този данѣкъ варира отъ 1/3—5 перпера. Данѣкъ „горнина“ се земалъ въ полза на бирника, който обикно-

вено не билъ плащанъ чиновникъ, а откупувачъ на правото за събиране на данъцитѣ. Този данъкъ достигалъ до $\frac{1}{12}$ перперъ = 1 милиарси, около 1 левъ на кжца. „Пасбицно право; то възлизало на глава добитъкъ около 10 ст., на 100 овце — 1 перперъ. Освѣнъ това, държавата събирала десетина отъ животинитѣ било въ натура, било въ пари, като отъ: пуйки, гжски, свине, пчели и пр. Населението е било длъжно да извършва ангария и т. н. градоизидание (укрѣпване на поселищата), като е доставяло и само материала за това, да посрѣща маса военни разноски: да достави на войницитѣ хлѣбъ и храна по опрѣдѣлена цѣна, да ги приема въ кжщата си, а въ врѣме на война да имъ дава безплатна храна и само да зема участие въ войската. Сжщо тъй то е било задължено да помага на държавата съ собствения си трудъ и съ добитъка. Въ паметниците тѣзи задължения се наричатъ: волоберщина, темница блюсти, орати, копати виноградъ, жнжти, възжти и др. Селото трѣбвало да посрещне и безплатно да храни всички правителствени чиновници, на които числото било безъ брой: „дуки, капетани, писци, деситкаре всѣкимъ: свинни, овчи, пчелни, винари же и повари, аподохаторе, крагуіаре, песънаци, градаре, побирчне, изгончие“ (изъ хризовула на Ив. Александра даденъ на Орѣховския мѣн.); още: примкюри, алагатори, перпераке, сждіе, житаре, стратори и др. (изъ хриз. на Ив. Шишманъ даденъ на Рилск. мѣн.) Това сж биле сѣ стари административни и финансови чиновници, които сж носѣщавали селата, независимо отъ по-високитѣ управници на областитѣ или държавата, които не биле малко. Освѣнъ това, населението е било обременено и съ изплащанието на многобройни глоби: фунъ, распутъ, разбой, конски татъ (кражба), вражда, душегубия, и на най-разнообразни мита: бродщина, мостнина и др.; значи, народа не само е правилъ пжтища и мостове, но трѣбало да плаща за прѣминаването по тѣхъ.

Тѣзи данъци и берни разсипали населението. Единъ атински митрополитъ, Михаилъ Акоминатъ, отъ XII в. пише: „нашиятъ атински окржгъ вслѣствие на разни тежки данъци отдавна вече изгуби толкова свои епикн (свободни селени-славяни), че малко остава да се обѣрне, както казва поговорката, въ „скитска пустиня“. При това чиновницитѣ биле много придирчиви. Тѣ не само правѣли описи по два-три пжти, но „измѣрваха нашитѣ пѣсѣчливи и долнокачествени земи почти съ бълхови крачки, прѣсмѣташе се всѣки косъмъ на главата ни, безъ да говоримъ за лозовитѣ корени и другитѣ растения“. Съ „разни насилія“ бирника събиралъ много повече, отъ колкото по закона било опрѣдѣлено да събере: „ний не можемъ да говоримъ безъ съзи за изнудванията и насиліята на претора“, който въпрѣки царското запрѣщение „дохожда съ въоръжената си свита, увеличена съ мѣстни търтен, жалки човѣчета, които не струватъ и три олова. Тѣ влизатъ като въ неприятелска страна и съ грабежъ и хищничество добиватъ всѣкидневната си прѣхрана. Прѣдъ претора, по думитѣ на св. писание, върви самата гибель, това сж тѣй нареченитѣ приготвители; тѣ за всѣки день

искать по 500 шестесетини жито, цѣли стада овци, птици и всичкитѣ видове морска риба; а вино тѣмъ не стига, колкото изкарваме отъ всичкитѣ лозя. А на туй отгорѣ искать плата, Богъ знае за какви благодарѣния, цѣль купъ злато, което да удовлетвори ненаситната имъ жажда. Подиръ тѣхъ иде самъ претора и често, прѣди да се поклони въ храма на Св. Богородица, едного улавя, че не излизалъ да го посрещне, другиго за друга вина затваря въ тъмница и го глобява. И като своеволничи нѣколко дни, иска плата „поклонно за себе си и многобройната си свита“. На трѣгване задигали и добитѣка, коне и волове, ужъ за ангария, а то често и за себе си, за да ги продадѣли послѣ на ступанитѣ имъ по веднажъ и два пжти. (Занетовъ, 221 стр.) Подобни оплаквания отъ злоупотрѣбата на чиновницитѣ при събиранieto на данѣцитѣ и отъ самитѣ данѣци се срѣщатъ и въ писмата на охридския архиепископъ Теофилактъ приблизително отъ сѣщото врѣме. Той нарича данѣка зевгарии „тежѣкъ, който надминава всички други несправедливости“ и се оплаква отъ притѣсненията на „разтѣстѣлитѣ чиновници и тѣхнитѣ дружини“. „Охридъ страда отъ неплодородието на маслинитѣ и ще изчезне отъ лицето на България, ако императорѣтъ не се смили, да се намали числото на даванитѣ пѣхотинци, защото и събраното количество е тежко за насъ“. Той иска „да се не блѣска селенина по сждъ и слѣдствие тъкмо въ най-удобното за земледѣлца врѣме“. Него силно го възмутила „наглостъта на грѣшницитѣ“ (чиновницитѣ); тя „стигна до небето. Тѣ убиватъ вдовицитѣ и сирацитѣ, всичко загива, лѣжщи владѣятъ надъ насъ. Бирницитѣ събиратъ и сѣгнитѣ останки отъ сѣрпа. . . Тѣ, бирницитѣ сж непоносими: клирницитѣ събличатъ и биятъ съ камшикъ, парицитѣ изчисляватъ и сгарателно обискиратъ, земята измѣрватъ съ крачкитѣ на бѣлха, — всичко е измѣрено и прѣтеглено — безумната система достига до измѣрване на плѣтъта и коститѣ. Зематъ подкупи и като ги получатъ, сѣрдатъ се и заплашватъ онѣзи, които имъ ги даватъ, за да продължаватъ да даватъ и излизатъ отъ себе си, като получатъ отказъ“... „Царскитѣ чиновници сж повечето грабителни, отъ колкото събирарачи на данѣци“, „тѣ разкъсватъ царскитѣ божествени закони като паяджина и християнството гине и отива къмъ пропасть и нѣма надежда да се спаси“—(Успѣнскій, образование втораго Болг. царства, 29 стр.) — Че положението не е било по-сносно и при българскитѣ царе отъ I-то и отъ II-то царства, личи отъ нѣкои домашни източници. Напр. въ поменатитѣ хризовули на Ив. Александра и Ив. Шишмана съ наивна откровеностъ се пише, царскитѣ чиновници да не смѣятъ „съ насилие да влѣзатъ въ селото и при хората на този мѣнастиръ съ насилие да зематъ хлѣбъ, да убиватъ кокошки“, „да не се събиратъ глоби, да не пакостятъ или насила да прѣстоятъ прѣзъ нощъта въ селото“. Сами царетѣ признаватъ, значи, насилията и злоупотрѣбитѣ на своитѣ „малки и голѣми работници“ надъ населението, но тѣ забраняватъ да се вършатъ такива надъ мѣнастирскитѣ хора.

Закрѣпостяването се е простирало не само надъ селското на-

селение. До колкото откъслечните свѣдѣния ни говорятъ, въ запазените градове занаятчийте били групирани въ еснафски корпорации. Това групиране въ корпорации си води началото отъ времето на римската империя, когато подъ натиска на интересите на държавния фискъ, императорите прѣдприели общи мѣрки, за да се опрѣдѣли положението и званието на всѣки тѣхенъ поданикъ и съобразно съ това опрѣдѣлили неговата данъкоплатна способностъ. Въ туй време е произлѣзло не само закрѣпостяването на селените — колоната — но и закрѣпостяването на занаятчийте, чрезъ привързването имъ къмъ опрѣдѣлени занаятчийски корпорации, съ цѣль да се извършва полесното и навременно събиране на държавните данъци. Тѣзи еснафски корпорации сж се запазили и въ Византийската империя и по всѣка вѣроятностъ останали и въ прѣминалите подъ българска власт градове, въ нѣкои отъ които се споменува за разни махали: терзийска, кюркчийска и др., които названия сж отгласъ на еснафите, които имали дюкяните си въ тѣзи части на града. Тѣзи занаятчий нашите памятници наричатъ *технитаре*. И надъ тѣхъ лежали нѣкои извънредни държавни тяжести, ангарии. Закрѣпостяването не избѣгнало и нисшето духовенство. Иванъ Шишманъ, като е подарявалъ на Рилския манастиръ земи съ обитателите имъ, му подарилъ и разлошките попове, както и попъ Тодора „съ дѣцата и съ рода му“ въ село Градечница. Сжщо тъй и Иванъ Александъръ далъ на Орѣховския манастиръ около София и поповете „които сж между манастирските хора“. Закрѣпостено или не, но низшето духовенство въ България се е намирало не въ по-леко положение отъ селската маса. Единъ документъ отъ XII—XIII в. ни рисува положението на единъ попъ — прѣписвачъ. Той, граматикъ попъ Георги, работи въ студентите януарски нощи въ нѣмотия, безъ огънь. Петименъ е за храна и благославя онзи, който му донесе зеле, прѣсоль и млѣчице да си похапне. (Ю. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, 89 стр.) Тази мизерия е подтиквала поповете, като по-интелигентни отъ другите потиснати, да реагиратъ и да почнатъ пропаганда между населението противъ причинителите на народните тегла.

Съ грозни краски сж описвали нѣкои отъ тѣхъ тѣзи тегла. Пресвѣтеръ Козма, макаръ и поддържникъ на царе и боляри, както и на православната църква съ нейното висше духовенство, не могълъ да си затвори очите и въ своите „бесѣди на новопопавившюся ересь богомилу“ говори слѣдното за положението на народа въ края на X в.:

„Господъ изпрати скръбъ да нападне на своя родъ!“ И той опрѣдѣля по-точно, отъ що иде тази скръбъ: „Велики сж бѣдите отъ войните, отъ дружините се вършатъ всѣкакви пакости, а отъ старѣйшините (управниците) — насилия“. Злината на земята, „нящетата“ идатъ още отъ „работата на земните властелини и отъ държавните данъци...“ Отъ тѣхъ „наистина много лъжи и много неправда се яви на земята“.

Какви мѣрки се прѣдлагали това време за изкореняването на тази „лъжа и неправда“, ще видимъ въ идната книжка.

Училищна хроника.

Илдо

Ликвидация съ сумитѣ за помагала, книги и списания за училищата, събирани досега въ инспекциитѣ.

Трѣбваше много мастило да се изпише, трѣбваше да се изнесатъ потресаващи факти за фаворизация на фирми, трѣбваше единични и масови протести да се изсипятъ отъ страна на учителството, за да отстѣпи министерството отъ една завладѣна позиция — да разполага съ сумитѣ въ учил. бюджети за помагала и библиотеки въ цѣла България. Въ сжщностъ тази позиция не почиваше на ничие законоположение и не бѣше нужно даже да се тълкува положението въ чл. 94. отъ закона за народното просвѣщение отъ 1908 г. въ смисълъ, че министерството *отстѣпва*. Смисълъта на този членъ е повече да разясни докждѣ домакинското право надъ учил. суми и разходи се простира по отдѣлно на училищното настоятелство и учителския съвѣтъ resp. главния учител.

Отъ тамъ произлизаше и дадената отъ министерството редакция на чл. 20 отъ проектоправилника за учил. настоятелства — сумитѣ да се даватъ на разположение на главния учител чрѣзъ окръжната инспекция. Отъ тамъ застѣпената *здрава* позиция отъ страна на министерството, мимо приложбата ето 2—3 години на закона сѣ още то да разполага съ тѣзи „въпросни“ суми и до день днешенъ, въпрѣки категоричната и ясна смисълъ на горѣцитирания чл. отъ закона.

Но министерството имаше надежда и въ още единъ институтъ. Това бѣ Висшиятъ учебенъ съвѣтъ. И въпрѣки осукванията, гърченията отъ страна на министерството, послѣдниятъ застана достойно на своето положение и съ единъ абсолютенъ вотъ — не искамъ да игнорирамъ аргументациитѣ — разрѣши въпроса, както бѣ наистина разрѣшенъ отъ всички закони, които третиратъ счетоводна материя — въпроснитѣ суми да се харчатъ отъ респективнитѣ учил. н-ва по особени наредби въ духа на чл. 94 отъ закона. Това стана съ новогласувания правилникъ за учил. настоятелства въ октомврийската сесия на съвѣта. Всички смѣтаха този въпросъ за ликвидиранъ, но м-то не се рѣшаваше да го ликвидира.

Да се прѣдполага, че би имало нѣкакви прѣчки, е недопустимо. Това желание не само не щѣше да се посрещне неприязнено отъ заинтересуванитѣ, но щѣше да бѣде изразъ на отдавнашно искане. Отъ друга страна досегашниятъ редъ не е плодъ на законодателна или указна материя. Той е създаденъ просто съ едно окръжно отъ просвѣтното и финансово министерства още прѣзъ 1900 година. Значи отъ тогава досега трѣбваше само едно друго окръжно да отмѣни този редъ.

И едва тази година, въ втората половина на януарий, м-вото се рѣши да издаде това окръжно. Може би, то да иде на врѣме, може и късно да се е достъило, особено слѣдъ като се произнесе В. У. съвѣтъ. Не на това искаме да обърнемъ вниманието на четеца. Насъ ни интересува, какъ м-вото иде да извърши ликвидацията съ набранитѣ до сега суми въ инспекциитѣ. За тѣхъ то нарежда да ги похарчатъ до 1 юний т. г. самитѣ инспекции по досегашния редъ. На пръвъ погледъ това е правдоподобно и възможно. Но въ подробности това не може да стане по простата причина, че инспекциитѣ нѣматъ физичната възможность да го направятъ.

Да се разберемъ. Тѣзи суми не сж събрани само отъ прѣдната година. Тѣ сж трупани още отъ началото на създадения редъ. Ежегодно тѣ не сж могли да се похарчатъ до стотинка по простата причина, че доставката било на помагала, било на книги или списания може да става само еднажъ въ годината. А поисканитѣ отъ главнитѣ учители помагала и книги, като подлежатъ на одобрѣние отъ инспекторски съвѣтъ въ окръга и м-вото, не се набавяха всички. Тѣхната стойность остава въ касата на инспекциитѣ като наличность на разположение „за слѣдната година“. А отъ слѣдната наново тя и други още суми могатъ да останатъ за слѣдната и. т. н.

Друго. Помагалата или книгитѣ се искатъ по каталогна цѣна. На обявения търгъ или при покупката винаги има отстъпка отъ единичната цѣна въ извѣстенъ $\frac{0}{10}$. Тази отстъпка е разницата отъ обявената и покупната цѣна и тя остава спестена въ наличность поне „на разположение“ за слѣдната година. А и слѣдната година става същото.

За всичко това се води смѣтка въ инспекцията. Постѣплението и разхода се записва по специална *приходо-разходна* книга общо и не ще дума — по отдѣлно въ *партидната книга* за всѣко село т. е. всичко постѣпило и купено за всѣко село се записва. Точността на смѣтководството изисква наличността по партидната книга общо за всички села да се равнява съ тази по приходо-разходната. Приходътъ се записва всѣкога, като постѣпи, а разходътъ слѣдъ всѣка покупка и то слѣдъ като главнитѣ учители сж получили помагалата или книгитѣ и сж подписали разписка. Какъ мислите — всичко това за колко врѣме става?

То е работа на цѣли мѣсеци!

Трето. Повечето отъ инспекциитѣ още не сж ликвидирали съ доставкитѣ си отъ 1911 г., които сж по бюджетъ отъ 1910 год. Нали ще трѣбва да се минатъ тѣзи харчове по партидата на всѣко село, да се съпостави приходътъ съ разхода, да се изчисли наличността, (която е отъ надхвърлянитѣ до сега суми плусъ бюджетнитѣ за 1911 г.), и да се съобщи на главнитѣ учители, послѣднитѣ да свикатъ съвѣти, да избиратъ помагала, инспекторски съвѣтъ да ги одобрява, да се объяви търгъ, да ги поръчва прѣдприемача отъ Европа и пр. и пр. А за всичко това колко врѣме трѣбва?

Нека всѣки си даде отговоръ.

Четвърто. Слѣдъ тази работа нали ще има малонадаване, нали ще артисятъ пакъ суми за неодобренитѣ книги или помагала и за малонададеното? Ами тѣ кога ще се похарчатъ, кога за тѣхъ ще се спази горния редъ? До 1 юний има още само 3 мѣсеца.

Очевидно, въ този кжсъ срокъ нищо не може да се направи. И срокътъ или ще трѣбва да се продължи или инспекциитѣ да пасуватъ. Споредъ насъ нито едното, нито другото не трѣбва да стане. Тѣзи суми сж събирани стотинка по стотинка и почиватъ въ каситѣ на инспекциитѣ, а училищата се увиватъ отъ липса на помагала.

Ако въ министерството просто не сж разбирали, какво вършатъ, това не трѣбва да се продължи. Развитието на въпроса ще върви тъкмо, както ние го изложихме и абсурдътъ ще се изпрѣчи прѣдъ дѣйствителността. И изходъ трѣбва да се търси. Счетоводителитѣ въ м-вото изглежда, че нѣма да го налучатъ. Тогава и инспекции, и учители, и учил. настоятели трѣбва да го посочатъ.

Може м-вото да изхожда отъ началото, че тѣзи суми трѣбва *непрѣмѣнно* да се похарчатъ за цѣлѣта, а и ние това искаме. И м-вото, навѣрно, се е страхувало да повърне сумитѣ на учил. настоятелства срѣщу кочанна квитанция, за да не би да минатъ просто като приходи по течеция бюджетъ и да не могатъ да се похарчатъ за цѣлѣта. Но както разрѣшава въпросътъ, инспекциитѣ въ скоро врѣме, по-право до опрѣдѣления срокъ, не ще могатъ да похарчатъ сумитѣ, а даже и да се продължи той, въ края на краищата пакъ ще трѣбва да се повърне нѣщо на учил. н-ства, защото, както видѣхме, редътъ е такъвъ, че въ никой случай сумитѣ не могатъ да се похарчатъ до стотинка.

Ето защо и ликвидацията трѣбваше да бжде такава, която ще може до 1 юний да се изпълни и която ще бжде най-лека за инспекции и настоятелства. А това може да стане само като се *повърнатъ сумитѣ въ надлежнитѣ училищни каси*. Всичко друго е пародия или просто галиматия. Дори при този видъ ликвидация много инспекции ще се видятъ въ чудо, защото, нека да не скриваме, смѣткитѣ имъ сж много забъркани. И тази ликвидация не трѣбва да стане по *домашенъ* начинъ, а трѣбва да стане по *търговски*. Какъ—това заинтересованитѣ страни знаятъ и трѣбва да го поискатъ. Фактитѣ говорятъ, че съ тѣзи суми много *бърканици*, да не кажемъ злоупотрѣби или единични изпользвания е ставало. Нека прочее се внесе по-голѣма свѣтлина при ликвидацията...

А сега да додемъ на думата си. Значи било, що било, до сега, при завареното положение инспекциитѣ, трѣбва да докаратъ въ извѣстность сумитѣ за всѣко село и тутакси да пристѣпятъ къмъ връщането имъ. А за да отидатъ за цѣлѣта и да се изпользватъ за прѣдначиението си, нека се връщатъ срѣщу разписка за *извън-бюджетнитѣ суми*, издадена отъ учил. н-во и да се похарчатъ по прихода-разходната за тѣзи суми. Въ такъвъ случай сумитѣ ще се похарчатъ много скоро и инспекциитѣ ще се отърватъ тутакси отъ единъ лишенъ баластъ, който до сега отнемаше възможността имъ да проявятъ своето административно творчество.

Ние твърдо вѣрваме, че прѣдъ силата на необходимостта министерството ще бѣде принудено да отстъпи отъ сегашната си позиция — да се откаже отъ тази си наредба. Сами инспекциитѣ ще му докажатъ, че не могатъ да ликвидиратъ до 1 юний по прѣдписания начинъ и то ще бѣде принудено да отстъпи въ нѣщо. Ала по-добрѣ е да стори това часъ по-скоро и додѣто не е втикнуло инспекциитѣ въ нови „доставки“ т. е. въ нови бъркотии, да разпреди да се повърнатъ сумитѣ на учил. н-ства чрѣзъ една търговска ликвидация. Не направи ли това, обществото има основания да вѣрва въ всички изнесени до сега чрѣзъ мѣлва и печата факти, които уличаватъ въ фаворизация на фирми и министерство, и инспекции, и въ нарочно забъркани смѣтки за лична изгода на окръжни инспектори или други лица.

Изходи отъ едно забатачено положение има много; но разбирането си ще докажемъ, ако изберемъ най-разумния и най-лекия. Въ случая министерството за лишень пѣтъ доказва неразбиранieto си по доставката на помагала, книги, невѣжieto си по отношение счетоводството на събранитѣ суми и изобщо упоритостта си по този въпросъ.

Но дѣйствителността ще прѣчупи неговата наивна упоритостъ и то или ще капитулира, или, ако настои на своето, ще прогони и сегашнитѣ секретари отъ инспекциитѣ, на които тежи най-много тази работа.

и. п.

Дебатитѣ въ камарата по промѣнитѣ въ закона за народната просвѣта.

Сегашнитѣ коалирани партии въ опозиция силно критикуваха просвѣтната политика, особено на г. г. Шишманова и Мушанова. Естествено бѣше, слѣдов., сега, когато тѣ сж на властъ, да реализиратъ своитѣ искания. Съ внесениитѣ въ камарата промѣни въ закона за просвѣтата се прави опитъ за това. Тѣзи измѣнения вече се публикуваха и нѣма нужда да се съобщаватъ тука. Нѣмаме задача да влизаме и въ подробна критика на тѣхъ. Защото явно е, че тѣ не засѣгатъ наболѣлитѣ въпроси по просвѣтата, не засѣгатъ и основитѣ на сегашния законъ. Отъ сжществено значение, може да се каже, сж само реформитѣ по назначаване на прогимназиялния персоналъ и по непълнитѣ VI класни гимназии. Въ миналата книжка на Ново училище ний се изказахме мимоходомъ за ползата отъ I-вата реформа и мислимъ, че не е необходимо по това повече да се говори, макаръ че съюза на класнитѣ учители е рѣшително противъ нея. Тя има такива добри страни въ сравнение съ сегашното положение, че

възраженията, които се правятъ, съвсѣмъ малко могатъ да я компрометиратъ. Съвсѣмъ не тъй стои въпроса съ VI каснитѣ училища. Дѣйствително и ний по-рано се изказахме въ полза на отваряние гимназиални класове при градскитѣ гимназии, като се създаде отъ тѣхъ единъ типъ общообразователни училища, къмъ които да се прибавятъ двѣ или три годишни гимназиални, педагогически и др. класове за попълване сръдното образование, но съвсѣмъ не мислимъ, че прѣхода отъ общообразователното училище въ специалнитѣ гимназиални и др. класове трѣбва да бѣде затрудненъ съ особени изпити, да бѣде, слѣдователно, спънатъ достъпа до пълното сръдно образование. Напротивъ, общообразователния типъ V-то класни или VI-то класни училища, като прѣмахне сегашната анархия въ непълнитѣ гимназии, като задоволи нуждитѣ на населението въ по-малкитѣ градски центрове за по-широко образование, трѣбва да олесни разпространението на пълното сръдно образование. Приблизително въ такава смисълъ се изказалъ г. Чилингировъ въ Нар. Събрание и не му остава друго, освѣнъ да вложи по-вече амбиция, за да подкрѣпи и популяризира своето прѣдложение. Разбира се, че не е удобно за българскитѣ условия курсътъ на пълното сръдно образование да се свършва на 13-та год. слѣдъ постъпването въ училище, както прѣдлага г. Чилингировъ (споредъ него основното образование трѣбва да трае 6 години, общото, или както той го нарича твърдѣ не сполучливо „реалното“—5 години и специалното сръдно—2 години, всичко—13 години). Споредъ насъ по никакъвъ начинъ то не бива да се свършва за повече отъ 12 години.

Другитѣ измѣнения, които се прѣдлагатъ, съ малки изключения, иматъ повечето личенъ характеръ; тѣ сж създадени да задоволятъ нѣкои близки до м-вото лица. Къмъ тѣзи измѣнения се отнасятъ напр.: службата на главния секретаръ, повишението на тъй нареченитѣ „забѣлжкаджии“ отъ класнитѣ учители, V-то повишение на „заслужилитѣ“ класни учители и др. Ний мислимъ, че тука г-нъ Бобчевъ е станалъ жертва на апетитѣ на нѣкои чиновници или влиятелни софийски у-ли, макаръ тѣзи измѣнения да доставиха особено удоволствие на редакцията на „Учителски вѣстникъ“, която прѣпоръчва на учителитѣ за сега повече да не искатъ. Но само м-вото съ тѣзи прѣдложения, отъ друга страна, се много изобличи въ грубо незачитане на основното учителство. Въ печата много ясно се разкри печалното състояние на волнонаемнитѣ основни учители. М-то, ако искаше да бѣде по-безпристрасно, трѣбаше прѣди всичко да уреди положението на тѣзи учители, а не да възнаграждава „забѣлжкаджинтѣ“ класни учители, които не се явиха о време на държавенъ изпитъ.

Рѣчитѣ на народнитѣ прѣдставители по законопроекта се отнасятъ прѣдимно до положението на учителитѣ, до характера на образованието и до издържка на училищата. Разбира се, че г. г. народнитѣ прѣдставители и сега най-вече се занимаваха съ учителитѣ: както бѣха внимателни къмъ тѣхъ прѣди два мѣсеца, когато се говорѣше за общата политика на правителството и за бюджета

на просвѣтата, такова виимание показаха и сега. Явиха се на сцената пакъ Н. Константиновъ, Н. Апостоловъ, П. Пешевъ и др. и то не пакъ съ цѣль да поощрятъ учителитъ, не да поискатъ срѣдства за намаление на мизерията имъ, не да укажатъ начинъ, за да се спре тъй опасната за училището емиграция на най-способнитъ учители . . . не! Тъ и сега дойдоха да охулятъ. да изпсуватъ. Г-нъ Апостоловъ плаче за „държавната дисциплина“. Синдикатъ отъ анархисти и социалисти учители диктува на цѣлата държава и никой не смѣе да обуздае този произволъ. Хубаво, казва г. Апостоловъ, бѣше започналъ м-ръ Бобчевъ. Той издаде окръжно противъ партизанството на учителитъ. Защо не измѣни и закона въ тази смисль? Бързайте, казалъ г. Апостоловъ, съ обуздаването на този елементъ, защото „разпуснатостъта ще доведе до тирания — вий ще се принудите да вземете тогава радикални мѣрки, но ще е късно: васъ ще нарекатъ тирани, както насъ нарекоха реакционери“. И своята теза г. А. илюстриралъ съ примѣръ: въ с. Павелско учителътъ ужъ билъ казалъ, че турското робство било по-добро, отъ днешното управление въ България, значи, всички учители тъй говорятъ, отъ дѣто и заключението: „такава разпуснатостъ въ учителството е опасна“—Тази „разпуснатостъ“ разкрилъ и прословутия Н. Константиновъ. Но за него тя не е само разпуснатостъ: това е „поквара“ и той ималъ на разположение „маса факти отъ цѣла България за поквара на много учители“ и счита, че е вече врѣме да се спре злото. И П. Пешевъ е на мнѣние, че трѣбва да се зематъ мѣрки противъ злото. Има учители ненавиджани отъ населението: една учителка станала нетърпима и живѣе на гарата, защото въ селото никой не ѝ давалъ квартира; единъ учителъ изпивалъ по 46 ракии прѣди да отиде сутринъ въ училище, други десетъ пжти си промѣнялъ партизанската боя и слѣдъ като станалъ окол. н-къ, щомъ наближило да пада партията му, заелъ учителско мѣсто, за да не остане на пжтя. Да, е казалъ г. Ив. Пѣевъ. Фактъ е, че въ просвѣтата има една втора болка: тя е, че не съществува онази връзка между училището и „народа“, която трѣбва да съществува. И за това въ закона трѣбва да има специална наредба, за да се създаде една хармония между училището и народа. Наистина, продължилъ г. Пѣевъ, нападкитъ, които единъ нашъ другаръ направил на учителството, бѣха неоснователни; тѣ прѣдизвикаха буря срѣдъ учителството въ България; но все пакъ трѣбва да признаемъ, че между учителството и „народа“ има търкания, има едно недовѣрие, което злѣ се отразява върху успѣха на учебното дѣло. Тѣй хитро г. Пѣевъ се присѣдинилъ къмъ „своитѣ другари“ и дошълъ съ тѣхъ до заключение, че трѣба злото да се поправи, да се повърне учителътъ на народа. Софизмътъ на г. Пѣевъ е ясенъ, върваме, и за самия него. Той би се открилъ и за най-несвѣдущия, ако би се разгълкувало, какво разбиратъ г. Пѣевъ и неговитѣ „другари“ подъ думата „народъ“. Не ще мислимъ много мждрувания, за да се схване, че „народа“ на г. г. народняцитъ и прогрисиститъ, това сж селскитѣ кръчмари и лихвари, тѣхнитѣ партизани и че тѣ сж един-

ственитѣ, съ които учителѣтъ се „търка“. Но да освободимъ учителя отъ този „народѣ“, не ще рече, че го откъсвашъ отъ дѣйствиелния народѣ, на когото едва ли има другъ въ България тъй идеално и беззавѣтно да служи, както учителѣтъ. И ако тъй бѣше погледналъ на въпроса г. Д. Страшимировъ, който има претенцията да прѣдставлява земледѣлческия народѣ, той щѣше да даде право на Бълг. учителски сѣюзъ, на неговия възгледъ по въпроса, който споредъ г. Страшимирова билъ кривъ. Ний не искаме да убѣждаваме въ правотата на нашитѣ възгледи едни прѣдставители на селското и градско чорбаджийство; ний не искаме да доказваме на тѣхъ, че ако учителския сѣюзъ е далъ толкова жертви, за да създаде сегашното сравнително по-стабилизирано положение на народния учителъ, че той това го е направилъ не само за интереситѣ на самия учителъ; не щемъ да имъ доказваме, че отъ тази стабилностъ, която трѣба да стане още по-здрава, най-голяма облага добива самото училище и самия народѣ. Но ний искаме да обърнемъ вниманието на прѣдставителя на земледѣлческия сѣюзъ, че е още много далечъ врѣмето, когато безъ рискъ да се накарнатъ интереситѣ на народа и на училището, ще може, безъ всѣкакви ограничения, да се уволнява народния учителъ. И колко лукаво ни се вижда мнѣнието на г. Пѣва за всѣки-годишния референдумъ по назначението и уволнението на учителитѣ, когато той го подкрѣпя съ примѣръ отъ Англия! Че България Англия ли е? Нека България, нравитѣ на българскитѣ управляющи партии се приравнятъ съ тѣзи на Англия, тогава ще черпимъ примѣри отъ нея. Но *за сега* позицитѣ, на които стои учителството, сж несравнено по-изгодни за народа и неговата просвѣта, отъ колкото тѣзи, на лицемѣрнитѣ доброжелатели на народното щастие, за които народа започва отъ селския кръчмаръ и лихваръ. И много правъ е билъ м-ръ Бобчевъ, когато е възразилъ на своя съперникъ, че неговитѣ искания изпълнени, биха внесли анархия въ учебното дѣло. Но г. Бобчевъ и по този случай повторилъ, за да отблъсне упрѣцитѣ, че закривялъ партизанитѣ учители: азъ наредихъ всички такива учители да се прѣслѣдватъ бързо; учителѣтъ е чиновникъ и той трѣба да крие въ пазвата си своятѣ политически възгледи — гражданска доблестъ, стойкостъ на характера, отъ него трѣбва да стоятъ много далечъ, ако иска да възпита доблестни граждани, „хора самостойни, съ активни характери, хора подготвени да се борятъ съ нуждитѣ на живота“, както се изразява г. Пѣвъ. Защо ме упрѣквате, не виждате ли, че социалистическитѣ органи сж ме емнали, защото прѣслѣдвамъ партизанитѣ, т. е. социалиститѣ? Добръ, че тъй си обяснява м-ра на просвѣтата недоволството, което сѣе между учителството. Въ това отношение той изпълнява напълно желанието на г. Пѣва, който иска навсѣкждѣ да се издигатъ способнитѣ учители, оиѣзи, които водятъ учебното дѣло, които творятъ въ него. Споредъ г. Пѣва именно тѣзи учители ще бждатъ оцѣнени отъ кръчмаритѣ и при всѣкигодишния референдумъ ще бждатъ постоянно избирани, а споредъ г. Бобчева, тѣ ще бждатъ издигнати, отличени и наградени,

слѣдъ като прѣслѣдваніята имъ прѣчупятъ грѣбнацитѣ и съвѣститѣ. Но, г. Пѣевъ казва, на тѣхъ ще дадемъ пари, пари! Ще ги наградимъ, само тѣхъ трѣбва да повишаваме! Наистина, едва ли по-жестоката подигравка може да бѣде нанесена на тоя скромень, но дѣятеленъ български учителъ, който живота си, енергията си, способността си най-безжалостно хаби, за да внесе нѣщичко за разпрѣсване на тъмата въ своя народъ. Той щѣлъ да бѣде повишенъ, и само той — и то съ какво? Съ онова повишение, което на разраслитѣ сѣмейни нужди на оголѣлия учителъ, може да подсигури просѣшко сжществуване. Тѣй се оправдава оня атентатъ срѣщу залька на учителството, който подготвя и за който пръвъ съобщилъ министъра на финанситѣ прѣди два мѣсеца. Тогава той говореше, че съ това щѣлъ да „морализира“ учителството, а сега г. Пѣевъ казва, че съ това щѣли да се „наградятъ“ „способнитѣ“. Доброжелатели! Не вѣрвате тѣзи маниери да имъ помогнатъ да възпратъ учителството да се бори за прѣмахване на мизерията, която царилъ въ неговата срѣда.

Но г. Пѣевъ признава, че учителитѣ сж злѣ платени и сочи на източника на този фактъ. Този източникъ билъ бюджета. Той е, казалъ г. Пѣевъ, първото, най-голѣмото зло въ просвѣтата. Той, бюджета, расте постоянно, както казалъ г. Тодоровъ, механически. Държавата не може да понесе това. Нека зематъ издрѣжката на училищата общинитѣ; тѣ сж по-близки до тѣхъ, училищата сж до сърцето имъ и тѣ ще се загрижатъ много повече за уредбата имъ, отъ колкото това прави държавата; тѣ по-лесно ще повишатъ и заплатата на учителитѣ; държавата само да субсидира общинитѣ, тѣй напримѣръ, както това става пакъ въ Англия. На държавата, значи, по е чуждо дѣлото на народното образование, отъ колкото на общинитѣ, на самия народъ. Ний това го знаяхме, ний това на всѣкъждъ го изтъквахме. Ний казвахме, че на държавата най-тежи народната просвѣта, че къмъ нея тя е мащеха; че на държавата сж най-мили бюрократизма, милитаризма, монархизма, че за тѣхъ тя сж най-весело сърце харчи. Но за това насъ ни казваха, че не сме патриоти. Добръ, че най-незаподозираниитѣ въ касмополитизмъмъ дойдоха да потвърдятъ нашитѣ думи, безъ разбира се да подозиратъ, че съ това много злѣ прѣпоръчватъ своето доброжелателство къмъ учителя и учебното дѣло. Защото, увѣрени сме, никой не ще повѣрва на тѣхнитѣ твърдения, че охлузения грѣбнакъ на потъналиитѣ въ борчове и лишени чрѣзъ държавата отъ срѣдства общини ще е въ състояние да издрѣжи тази тежестъ — училищния бюджетъ. Много ли е далечъ врѣмето, когато на общинитѣ се виждаха и 500 гроша извънредно голѣма заплата за ласкала. Да не би тѣ сега да сж разбогатѣли, че 5 или 10 хиляди гроша да ги иматъ за нищо? И училищнитѣ фондове, на които нѣкои депутати тѣй много наблѣгатъ, нищо не ще помогнатъ въ това отношение. Като чуваме колко много се злоупотрѣбвява съ идеята за тѣзи фондове, зѣ да ни обзема ядъ, за дѣто учителския съюзъ пръвъ я изтъкна. Защото всички, които си играятъ сега съ нея, искатъ да отбиятъ чрѣзъ нея усилията и на учителството и на демократичнитѣ ни партии, да

създадатъ единъ бюджетъ, задоволяющъ дѣйствителнитѣ народни нужди, между които тия на просвѣтата безпорно стоятъ на първо мѣсто, а не бюджетъ, нагоденъ да посрѣща разточителството на милитаризма и монархизма.

Отъ реформитѣ, които искатъ народнитѣ прѣдставители по просвѣтата, освѣнъ онази, която прѣпорѣчва г. Чилингировъ, другитѣ незаслужватъ особено внимание. Пакъ мнозина се заловили до професионалното образование, но изглежда, че за никого отъ тѣхъ не е ясно какъ да се нареди това образование и въ какво отношение да се постави съ общообразователнитѣ ни училища. Но отъ говорившитѣ по този въпросъ едно изпжква много ясно — желанието имъ да ограничатъ общообразователнитѣ училища, като такива, които не давали подготовка за живота, претекстъ, както се знае много слабъ, за да може само възъ основа на него да се посегне на сегашната ни просвѣтна система. И ще има много да се оплакватъ нашитѣ държавници, че още отъ 1880 година се е мислило по това, но и до сега нищо не се е сторило, тъй като самия г. Бобчевъ, не по-малкъ защитникъ въ опозиция на професионалното образование, сега отблъсва тѣзи искания съ мотива, че не може реформа да се уведе, безъ да се налага тя отъ живота. Мене ми искатъ, казвалъ той, гимназии и гимназиални класове, азъ такива ще отварямъ; до сега никой не е поискалъ професионално училище.

Външна хроника.

Допълнителното образование.

Белгия.

Подъ холандското владичество (1815—1830) въ по-големата частъ отъ белгийскитѣ градове се образуваха *Насърдителни дружества* за елементарното образование, които подпомагаха училищата за възрастни и най-вече доминиканскитѣ (религиозни) училища.

Реакцията отъ 1830 год. унищожил по-големата частъ отъ тия училища.

Законътъ отъ 1842 година постановил: „Една частъ отъ субсидията, гласувана ежегодно отъ парламента, ще има специално прѣд-назначение... да подпомага вечернитѣ и недѣлни училища за възрастни“.

Първиятъ тригодишенъ (1843—1844—1845) рапортъ върху положението на първоначалното образование констатира, че е имало на 31/XII.1845 г.:

1869 училища за възрастни (730 доминикански, 315 вечерни и 24 обѣдни), отъ които 133 общински съ 6385 ученици, 239 частни,

контролирани отъ държавата, съ 31,765 ученици и 697 напълно свободни съ 191,555 ученици, или всичко 169,706 ученика, отъ които 68,354 момчета и 101,352 момичета.

Въ 1866 година правителството публикува единъ общъ административенъ правилникъ за организацията на училищата за възрастни. Този правилникъ спомогна да се увеличи много числото на тия училища, макаръ уредбата имъ да бѣ оставена изцѣло на общинитѣ.

Ето нѣколко цифри:

На 31 декемврий 1866 г. е имало 1247 училища за възрастни (299 общински, или 21.37%), отъ които 959 недѣлни, 243 вечерни и 35 обѣдни. Тѣ сж наброявали 179,141 ученика (20,224 или 11.29% въ общинскитѣ училища) съ 10,379 учители и учителки (отъ тѣхъ 700 свѣтски учители и 43 попове въ общинскитѣ училища. Държавата е дала за издръжката на тия училища прѣзъ 1866 год. 17,500 лева, провинциитѣ — 5390 лв. и общинитѣ — 58,626·23 лв.

На 31 декемврий 1869 г. е имало 2620 училища за възрастни (1601 общински, т. е. 61.11% отъ всичкитѣ), отъ които 1110 недѣлни, 1395 вечерни и 115 слѣдобѣдни. Тѣ сж имали 217,168 ученици (67,658 или 31.16% въ общ. у-ща) съ 11,386 учители (2,349 свѣтски и 138 духовни лица). Държавата е дала за издръжката имъ прѣзъ 1869 г. 301,794·44 лв., провинциитѣ — 98,821·88 лв. и общинитѣ — 255,027·06 лв.

Законътъ отъ 1879 година измѣни малко устройството на училищата за възрастни, защото чл. 1 отъ този законъ гласи: „Училищата за възрастни се присъединяватъ къмъ общинскитѣ училища въ всичкитѣ мѣстности, гдѣто правителството го намѣри за необходимо“.

Нѣколко цифри ще ни покажатъ резултатитѣ отъ това законоположение:

На 31 декемврий 1878 г. е имало 1993 училища за възрастни (1723 общински), отъ които 1498 вечерни, 1140 дневни и 109 слѣдобѣдни. Тѣ сж имали 228,553 ученици (73,888 въ общ. у-ща) и 11,568 души персоналъ (2814 свѣтски и 154 духовни въ общин. училища). За издръжката имъ държавата е платила за сжщата год. 335,018·20 л., провинциитѣ — 138,530·98 л. и общинитѣ — 428,107·75.

На 30 мартъ 1884 г. се наброяваха 2747 общински училища за възрастни съ 79,607 ученика и 4,076 души персоналъ. Разходите за издръжането имъ сж възлизали на 1,608,707·11 л., отъ които държавни — 642,216·41 лв., провинциални — 151,287·87 лева, а остатъкътъ — общински.

Прѣзъ 1884 г. либералното правителство падна и единъ новъ училищенъ законъ бѣ вотиранъ. Този законъ гласи: „Общинскиятъ свѣтъ урежда, ако е нужно, всичко, що засѣга откриването и организацията на училищата за възрастни“. Отъ друга страна, частната инициатива има право да открива училища за възрастни, но да ги постави подъ надзора на държавата.

Подъ този именно режимъ днесъ белгийцитѣ се намиратъ.

Този законъ позволи на клерикалнитѣ общини да разрушатъ въ голѣма часть дѣлото на либералното правителство.

На 31 декемврий 1887 година е имало само 1522 общински училища за възрастни; *закрити сж, значи, 1471 училища съ 61,230 ученика и 2567 души персоналъ.* Цѣлятъ бюджетъ на тия училища е падналъ въ сжщата година на 959,536 лева, отъ които 310,900 лв. държавни. Наброяваха се още 122 приемни у-ща съ 4070 ученици.

Въ 1887 г. правителството публикува програма и правилникъ — типъ. Споредъ тѣхъ училищата за възрастни могатъ да бждатъ организирани: 1. *Елементаренъ курсъ* за безграмотнитъ и за ония, които не сж получили достатъчно първоначално образование. 2. *Курсъ за повторение и за усъвършенствуване*. 3. *Специални курсове по езицитъ, разнитъ науки, рисуване и т. н.*

Едно министерско окръжно отъ 21 септемврий 1898 г. разпрѣдѣли държавнитъ субсидии така:

За училища само съ единъ класъ отъ 10 до 20 ученика — 120 лева; отъ 20—40 ученика — 150 лева; за съ повече отъ 40 ученика — 200 лева.

За училища съ два и повече класове на класъ съ 10 до 20 ученика: за едина отъ класоветъ 120 лева; за всѣки единъ отъ другитъ класове 140 лв. На класъ отъ 20—40 ученика: за едина отъ класоветъ 150 лева; за всѣкой отъ другитъ класове по 140 лева. На класъ повече отъ 40 ученика за едина 200 лева, за всѣки отъ другитъ класове 180 лева.

Доминиканскитъ училища за възрастни, които сж нѣмали минимумъ 100 учебни часа, могатъ, ако е обучавано въ тѣхъ поне 75 часа на година, да получатъ субсидия равна на $\frac{3}{4}$ отъ обикновената.

На 31 декемврий 1905 г. е мало 40,077 училища, отъ които 2078 общински, 100 приемни и 1898 частни субсидирани.

Персоналътъ се е състоялъ отъ 7291 души, отъ които дипломирани 4999 свѣтски и 1664 духовни и недипломирани 155 свѣтски и 473 духовни. Отъ този персоналъ 2914 свѣтски и 1 духовенъ дипломирани и 11 свѣтски недипломирани сж въ общинскитъ училища. Приемнитъ училища броятъ 107 (96 свѣтски и 11 духовни) учители дипломирани съ завършено за учители образование и 12 (7 свѣтски и 5 духовни) недипломирани. Частнитъ субсидирани училища броятъ 1124 (1064 свѣтски и 60 духовни) дипломирани учители и 1810 (280 свѣтски и 1530 духовни) недипломирани.

Числото на ученицитъ на сжщата дата възлиза на 201,061, отъ които 80,972 въ общинскитъ училища, 6,017 въ приемнитъ училища и 114,72 въ частнитъ субсидирани училища. Въ общинскитъ училища отъ 80,972 ученика 68,146 сж момчета и 12,826 момичета, а въ частнитъ 43,106 сж момчета и 70,966 момичета. Отъ ученицитъ 41,892 сж по-малки отъ 14 години.

Бюджетътъ на училищата за възрастни за 1905 г. възлиза на 1,565,830·23 лева, разходъ за персонала и за материалъ. Отъ тази сума на общин. у-ща се падатъ 1,256,454·59 лева за персонала и 269,700·69 лева за материалъ. Останалата частъ отъ бюджета е за приемнитъ училища. Държавата отпуснала 505,373 лева субсидии на частнитъ училища.

Книжнина.

Д-ръ Д. Гаврийски

Моймановитѣ лекции по експериментална педагогика.

Надали има у насъ наука повече компрометирана, отколкото педагогиката. И звани и незвани, и учени и прости практики, едни отъ други по-претенциозни, писаха, прѣвждаха, трупяха маса книги и ръководства и въ края на краищата нашето учителство, и основно и класно, се намѣри въ едно положение, отъ което не знае какъ да намѣри изходъ.

И сега когато вземамъ перото, за да изтъкна добритѣ страни на моймановата книга (*Лекции по експериментална педагогика* т. I., прѣв. Д. Лазовъ, изд. Игнатовъ — София, 1912 год., цѣна 3 лв.), азъ съмъ смутенъ прѣдъ мисълта, не ще ли погледне учителството и на *Моймана* като на единъ моденъ педагогъ, чието врѣме ще мине днесъ-утрѣ? Споменахъ по-горѣ, че никоя друга наука не е тъй много компрометирана у насъ, както педагогиката и се боя за сѣдбата и на моймановитѣ „лекции“. Едно нѣщо, което крѣпи вѣрата ми въ възможността на една правилна оцѣнка на тази бѣлжита книга, е естествената дарба на мнозина наши учители, да познаватъ доброто безъ каквато и да било прѣпорѣка. И тази именно дарба ще имъ подскаже, че тука ние имаме работа съ нѣкаква мода, а че прѣдъ насъ стои единъ сериозенъ опитъ, да се издигне педагогиката до положението на истинска наука, да се освободи дѣтето отъ вѣчното насилие въ училището и въ дома, да се направи неговата работа колкото е възможно повече активна, да се създаде отъ учителя прѣди всичко свободна личностъ, която да дѣйствува самостоятелно и само възъ основа на строго систематизиранъ наученъ материалъ и, най-послѣ, да се дадатъ научни основи за изграждане на нова и най-цѣлесъобразна училищна организация. Този опитъ на *Моймана* е най-великото дѣло въ областта на новата педагогика, която не слѣдъ дълго ще изяви претенцията, да оцѣни отъ свое гледище фактитѣ на цѣлия културенъ животъ. Така поставена, педагогиката става *наука надъ наукитѣ*, отъ която ще черпятъ знания не само учителитѣ, но и държавниците, и общественитѣ дѣйци, и всички, които ще иматъ каквито и да било отношения къмъ дѣцата. И ще настѣпи не слѣдъ дълго деньтъ, когато за новата педагогика ще се свадятъ вѣчно борящитѣ се помежду си два лагера: стари и млади, консерватори и прогресисти, бащи и дѣца, капиталисти и работници, еволюционисти и революционери — и този день ще бжде единъ отъ най-хубавитѣ въ човѣшката история. Честити онѣзи, които още сега живѣятъ за този хубавъ день.

Тукъ ще направя една забѣлѣжка, като оставамъ на самия чи-

тателъ да се запознае съ съчинението на *Моймана*. Нека бждемъ прѣдпазливи много, когато се помжчимъ да прилагаме придобититѣ резултати на наша почва. Наистина, човѣшката психика е навсѣкждѣ една и сѣща въ своитѣ основни чѣрти, но никждѣ другадѣ не се излагаме на тъй голѣма опасностъ отъ грѣшки при прилагането на придобити въ странство резултати, както въ областъта на педагогическата дѣйность. Научнитѣ придобития на единъ техникъ, на единъ химикъ или математикъ, сѣ могатъ да се не видоизмѣняватъ, но научнитѣ придобития на единъ *Стенли Холъ*, на единъ *Скойтенъ*, *Бинс*, *Клапаредъ* или *Мойманъ*, не могатъ да иматъ по който начинъ една общочовѣшка валидность. При дѣлото на образованието ние нѣмаме работа съ геометрически фигури, а съ живи човѣшки сѣщества, израстнали при особна социална сръда, откърмени отъ особна историческа епоха и често пжти обособени съ важни наслѣдствени отлики. Тѣкмо при образователното дѣло не може да се игнорира напр. националниятъ елементъ, който е резултатъ на физическата и обществената сръда, на традицията и на слѣдственостъта, на особния стремежъ на личноститѣ, къмъ равновѣсие между индивида и масата и на особния идеалъ изобщо за по-свършенъ човѣшки животъ.

За *прѣвода* на моймановитѣ лекции не мога да кажа много добри думи. На първо мѣсто прѣводачътъ е направилъ голѣма грѣшка, дѣто е прѣведкалъ отъ прѣводъ. Освѣтнѣ това, неговото непознаване на нѣмски езикъ е станало причина, да се допуснатъ множество грѣшки и неясности, които биха се отстранили, ако неговиятъ прѣводъ бѣше поне сравненъ съ оригинала на книгата. Допущамъ, че нѣкои грѣшки не ще сж на г. *Лазова*, а на руския прѣводачъ и за това едно сравнение съ оригинала се е налагало. Лекциитѣ сж посветени не на „сѣюза“ на учителитѣ въ Кьонигсбергъ, Франкфуртъ и Бременъ, а на *учителскитѣ дружества* въ тѣзи градове. Личи си, че прѣводачътъ е много бързалъ и за това е допусналъ толкова синтаксични грѣшки и неясности, каквито сж напр. изреченията: „Педагогиката въ сегашно врѣме“ и пр. (стр. VII), „Великитѣ нейни прѣдставители“ съ онова съвсѣмъ неумѣстно „ако“ по-надолу (стр. VII), изразътъ „извънредно много бавно“ (стр. VIII), изречението „Въ нѣкои частни въпроси“ и пр. (стр. X), както и обърканото „Относно продължението“ и пр. до края на страница десета (X). Г-нъ *Лазовъ* прѣвежда „Около двадесетъ години назадъ“ (стр. 13)—това е чисто руски изразъ; той казва: „душевна хигиена на училищната работа“ (стр. 15) второ „хигиена на умствената работа въ училището“, пише „всичкото дѣло“ стр. 17 „всичката педагогика“ (стр. 15) вмѣсто „цѣлото дѣло“, „цѣлата педагогика“, „дребнави“ вмѣсто „дребни“, „отъ части“ вмѣсто „отчасти“ и винаги „обусновавамъ“, „обуснование“ и пр. вмѣсто „обосновавамъ“, „обоснование“ и т. н. (ние казваме не „у основа“, а „основа“!) Освѣтнѣ посоченитѣ грѣшки има още нѣкои, каквито сж изобщо грѣшкитѣ противъ гладкия изразъ, както и доста правописни. Не е мжчно, обаче, да се избѣгнатъ всички посочени недостатѣци, съ

които е пълна цѣлата книга и които азъ не намирамъ за необходимо да посочвамъ докрай: спрѣхъ се само на първитѣ страници, защото тѣ сж типични за цѣлия прѣводъ. Едно капитално съчинение, каквото е моймановото, трѣбва да бже прѣведено, ако не образцово, то поне съ достатъчно внимание. Не се съмнявамъ, че другитѣ два тома ще изкупятъ грѣшкитѣ на първия и непрѣмънно ще издигнатъ въ качествено отношение труда на прѣводача, заелъ се съ една тъй сериозна работа.

София, 18.I.1912.

Получени книги въ редакцията.

Отъ „Всемирна библиотека“, издания на **А. Паскалевъ** — София, — книжки:

- № 32—33. Метерлингъ. Княг. Малена, Пр. Ив. Ст. Андрейчинъ.
- № 34—35. Софокълъ. Антигона, прѣв. П. Славейковъ.
- № 36. О. Уайлдъ. Притчи и приказки, прѣв. Г. А. Миндовъ.
- № 37—38. Пушкинъ. Борисъ Годуновъ, прѣв. К. Христовъ.
- № 39—40. Ибсенъ. Народенъ врагъ, прѣв. К. Кръстевъ
- № 41—47. Гончаровъ. Обикновенна история, прѣв. Д. Подвързачовъ и Тома Петровъ, I и II часть.
- № 48. Детлевъ фонъ Либиенкорнъ. Военни разкази („Заобиколени“ и „Една лѣтна битка“), прѣв. отъ нѣмски Юр. Маринополски.
- № 49. К. Хамсунъ. Разкази, прѣв. Тома Петровъ.
- № 50. Л. Толстой. Хаджи Муратъ, прѣв. Хр. Досевъ.
- № 51 И. П. Якобсенъ. Роза би трѣбвало да има тамъ..... прѣвелъ Ал. Балабановъ.
- № 52—53. И. С. Тургеневъ. Стихотворения въ проза, прѣв. Р. Кръстева.

Отъ изданията на **Ив. Лѣсичковъ**, книжаръ — Шуменъ:

- 1. Д. П. Цоневъ — Методика на първоначалното обучение по писане и четене цѣна лв. 2-30
- 2. Семенъ Юшкевичъ. Улицата „ „ 0-90
- 3. Г. Атанасовъ, Градината и младитѣ пѣвци „ „ 0-90
- 4. Библиотека бабини приказки:
 - а) Приказки на Братя Гримъ;
 - б) Какъ спасихъ живота на татка си;
 - в) Малкиятъ Тобра и
 - г) Милостивиятъ лъвъ.

„НОВО УЧИЛИЩЕ“

ПЕДАГОГИЧЕСКО СПИСАНИЕ

Година трета — 1912 год.

Урежда редакционенъ комитетъ.

Въ списването му прѣзъ третата година ще участвуватъ:

Алексиевъ Д-ръ Н., Анастасовъ Ем., Българановъ П., Ванковъ Н. Ив.,
Великовъ Ив., Гаврийски Д-ръ Д., Ганевъ Хр., Гевгаловъ Ст.,
Георговъ Д-ръ Ив., Герасковъ М., Голѣмановъ Г., Георчевъ Д.,
Денчевъ К., Дечевъ Ст., Димитровъ Д-ръ Д., Добревъ Илия,
Домусчиевъ К. П., Дочевъ Г., Каблешковъ Ст., Казасовъ Д.,
Калянджиевъ Ц., Катранова М., Кацаровъ Д., Коюмджиевъ Д. Ив.,
Лазовъ Д., Левенсонъ Д-ръ У., Негенцовъ Г., Негенцовъ Д.,
Негенцовъ Д-ръ Хр., Николовъ М. Д., Пастуховъ Ив., Пенчевъ Г.,
Площакъ Ив., Радославовъ Ал., Савовъ Иорданъ, Стойновъ Н.,
Стойновъ Ив., Стояновъ Хр., Стоянчевъ Н., Тодоровъ Ив.,
Филиповъ Н., Хаджиевъ Хр., Христовъ Ан., Цоневъ Д-ръ П.,
Цѣновъ Кр., Чанковъ Ж., Чешмеджиевъ Ат., Януловъ Ил. и др.

Ново училище запазва напълно досегашното си направление—
да освѣтлява новото въ педагогичната мисль и училищния животъ.

Ново училище излиза всѣки мѣсецъ, освѣнъ прѣзъ юлий и августъ,
въ размѣръ четири коли голѣмъ форматъ.

Абонаментътъ е годишенъ и прѣдплатенъ.

За България 6 лв. ————— За странство 8 лв.

Абонирането става направо въ редакцията, чрѣзъ Т. П. станции, или
чрѣзъ нашитѣ настоятели.

За настоятелъ на списанието може да бжде всѣки, който би желалъ
да се погрижи за разпространението му.

Настоятелитѣ се ползуватъ съ 10% отстъпка.

Цѣли течения отъ I и II години струватъ по 6 лева.

Всичко, що се изпраща до списанието, се адресира:

сп. „НОВО УЧИЛИЩЕ“ — Варна.

Г. Голѣмановъ.

УЧИЛИЩНА ПОЛИТИКА

Законодателство и Администрация.

Приложение: Свободни училищни организации.

Книгата е подъ печатъ и ще излѣзе къмъ 15. мартъ т. г. отъ около

30 — 35 печатни коли. Цѣна 6 — 7 лева.

Въ желаніе настоящето грамадно съчинение да попадне въ повече учителски
рѣцѣ, ний правимъ голѣма жертва и отстъпваме книгата на абонатитѣ до 15
май т. г. за 5 лева, като за тия петъ лева изпращаме книги за петъ лева, кой
каквито си избере отъ нашитѣ издания. — Въ който случай съчинението
остава безплатно на абонатитѣ.

Абонирането може да става, освѣнъ направо до насъ *Шумевъ — книжарница*
Лъсичковъ, още и въ всички книжарници въ България, които продаватъ
нашитѣ издания.

Изплащането на книгата може да стане и на 2—3 срока, но само до 15 май.
Който желае да стане настоятелъ на книгата да събира абонати нека ни изпика
специална поима, която веднага ще му пратимъ.

Адресъ: Шумевъ. Книжарница Лъсичковъ.